

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**CEVAHİR-ÜL KELÂM Fİ BEYANİAKAİD-İ İSLAM RİSALESİ VE
HAFİZ KAMİL'İN KELÂMİ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDUSSAMED ATA

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ HİKMET ŞAVLUK

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**CEVAHİR-ÜL KELÂM Fİ BEYANİAKAİD-İ İSLAM RİSALESİ VE HAFİZ
KAMİL'İN KELÂMİ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDUSSAMED ATA

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ HİKMET ŞAVLUK

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ABDUSSAMED ATAtarafından DR. ÖĞR. ÜYESİHİKMET ŞAVLUK yönetiminde hazırlanan ve../20..tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**CEVAHİR-ÜL KELÂM Fİ BEYANİAKAİD-İ İSLAM RİSALESİ VE HAFİZ KAMİL’İN KELÂMİ GÖRÜŞLERİ**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’ndaYÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet ŞAVLUK

.....

(Danışman)

Prof. Dr. Özcan TAŞCI

.....

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZKAN

.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi : ../20..

.....

Prof. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL

Enstitü Müdürü

../20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

ABDUSSAMED ATA

../../20..

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hikmet ŞAVLUK, çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen arkadaşşıma, hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Abdussamed ATA
Çanakkale, Aralık2023

ÖZET

CEVAHİR-ÜL KELÂM Fİ BEYANİAKAİD-İ İSLAM RİSALESİ VE HAFİZ KAMİL'İN KELÂMİ GÖRÜŞLERİ

AbdussamedATA

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam BilimleriAnabilimDalı Yüksek LisansTezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hikmet ŞAVLUK

31/08/2023,90

Bu çalışma, El-Hac Hafız Kamil'in kelâm ilmi içindeki yerini ve İslam akaidi konularına yönelik düşüncelerini Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam Risalesi eseri üzerinden anlamak, dini ve felsefi teoriler arasındaki yerini belirlemeye yöneliktir. El-Hac Hafız Kamil'in görüşlerinin Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam Risalesi kapsamında analiz edilmesi suretiyle ilmî ve dini hayatımıza dahil edilmesi amaçlanmaktadır. El-Hac Hafız Kamil'in inanç, esaslarına bakış açısı bağlamından ilmî mirasının özelde kelâm ilmi genelde de İslam düşüncesine katkılarını ortaya koymak bakımından önemlidir. Çalışmada araştırmaya konu olan ve doğrudan ilk kaynak olarak faydalanılan eserden metinler ayrı ayrı olacak şekilde çözümleyici yöntemle incelenmiş olup ağırlıklı olarak metin çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Metin analizleri doğrultusunda ortaya çıkan veriler dikkatlice değerlendirilmiş ve tahlil edilmiştir. Bilimsel çalışmaların etik kuralları göz önüne alınarak ve eserin özüne bağlı kalınarak yapılan tasnifle değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar ana ve alt başlıklar tümevarım yöntemiyle düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: El-Hac Hafız Kâmil, Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam Risalesi, kelâm.

ABSTRACT

CEVAHİRÜ'L KALAM Fİ BEYANİ AKAİD-İ İSLAM RİSALE AND THE THEOLOGICAL VIEWS OF HAFİZ KAMİL

Abdussamed ATA

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences Master's Thesis

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Hikmet ŞAVLUK

31/08/2023, 90

This study aims to understand El-Hac Hafız Kamil's place in the science of kalam and his thoughts on Islamic creed through his work Cevahir-ülKelâm Fi Beyani Akaid-i Islam Risalesi and to determine his place among religious and philosophical theories. It is aimed to include Al-Hac Hafız Kamil's views in our scientific and religious life by analyzing them within the scope of the Cevahir-ülKelâm Fi Beyani Akaid-i Islam Risale. Al-Hac Hafız Kamil is important in terms of revealing the contributions of his scientific legacy to the science of kalam in particular and to Islamic thought in general, in terms of his perspective on the principles of belief. In the study, the texts of the work, which is the subject of the research and directly used as the first source, were analyzed separately by the analytical method, and the text analysis method was mainly used. The data that emerged in line with the text analyzes were carefully evaluated and analyzed. Considering the ethical rules of scientific studies and azering to the essence of the work, it has been evaluated by classification. Obtained results, main and sub-titles are arranged by inductive method.

Keywords: Al-Hac Hafız Kâmil, Cevahir-ul Kelâm Fi Beyani Akaid-ı Islam Treatise, kalam.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi	3
1.4. Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam Risalesi Nüshaları	4

İKİNCİ BÖLÜM

KELÂM-AKAİD İLİŞKİSİ VE CEVAHİR-ÜL KELÂM Fİ BEYANİAKAİD-İ İSLAM RİSALESİ

2.1. Kökeni, Tanımı ve Din Bilimleri İçindeki Yeri	9
2.2. Kelam - Akaid ilişkisi.....	14
2.3. Kelam İlminin Geçirdiği Evreler	16
2.4.Cevahir-ül Kelâm fî BeyaniAkaid-i İslam Risalesi	20
2.4.1. Eserin Yazılma Amacı.....	20
2.4.2.Eserin konu tasnifi.....	21
2.5. Kastamonu Medreseleri.....	23
2.5.1. Müfredat	25
2.5.2. Medrese Hayatı.....	26
2.5.3. Sosyo-Ekonomik Kökenler (Talebeler).....	27

2.5.4. Sosyo-Ekonomik Durum (Ulema).....	27
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEVAHİR-ÜL KELÂM Fİ BEYANİAKAİD-İ İSLAM RİSALESİNİN ÇEVİRİSİ

3.1. Dîn-i Celîl-i İslâm.....	28
3.2. Ak'âid-i İslâm.....	28
3.3. İ'tik'âdda Mezheb.....	29
3.4. İman-ı Tafsîlî	31
3.5. Erkan-ı İman	31
3.6. Tenbih-i Azîm.....	31
3.7. Allah Teâlâ Hazretleri'ne iman	32
3.8. Sıfât-ı İlahiye	32
3.9. Sıfât-ı Subûtiye	34
3.10. Meleklerle İman.....	39
3.11. İfade-i Maḥsusa	39
3.12. Hülâsa-i Mündericat	40
3.13. Kitaplara İman	42
3.14. Kur'an-ı Kerim'in Cihet-i İ'cazı.....	43
3.15. Peygamberlere İman	46
3.16. Neş'et-i Ahirete İman	49
3.17. Kaza ve Kadere İman	54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİSALENİN TAHLİLİ

4.1. İslam ve Akâide Dair Görüşleri.....	60
4.1.1. İslama Dair Görüşleri	60
4.1.2 Akâide dair görüşleri	61
4.2. İman ve İmanın Rükünlerine Dair görüşleri.....	63
4.2.1 Allah'a iman'a ve onun sıfatlarına dair görüşleri.....	64
4.2.2. Selbî Sıfatlaradair görüşleri	65
4.2.3 Subûtî sıfatlara dair görüşleri	68
4.3. Meleklerle İman'a ait görüşleri	72

4.4. Kitaplara İman’a ait görüşleri.....	72
4.4.1Kur’an-ı Kerim’in i’caz yönüne dair görüşleri.....	73
4.5. Peygamberlere İman’a ait görüşleri.....	74
4.6. Yeniden dirilme ve ahirete iman’a dair görüşleri.....	75
4.7. Kaza ve Kadere İman’a ait görüşleri	79
4.7.1 İmanı muhafaza etme ve küfür sebepleri.....	82
4.7.2. Kalam ilmine getirdiği eleştiriler.....	83

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

KAYNAKÇA	86
EKLER	I
EK.1 CEVAHİR-ÜL KELÂM Fİ BEYANİ AKÂİD-İ İSLAM RİSALESİ ORJİNAL NÜSHASI.....	I
ÖZGEÇMİŞ.....	XLV

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء:	ʾ
ه:	H, h, a, e
ا:	A, e; E, e, Ā, ā
و:	V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ū, ū, Ü, ü
ی:	Y, y, I, ı, İ, i, Ī, ī
ب:	B, b
پ:	P, p
ت:	T, t
ث:	S, s
ج:	C, c
چ:	Ç, ç
ح:	H, h
خ:	H, h
د:	D, d
ذ:	Z, z
ر:	R, r
ز:	Z, z
ژ:	J, j
س:	S, s
ش:	Ş, ş
ص:	S, s
ض:	Ž, ž, Đ, đ
ط:	T, t
ظ:	Z, z
ع:	°
غ:	Ğ, ğ
ف:	F, f
ق:	K, k
ك:	K, k, G, g, ñ
ل:	L, l
م:	M, n
ن:	N, n

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa No
Şekil 1. Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam Risalesi Kapak Sayfası	4
Şekil 2. Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam Risalesi İç Sayfa Örneği	8

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Bu yüksek lisans tezi, İslam düşüncesine kaynaklık etmesi nedeniyle önem arz eden *Cevahir-ül Kelâm fî Beyani Aka'id-i İslam* risalesi ile Hafız Kamil'in kelâmî görüşlerini ele alıp incelemeyi esas alır. İslam düşünce geleneği içinde akaid (inanç) konuları her zaman büyük bir öneme sahip olmuş, İslam'ın temel doktrinlerini anlama ve açıklama çabaları, Müslüman toplumların inançlarını daha derinlemesine anlamalarına ve savunmalarına hizmet etmiştir.

Bu tez, konu olarak *Cevahir-ül Kelâm fî Beyani Aka'id-i İslam* adlı eserin içeriği, metodolojisi ve tarihsel bağlamını ayrıntılı bir şekilde inceleyip eserin İslam akaidine nasıl katkıda bulunduğunu ve Hafız Kamil'in kelâmî görüşlerini nasıl etkilediğini araştırmaya odaklanır. Ayrıca, Hafız Kamil'in kendi kelâmî görüşlerini ve bu görüşlerin “Cevahir-ül Kelâm” ile nasıl örtüştüğünü veya farklılaştığını belirlemeyi de çalışmanın alt konuları içinde tutar. Yanı sıra, Kastamonu merkez vakfiyelerine odaklanarak vakfiyeler, medreseler hakkında mukayeseli bilgilerin verilmesi söz konusu olacak; eserin yazıldığı 21. yüzyılın başlarında Osmanlı medreselerinin sosyo-kültürel durumunun tahlili ve 13. yüzyıldan eserin yazıldığı 21. yüzyıla kadar Kastamonu medreselerinin zaman içerisindeki durumları, eserin yazıldığı dönemdeki medrese talebeleri ile Osmanlı devletindeki akaid ilminin durumu ele alınacaktır. Eserde ele alınan konuları kelâmî açıdan tahlil ederken müellifin eserinde değindiği meseleler, kelâmî açıdan kıyaslayarak ele alınacak ve tahlil edilecektir.

Zira Osmanlı eğitim sisteminde bu kurumlar çok önemli bir yere sahip olup buradaki eğitim sistemi, yönetim, yöneticilik gibi birçok araştırmaya konu olan alanlarda dersler talim edilmiştir. Kastamonu, Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemlerinde önemli bir eğitim merkezi durumunda olmuştur. Osmanlı Devleti'nin siyasî ve iktisadî tarihi açısından da eğitim kurumları kültür haritasında önemli yertutar. Kastamonu'da bu yoğunluğun dikkate değer olduğu görülmektedir. Vakıflar, Osmanlı kültürünün yerleşmesinin en önemli anahtarıdır.

Bu çalışma, Kastamonu ve yakın çevresindeki vakıflara odaklanırken bunların kültür ve yaşamına katkısının yanında El-Hac Hafız Kamil'in İslam akaidi konularına

yönelik düşünceleri, Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam risalesi kapsamında tartışılacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma, genel anlamda El-Hac Hafız Kamil'in Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam risalesini çeşitli yönleriyle anlayıp tahlil etme amacını taşır. Müellifin inanç esaslarına bakış açısını dikkate alarak ilmî mirasının -özelde kelâm ilmine ve genelde de İslam düşüncesine katkılarının- ortaya konulmasıyla eserin akademik çalışmalara, ilmî araştırmalara ve İslam inançlarının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Araştırmanın temel amacı ise, *Cevahir-ül Kelâm fi Beyani Aka'id-i İslam* risalesinin içeriğini ve metodolojisini inceleyerek bu eserin İslam akaidine olan katkısını ve Hafız Kamil'in kelâmî görüşlerini nasıl etkilediğini anlamaktır. Bir yandan eserin İslam düşünce tarihindeki yerini daha iyi anlamaya yardımcı olacak, öte yandan ise Hafız Kamil'in kelâmî düşüncelerini derinlemesine inceleyerek İslam kelâmının sonraki dönemlerde gerçekleştirdiği evriminin anlaşılmasına katkıda bulunulacaktır. Bu, İslam düşünce geleneğinin köklerini ve gelişimini daha iyi anlamaya yönelik bir çabadır.

İslam düşünce tarihine belli bir katkı sağlamış ve İslam kelâmının gelişimsel seyrine değer katmış, çeşitlenip açılanmasına hizmet etmiş her eser gibi *Cevahir-ül Kelâm fi Beyani Aka'id-i İslam* risalesinin de İslam düşünce tarihindeki rolü ve Hafız Kamil'in kelâmî görüşlerinin detaylı bir şekilde ele alınması, İslam düşünce geleneğinin daha geniş bir anlayışını teşvik etmek ve gelecek nesiller için kaynak oluşturmak amacıyla bu yöndeki diğer tüm çalışmalar gibi bu tez de büyük bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda çalışma, İslam düşünce tarihi araştırmaları için -özellikle İslam kelâmı alanındaki literatür için- değerli bir katkı sağlamayı amaçlar. Dolaylı olarak da eserin özellikle kelâm ilmi ölçütlerine göre, kelâm ilminin birikimleri içindeki yerini belirlemek amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

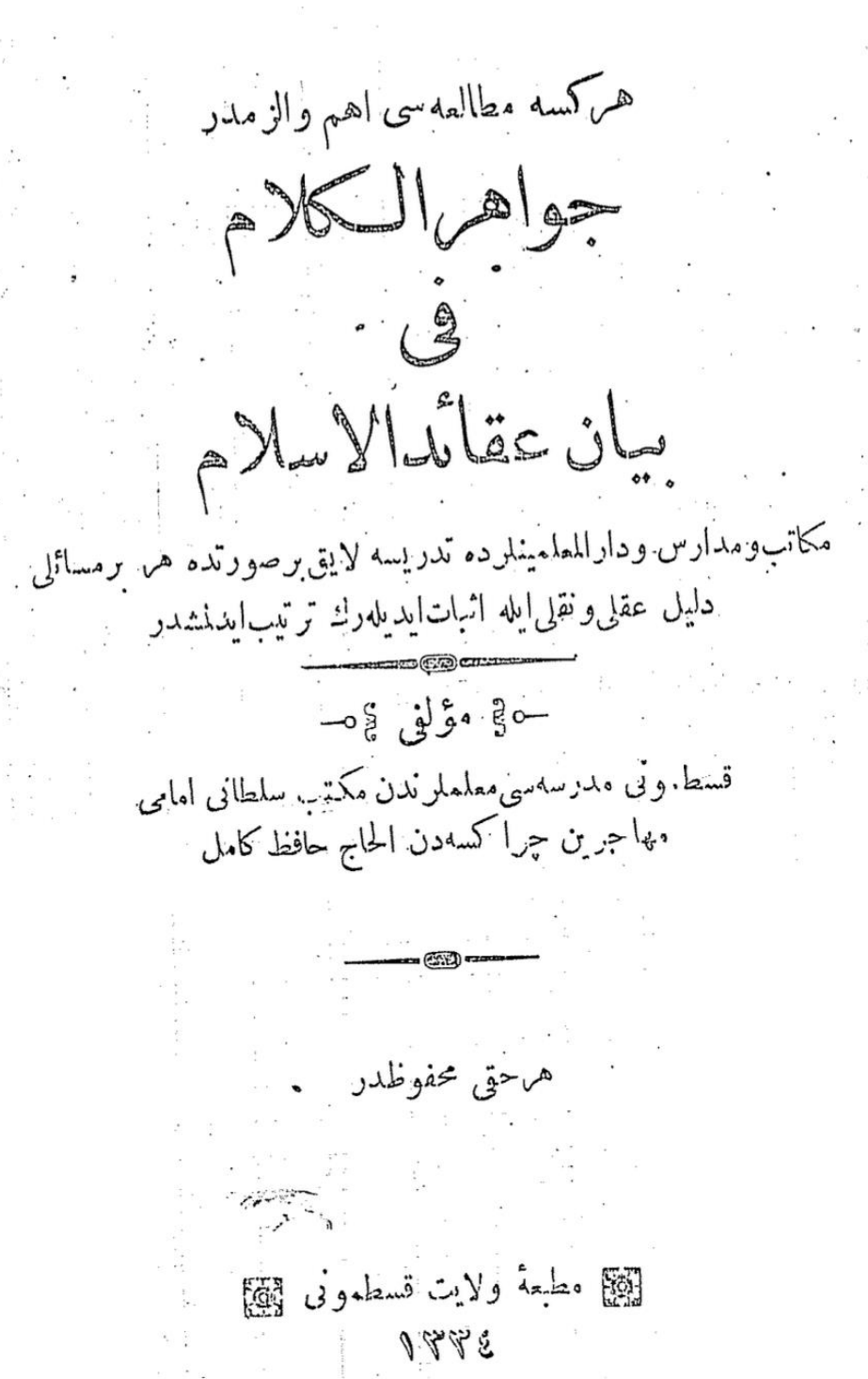
Yapılan çalışmada araştırmaya konu olan ve doğrudan ilk kaynak olarak faydalanılan eserden metinler ayrı ayrı olacak şekilde çözümleyici yöntemle incelenip ağırlıklı olarak metin çözümleme yöntemi kullanılacaktır. Öncelikle araştırmada amaç belirlenmiş ve amaca ulaşmak üzere karşılaşılabilecek her adımın olası faydaları dikkate alınarak eserden en iyi sonuçların elde edilmesi hedeflenmiş olacaktır. Metin analizleri doğrultusunda ortaya çıkan veriler dikkatlice değerlendirilecek ve tahlil edilecektir. Bilimsel çalışmaların etik kuralları göz önüne alınarak ve eserin özüne bağlı kalınarak yapılan tasnifle akademik bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Elde edilen sonuçlar ana ve alt başlıklar tümevarım yöntemiyle düzenlenecektir.

Araştırmanın en önemli kaynağı El-Hac Hafız Kamil'in *Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam* risalesi olmakla birlikte yardımcı ve destekleyici olacak temel kaynaklar aşağıdadır:

1. Abdullah Bay, "Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşra Medreseleri: Kastamonu Medreseleri ve Taşrada Medrese Hayatı", *Karadeniz Araştırmaları*, S.33, 2012.
2. Ahmet Rıfat Güzey, "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami-Mescid ve Medreseler", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 18, No:2, Kastamonu 2010.
3. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1, Eren Yayınları, İstanbul 2000.
4. Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas 1998.
5. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003.

Kastamonu medresesi muallimlerinden El-Hâc Hafız Kâmil'in *Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam* risalesinin sıralanan akademik kaynaklar eşliğinde değerlendirilmesi, eserin müellifinin yaşadığı dönem öncesi ve sonrası dikkate alınarak incelenmesi bu çalışmayı değerli kılmakta ve o döneme ait kelam görüşleri yansıtması bakımında da önem arz etmektedir.

1.4. Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam Risalesi Nüshaları

Şekil 1 Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam Risalesi Kapak Sayfası

Kapak Sayfası Transkripsiyon

Sayfa 1

Herkese mütâlâ'ası ehem ve elzemdir.

CEVAHİR İL KELÂM
FÎ
BEYÂN-I AKAİD'İL İSLAM

Mekâtib ve medaris ve dâr-ülmüsliminlerdetedrîse lâıyk bir sûrette her bir mesâîldelîl-i aklî
ve naklî ile isbâtıdilerektertîbidilmüştür.

Müellifi

Kastamonu Medresesi muallimlerindenMekteb-i Sultâniimamîmuhâcirinçerâkiseden El-
HâccHafız Kâmil.

Her hakkı mahfuzdur.

Matbaa-i Vilayet-i Kastamonu

1334

Sayfa 2

Bismillahirrahmanirrahim

Nahmâduke yâman zeyyânakulûbanâbi anvâr-il îmân valîk ânvasalâtu ve selâmu
'ala RasûlihiMuhammed'inSâhib el-şerîati ve'l-burhân, ve âlâ âlihî ve
ashâbihîellez'îneetbe'uhû bil fazli velihsân.

Allâhute'âlâ Hazretlerinehamd u sena Rasûlu ve âl-i ashâbına salât ve selâmdan
sonrama'lûm ola ki 'ilm-i hâl okumağ her erkek ve kadın üzerine farz-ı 'ayndır. 'İlmihâl

her müslim ve müslime için ‘itîkâd ve ‘amele dâiroğunması lâzım olan meseleleri bilmek dımeıdır.

Bir insanın rüşdevâsıl olduğu vâkııde ol kendini bilmek ve ondan sonrayoıdanvâreyliyen Allah-ı te’âlâ Hazretlerini tanımak ve emr ve nehy buyurduğu şeyleri bilmek ve ‘itîkâd eylemek lâzımdır.

İnsan kısmı aklıllı ve fıkrılı bir maıhlûı olduğından yalnız bir kıru leşden ‘ibâretolmayıp göze görünmeyen bir de rûhu vardır. Burada ruıdan maıksûdumuz insanı hayvanlarda da bulunan hayvaniden yani rûh-i hayvânîyedenbaşıâ bir manâdır. Ana da rûh-i insânî ve nefis-i nâtıkata bir olunur. Lütf-i hâııı ile bu ruh-i insânî her şeyi anlar ve bilür, mevt zamânında (beden) (cesed) eczâ-i asliyesine rücû’ iderse de âııl ve müderrek görücü ve işidici olduğu haldebâıık’alır. Hit’âb-ı ilâhî de bu ruıadır. Sa’âdet ve şey’âvetdaıı bu rûhun’saffetidir ve bu rûh’ sa’yesindeinsân en’ mükemmel ve şerefli bir maıhlûı’ olmuşdur.

Kapak Sayfası Türkçe Tercümesi

Sayfa 1

Herkese mütâlaa etmek pek ehemmiyetli ve gereklıdır.

CEVAHİR İL KELÂM FÎ BEYÂN-I AıAİDİ’L İSLAM (İSLAM AKİDELERİNİN BEYANINDA KELÂM İLMİNİN CEVHERLERİ)

Mektepler, medreseler ve dârü’l-müsliminlerde oıutulmaya lâyıı şekilde her bir örnek ve aklı ve naıli delil ispat edilerek tertip edilmiştir.

Yazarı

ıastamonu Medresesi muallimlerinden Mekteb-i Sult’âni’de muıacirlerin imamı ıerkeslerden
HacıHafız Kâmil.

Her haıııı maıfuzdur.

ıastamonu Vilayeti Matbaası

1334

Bismillahirrahmanirrahim

Nah'maduke yâmanzayyanak'ulûbanâbianvâr il îmân valîk'ânvassalâtu ve selâmu 'ala RasûlihiMuh'ammedinSâh'ib el şerî'ati vel burhân, va âlâ âlihî ve ashâbihîellezîneetbe'uhû bil fazli velihsân.

(“Sana hamd ederiz, ey kalplerimizi îmân ve îkânın nurlarıyla süslemiş olan. Onun Resulü, şeriat ve burhân sahibi Muhammede, ona fazilet ve ihsanla tabî' olmuş onun âl ve ashabına da salât ve selâm olsun”).

Allahute'âlâ Hazretlerine hamd ve sena Rasûlu ve âl-i ashabına salât ve selâmdan sonra malum ola ki ilmihal okumak her erkek ve kadın üzerine farz-ı 'ayndır. İlmihâl kadın ve erkek her müslüman için 'itikâd ve amele dâir okunması lâzım olan meseleleri bilmek demektir.

Bir insanın rûşte vâsıl olduğu zaman kendini bilmesi gerekir ve ondan sonra yoktan vâr eyleyen Allah-ı te'âlâ Hazretlerini tanımak ve emir ve nehiy buyurduğu şeyleri bilmek ve itikâd etmek lâzımdır.

İnsan akıllı ve fikirli bir ma'hluk olduğundan yalnız bir kuru leşten ibâret olmayıp göze görünmeyen bir de rûhu vardır. Burada ruhtan maksudumuz hayvanlarda da bulunan rûh-i hayvânîyeden başka bir manadır. Ona da rûh-i insânî ve nefis-i nâtıkatabîr olunur. Allah'ın lütfu ile bu ruh-i insânî her şeyi anlar ve bilir, ölümzamanında beden ve ceset asıllarına rücû' ederse de akıllı ve müderrek görücü ve işitici olan ruh bâkî kalır. Hitâb-ı ilâhî de bu ruhadır. Saâdet ve şekâvet dahi bu rûhunsaffetidir ve bu rûh sayesinde insan en mükemmel ve şerefli bir mahlûk olmuştur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نحمدك يا من زين قلوبنا بانوار الايمان والايقان والصلاة والسلام على رسوله محمد صاحب الشريعة والبرهان وعلى آله واصحابه الذين اتبعوه بالفضل والاحسان .
 الله تعالى حضر تليزته حمد وثنا رسول و آل اصحابه صلاة وسلامدن
 صوكرده معلوم اوله كه علم حالي او كرمك هرا ركك وقادين اوزريزه فرض عيندر .
 علم حال هر مسلم و هر مسلمة ايچون اعتقاد وعمله داءر او كرمسي لازم
 اولان مسئله نري بيلمك ديتكدر .

بر انسان سن ر شده و اصل اولديني وقتده اولا كنديني بيلمك و آندن
 صكره كندوسني يوقدن وار ايمان الله تعالى حضر تليزني طانيق واسر ونهي
 بيورديني شيلري بيلمك واعتقاد ايلمك لازمدر .

انسان تسمى عقللي وفكرلي بر مخلوق اولديغندن يالكز بر كورونشدن
 عبارت اوليؤب كوزه كورونميان برده روحى واردر بوراده روحدن مقصود من
 انسان و حيوانلر دده بولن حياندن يعنى روح حيوانيدن بشقه بر معنادر . آكاده
 روح انسانى و نفس ناطقه تعبير اولنور . لطف حق ايله بوروح انسانى هر شىء
 آكلار و بيلور موت زمانده (بدن) (جسد) اجزاي اصليه سنه رجوع
 ايدرسده روح انسانى عاقل و مدرك كوروجى و ايشيديجى اولديغنى حالده
 باقى قالور ، خطاب الهى ده بوروحه در . سعادت و شقاوت دخى بوروحك
 صفتيدر و بوروح سايه سنده انسان اكتمل و شرفلى بر مخلوق اولمشدر :

Şekil 2. Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-i İslam Risalesi İç Sayfa Örneği

İKİNCİ BÖLÜM

KELÂM-AKAİD İLİŞKİSİ VE CEVAHİR-ÜL KELÂM Fİ BEYANİAKAİD-İ İSLAM RİSALESİ

2.1. Kökeni, Tanımı ve Din Bilimleri İçindeki Yeri

“Yaralamak ve etkilemek” anlamlarına gelen *kelm* kökünden türemiş olan kelâm, sözlükte kelâm, “bir manayı tam olarak ifade eden söz, konuşma” anlamına gelmektedir. Kelâm lafzı, din dilinde Allah’ın konuşma anlamına gelen sıfatını ifade etmek için kullanılmasının yanı sıra “İslâm’ın inanç boyutunu tahkiki bir yöntemle inceleyen ve İslâm’ın inanç esaslarını savunan ilim dalı”nın ismi olarak yaygınlaşmıştır” (Yavuz, 2002: 25/196-197; Cürçânî, 1985: 194).

Bu ilim dalına kelâm isminin verilmesinin çeşitli sebepleri vardır: Bunların başında (i) Allah’ın kelâm sıfatıyla ilişkili olan halku’l-Kur’ân meselesinin bu ilim dalının teşekkül ettiği erken dönemde çok fazla tartışma konusu edinilmiş olması, (ii) bu ilimle uğraşanların öncekilerin tartışmadığı ve konuşmadığı bir tarzda ve yöntemle inanç meselelerini konuşup tartışmaları, (iii) mantığın felsefî ilimlerdeki işlevinde olduğu gibi bu ilmin de dinî konularla ilgili konuşmaya ve onları ispat etmeye güç kazandırması ve (iv) bu ilimde en fazla ihtiyaç duyulan şey, muhatapla tartışma ve konuşma olması gibi gerekçeler zikredilmektedir (Tefâtânî, 1988: 10; İcî, 1355: 8-9). Buradan çıkarımla denilebilir ki disipline adını veren kelâm, İslam toplumunun en hayati zihinsel problemlerini ele aldığı ve onları sağlamlaştırmaya çalıştığı için bu anlamda isimlendirilmiştir. Bu adlandırmanın bir diğer nedeni de, bu zihinsel sorunları Allah’ın sözü olan Kur’ân’a bağlılık üzerine inşa etmeye çalışmasıdır. Kelâm ilminin teşekkül ettiği dönemde inanç esaslarının sağlam temeller üzerine inşa edilmesine yönelik ilmî faaliyetlerin “İslam dinini anlama ve yorumlamanın en büyük ve ciddi faaliyetleri” anlamına gelen Fıkhu’l Ekber isimlendirmesinin Ebû Hanîfe tarafından kullanılmış olması da bunu açıkça ortaya koymaktadır (Tefâtânî, 1305: 1/6-7).

Kelâm ilminin konusu, metodu ve gayesine göre yapılmış farklı tanımları bulunmaktadır. Cürçânî’nin kelâm ilminin konusuna göre ortaya koyduğu tanım dikkat çekicidir: “Kelâm ilmi Allah’ın zatından, sıfatlarından, başlangıç ve sonları (*mebde ve*

me'âd) itibariyle yaratılmışların (*mümkînât*) hallerinden İslâm prensipleri üzere (*'alâ kânûni'l-İslâm*) bahseden bir ilimdir" (Cürcânî, 1985: 194).

Bu tanımda yer alan “başlangıç ve son (*mebde ve me'âd*)” kaydıyla yaratılmışların hallerini araştıran fizik ilmi dışarda bırakılmıştır. “İslâm prensipleri üzere” kaydı ise kelâmın ele aldığı ulûhiyyât ve sem'îyyât konularını aklî bir yöntemle ele alan felsefe ilmi, tanımın dışına çıkarılmıştır. Zira kelâm ilminde meselelerle ilgili yapılan akıl yürütmelerde Kur'ân ve sünnete uyumluluk önem arz ederken felsefî ilimlerde doğrudan akıl merkeze alınarak söz konusu konular tartışılır. Bu tanımda kelâm ilminin üç sac ayağından ulûhiyyât ve sem'îyyât konuları zikredilmişken nübüvvât konularına işaret eden bir lafza yer verilmemiştir. Daha sonra yapılan tanımlarda bu eksiklik giderilerek tanım olgunlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Ömer Nasuhi Bilmen'in kelâm ilmine ilişkin tanımı zikredilebilir. Ona göre kelâm: “Allah Teâlâ'nın zât ve sıfatlarından, nübüvvet ve risalete ait meselelerden ve mebde ve me'ad itibariyle yaratılmışların hallerinden İslâm kanun üzere bahseden bir ilimdir” (Bilmen, 2015: 17).

Kelâm, dinin temel kaynağı olan Kur'ân ve sünnetten aldığı iman esaslarını aklî temellere dayalı olarak ispat etmeye çalışır. Kelâmcıların, iman esaslarını aklî temellendirme yöntemini bir esas olarak benimsemiş olmaları, kelâmın dogmatik bir ilim olmadığını göstermektedir.

Ana kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'den hareket eden kelâm, iman esaslarını insanları amellere sevk edecek şekilde yorumlaması, başka bir ifadeyle, dinî ilimler sınıfına, sosyal bilimler sınıfına girmektedir. İnsanın içsel varlığını dikkate alan aklî bir tavırla yorumlandığında, imanın fiilî münasebetine, verilen kaynağın sınıfına karşı tutumu ve yeniden üretimi nedeniyle kültür bilimleri kategorisinde yer almaktadır. Ayrıca Kelâm'ın dış gerçekliğe, yani tabiata, eşyaya, fizik dünyaya, insanın gerçekliğine odaklanma yönü, onun tabiat ilimleri ile ortak noktada buluşmasını sağlar.

Kelâm teriminin ve türevlerinin ilk ne zaman kullanıldığına değil, bahsedilen problemlerin ilk ne zaman ele alındığına bakarak konuşmanın ortaya ilk çıkışını belirlemek gerekir. Örneğin kelâm tabiri ve türevleri (mütেকellim, tekellum) kullanılırsa da Halife Abdülmelik ve Ebû Hanîfe'nin Halîl-Ekber'deki Hasan el-Basrî kaderi kelâm eseri olarak kabul edilmektedir. Bu, konuşmanın adlandırılmasının tek bir kelimeye bağlı olarak değil, incelenen problemlerle bağlantılı olarak ortaya çıktığını gösterir (Taftazani, 1315).

Söz konusu anlamda kelâm, İslam toplumuna ait çok daha yapısal ve hayati sorunları ele aldığı için diğer İslami disiplinlerden ve daha sonra ortak bir sorun alanını paylaşacağı İslam felsefesinden çok daha önce ortaya çıkmıştır. İbn Haldun'un sözleriyle; İslam toplumundaki pratik görevleri inceleyen içtihadattan farklı olarak kelâm, zorunlu olarak saf bilimdir, çünkü kalbî yükümlülükler getirmeyi amaçlar. Açıktır ki bu samimi taahhütlerden kasıt, imandır.

İbn Haldun, ilgi duyduğu konuların yanı sıra kaynakları kullanma biçimine de “kelâm” adını vermektedir. Kelâm, akla öncelik vermiş ve bunun sonucunda kıyas gibi muhakeme yöntemlerine başvurmuştur. Ancak akıl, bu yöntemi Kur'an ve mütevatir sünnet temelinde uygulamıştır. Dolayısıyla bu kaynaklara bağlı olduğu ve onlardan beslendiği için naklî ilimler çerçevesine uyan bir dinî ilim olarak görülmektedir. Kelâm da diğer İslami ilimler olan tefsir, fıkıh ve hadis gibi bu ortak kaynaklara dayanmaktadır. Ancak kaynakların kullanım şekli bakımından onlardan farklıdır.

Kelâmın kendi yolu vardır. Diğer İslami ilimlerle karşılaştırıldığında kelâmın metodolojik açıdan en göze çarpan farkı, metinlerin görünümünden ziyade normatif hükümler verecek şekilde metinleri yorumlamasıdır. İkincisi, normatif yargılarda bulunma şeklidir. Örneğin tefsir, Kur'an ayetlerinin anlamlarını ortaya çıkarmaya çalışırken kelâm bu ayetlerin muhtevasının oluşturduğu düzeni ve içeriğin müminlerde sebep olduğu davranışları tespit etmeye çalışır (Gazali, 1322).

Hiç şüphesiz, kelam ilmi akli delillerle Alah'ın varlığı, peygamberlik ve ahiretle ilgili itikadi, dini hükümlerin savunulmasını, o meselelerdeki şüphelerin giderilmesini konu edinen bir ilimdir. Bazı çağdaş yazarlar bu meseleleri yeni üçlü bir kategoriye tabi tutarak bunların Allah, kainat ve beşerle ilgili konular olduğunu belirtir. Ancak bu tarif ve tasnif, aynı zamanda kelam ilminin en önemli konusunun veya önceden beri açıklanması adet olduğu şekilde üç temel araştırma sahasının uluhiyyet, nübüvvet ve sem'iyyat olduğunu değiştirmez (eş-Şafii'den akt. Akkuş, 2009: 21).

Kelam ilminin üç ana başlıkta ele alınmasına ilk dönem kelimcilerinde de rastlanır. Zamanla değişen dönem şartlarına göre kelam konularında ağırlık verilen husularda değişiklik görüldüğü kelam ilminin temelde üç ana başlıkla hareket ettiğini görülür.

Bu yöntemin önemi, toplumların belirli metinler üzerinden kendi gelenekleri için ne tür problemler oluşturdukları, o metinle olan ilişkileri ve tüm problemlerin metin üzerinden ve onu düze indirgeyerek çözme noktasındaki aşırı edebicilikleri göz önünde

bulundurulduğunda bu yöntemin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Hanefî-Matürîdî çizgisinin istihsan ve istihale gibi diğer ekollerden farklı olarak beşeri yoruma daha fazla alan açan çıkarım yöntemlerini benimsemesindeki mantık da burada yatmaktadır.

Kelâm ile fıkıh, tefsir ve hadis gibi temel İslam dalları arasındaki yakın ilişki, bu disiplinlerin kendilerine referans olarak Kur'an'ı belirlemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu metinlere dayanarak akıl yürütme, İslami ilimlerin bir bütün olarak ele alınmasını gerektirir. Tefsir ve hadis, kaynakların iyi anlaşılmasını ve sağlam temellere oturtulmasını sağlamaya çalışırken fıkıh, bu kaynaklara dayanarak ameli hayatta uygulanacak hükümlerin haritasını çıkarmayı amaçlar (Taşköprüzade, 1968).

Bu bağlamda kelâm-ı kelâmın yaklaştığı İslam fıkıhıdır. Çünkü kelâm ve hukuk, yönetişim ortak paydasında birleşmiştir. Kalbî ameller kelâm hükmü ve vücudun fiilleri fıkıhın hükmüne yöneliktir. Ancak "Ameller niyetlere göre değer kazanır" ilkesi göz önünde bulundurularak fıkıh hükümleri "ik'incil hükümler"dir. Öte yandan, kalbî hükümleri inceleyen kelâmlar, "ilk hükümler" olarak görülürler. Kelâm'ın fıkıh ile ortak bir çıkarım yöntemi olarak kullandığı benzetme, bu iki bilimin iç içe geçtiği alan ve ne şekilde farklılaştığı hakkında fikir vermektedir. Kelâm'ın tefsirlerinde ve doktrin hakkında hükümlerde bulunurken dilin mecazi kullanımını ve tefsiri dikkate alması, onu daha da farklı kılmaktadır.

Kur'an ve Sünnet'i referans kabul etmekle birlikte son derece özgür bir düşünce sürecinin hakimiyetini savunan kanaat âlimleri ve bu âlimlerin karşısında yer alan ehl-i hadis hakkındaki söylem de onların görüşlerini netleştirecektir. İbnü'l-Kayyim'in tasnifinde kanaat ehlinin âlimleri "anlamcı" ve "lafızcı"ların karşısında yer alırlar. Ancak ehl-i hadisi sadece hadislerle atıfta bulunan ve diğer kaynakları göz ardı eden kimseler olarak anlamak doğru değildir. Bu iki grup arasındaki fark, akla karşı tutumlarıdır (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1968).

Ehl-i Hadis, din alanında aklın kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Ayet, hadis ve sahabenin görüşü istenilmekte, bulunamıyorsa saygın imamların görüşleri dikkate alınmalı ve bir şekilde "nakl"e dayandırılmalıdır. Burada ya tamamen akıl kullanımına karşıdırlar ya da sınırlı kullanıma izin verirler. Ehl-i Re'y, ayetlere, hadislerle ve sahabenin sözlerine başvurmanın yanı sıra akli da dikkate almaktadır. Ehl-i hadis nakil'den veya metinden hüküm verirken olabildiğince lâfız ve edebî bir yaklaşım gösterirken; bu

metinleri anlamak ve yorumlamak için fikir ehli büyük bir alan açmıştır. Ayrıca Ehl-i Re'y akıl kadar toplumsal gerçekliğe ve değişime de önem vermiştir.

Ehl-i hadis, ana kaynakları Kur'an, Sünnet, icma ve kıyas olarak saymış ve her kaynağı bir önceki kaynakla meşrulaştırmak istemiştir. Yani Sünnet meşruiyetini Kur'an'dan, icma'yı Kitap ve Sünnet'ten, kıyas ise Kur'an, Sünnet ve icma'dan almıştır.

Ehl-i Hadis'in Özellikle hicri III. asırda Abbasi yönetiminde Müslümanları tek bir çatı altında toplamak, Müslümanların toplumsal yaşam hayatını Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hayatına göre şekillendirmek isteyen bir topluluk ortaya çıkmıştır. Bu topluluk aynı zamanda Müslümanların arasında meydana gelen olayların çözümlenmesinin Kur'an-Kerim kadar Hz. Peygamber'in (a.s.) hadisleri ve sahabe ve tâbiûn sözlerinde olduğunu düşünen, görüşlerinin çoğunluğunu hadislere dayandıran, dini meselelerde rivayete ağırlık verip dinde şahsi kanaati (re'y) kullanmaktan çekinen kimselerdi. Bu tutumu sergileyen kişiler Ashâb-ı Hadîs'i oluşturmuşlardır. Ashâb-ı hadis zamanla kendi varlığını Mâlikî, Şâfiî, Zâhirî, Hanbelî gibi fıkhi mezhepler altında varlıklarını devam ettirmiş, buna karşı Mu'tezile mezhebi ise daha çok Hanefî mezhebi altında varlığını devam ettirmiştir. Bu vesile ile Fıkhi mezhepler sayesinde gerek Ashâb-ı hadis gerekse Mu'tezile kendi mezhebî doktrinlerini geniş kitlelere yaymışlardır. Hadis ekolü nassları anlamada nass metinlerinin literal boyutuyla ilgilenmiş, ahkam lafızların manasını diğer nasslar arasında aramıştır. Nassları tevilden, yorumlayıcının şahsi tevilinden, eğilimlerinden bağımsız bir şekilde tek otoriter kriter haline getirmişlerdir. Bu otoriter gücü başka bir otoriter güçle yani nasslarla açıklama eğilimi içerisinde olmuşlardır. Mu'tezile mezhebi ile Taban tabana zıt farklı bir usule sahip olan hadis taraftarları doğal olarak devirlerinde itikâdî konularda karşılıklı çok sert ilmî tartışmalar yaşanmış hatta zaman zaman sert mücadelelerde yaşanmıştır. Bu mücadeleler doğal olarak dönemin kalam eserlerine, cerh ve tadil ilmine, sosyal-insani ilişkilere önemli ölçüde yansımıştır.

İlk dönemlerde eleştirilen bir grup olarak görülen taraftarları ifade etmek için söylenen Ashab-ı Kelâm kavramı; Mutezile, Cehmiyye, Gaylaniyye gibi mezheplerle ilişkisi olanları ifade etmek için ortaya çıkmıştır. Bu gruplara yöneltilen bir eleştiri, akla öncelik veren yöntemlerinden çok itikadi tutumları anlama ve te'vilde farklılık gösterme eğilimleri olmuştur. Ortaya yeni çıkan Müslüman cemaat, bu gruplara sert tepki göstermiş ve onları toplumdan dışlamanın yollarını aramıştır (Kadı Abdülcebbar, 2017).

Başta Ahmed b. Hanbel olmak üzere bir çok ashab-ı hadis âlimi, özellikle itikad konusuyla ilgilenmiş ve üslup konusunda karşı taraflara sert bir tavır almıştır. Bu nedenle ilk kelâm âlimlerinin eserleri genellikle kelâm metodunu kullanan âlimlere cevap niteliğindedir. İman Kitabı (Kitabu'l-İman), Tevhid Kitabı (Kitabu'l-Tevhid), Sünnet Kitabı(Kitabu'l-Sünne) ve İman Mesajı(Risaletü'l-Akide) başlıklarıyla ele aldıkları eserlerle, dalalet (yoldan çıkan) ehli olarak nitelendirdikleri düşünürlere karşı reddiyeler yazmışlardır.

İlk defa Herevî Zemmul-i Kelâm (ö. 481/1089) eleştirilerini Mu'tezile, Cehmiyye ve Şiîler gibi farklı yaklaşımı olan mezheblere değil, doğrudan görüşlerine daha yakın olan Mâturîdî ve Eş'arî düşünceye yöneltmiştir. Üslubunu yoruma dayandıran tüm fikir akımlarını ayırım gözetmeksizin kınamıştır. Herevî'nin temsil ettiği selef kanat, dinin tüm unsurlarıyla Peygamber zamanında tamamlandığını savunduğu için İslam'ın kutsal kitabına katkıda bulunmaya yönelik her türlü çabayı doğduğu andan itibaren kınanmıştır.

2.2. Kelam - Akaid ilişkisi

Kelam ve akaid kavramları birbirinden farklı kavramlardır. Her ne kadar amaçları aynı olsa da literatürde bu iki kavram arasında belirgin farklar vardır. Amaçlarının aynı olması ve benzerliklerinin hatta kaynaklarının ortak olması bu iki kavram arasındaki ilişkiyi ele almamıza sebep olmuştur.

Lügat anlamı olarak *ka-k-d* kökünden türeyen bütün kelimeler: kuvvet vermek, sabitleştirmek, katılaşmak, sertleşmek, samimi olmak, dondurmak, düğümlemek, bağlanmak vb. gibi anlamlara gelir.

Akâid, akide kelimesinin çoğuludur. Akîde, sözlükte “gönülden bağlanılan, benimsenen, düğümlemiş çâsinasağlam bir şekilde inanılan şey” demektir (Mustafa İbrahim vd. 1986:614; *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 2005:15). Akide kelimesinin türkçe karşılığı “inanç”tır (*Türkçe Sözlük*, 1988: 37; *Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, 1970: 15).

Dinî literatürde akîde kavramı, “inanılması zorunlu olan ilke”, çoğulu olan akâid kelimesi ise; “İslam dininde inanılması zorunlu olan hususlar, iman esasları, dinin temel kural ve hükümleri” anlamına gelmektedir.

Buna göre, dinin temel kural ve hükümlerini oluşturan iman esaslarından bahseden ilme de akâid ilmidenir (*İslam Ansiklopedisi*, 1989:2,212; Gölcük vd. 1988:15; *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 2005: 15; Hançerlioğlu, 1984:17). Akâid, dinde her şeyden önce şüphe ve tereddüte yer vermeyecek

şekilde inanılması gereken hususları açıklar. İman edilmesi gereken konuları belirten akâid, dinin teorik boyutunu oluşturur. İslâm'ın asıllarını oluşturan noktaları açıkladığı için *Usûlü'd-Dîn*, en önemli konusunu Allah'ın birliği ve sıfatları teşkilettiği için *İlmu't-Tevhid ve's-Sıfat* adlarıyla da anılmıştır (Uyanık 1997:13).

Kelam kavramı ise Arapçada; “yaralamak, etkilemek, söz, söyleyiş biçimi” gibi anlamlara gelen kelâm, dinin ilahî ve dünyevî İslâm dininin iman esaslarını ve amellere ilişkin temel ilkeleri naslardan hareketle belirleyen, onları nasların bütünlüğü çerçevesinde temellendirip aklî yöntemlerle destekleyen ve karşı fikirleri eleştirip cevaplandıran bir ilimdir. Kelâm, dinin inanç ve davranışlara dair ilkelerini naslardan kaynak alarak belirleyen, bu ilkeleri kendi içerisinde aklî yöntemlerle temellendirip destekleyen ve karşıt fikirlere yönelik olarak savunan bir ilim şeklinde tarif edilebilir (*İslâm Ansiklopedisi*, 1989:25, 196; *Sistemik Kelâm*, 2006:5). Bu tarifte kelâmın sadece dini savunan bir boyutu olduğunu söylemek doğru yaklaşım değildir. Kelâm sadece kendisini Müslümanların içerisinde sapık fırkaların ya da Müslümanların içerisinde olmayan itikad ve fıkri oluşumların iddialarıyla uğraşmaz.

Aynı zamanda İslami ilkelerin doğruluğunu aklî yöntemlere dayanarak bunun yanında diğer müspet ilimlerden faydalanarak görüşlerini kanıtlamak ve açıklamak da onun amacıdır. Bu, kelâmın daha çok Müslümanlara dönük tarafıdır. Dini-ahlâkî anlamda eğitim, bireyden başlamaktadır. Bu, İslami eğitimin temel şartı olan İslam inancının özeleştirisini yapacak ve akılcı yürütmeyi sağlayacak İslami ilimlerin başında ise kelâm gelmektedir. Kelâm insanlara doğru inanç ve isabetli davranışlardan oluşan inancı açıklamak, dünyada ve âhirette insanların mutluluğa ulaşmalarına yardımcı olmak gibi yüce bir amacı üstlenmiştir. Kelam ilmi ortaya koyduğu deliller sayesinde Müslümanları taklidi imandan kurtarıp, bilerek inanma ve yaşama derecesine yükseltmek istemektedir. Bu yüzden kelâmın ilk muhatabı Müslümanlardır sonrasında ise İslam dışında kalan insanlara hakikati öğretmek için misyon belirlemiştir. Kelam-akaid farklılıklarının arka planını daha da net farkı görebilmekteyiz; bu da kelam ile ‘söz söyleme sanatı’ arasındaki bağıntıyı bir kez daha ortaya çıkartmaktadır. Zira, akaid ilminde bir konu üzerinde söz söyleme fikrini dikte etme faaliyeti yoktur, buna karşın kelam ilminde ise bunun yapılması adeta bu ilmin zorunlu bir parçası durumundadır; bu sebeple de akaid statik-donuk bir yapıya, yani aklî çiliğe yol açarken, kelam dinamik-bilimsel bir yapıya sahiptir (Taştı: 2006: 26).

Kelâm ve akâid ilimleri; konu, kapsam ve metot açısından birbirinden farklı iki alandır. Bu iki ilim arasındaki ayrışma; iman ve inanç olguları arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Kelâm “iman” meselelerini incelerken akâid, “inanç” konularıyla uğraşmak tadır. İman bilişsel bir sürecin sonucunda, inançtan farklı olarak çevresel faktörlerle ezbere öğrenilen bir şey olmanın ötesinde, kişinin kendisine has, bireysel olarak ortaya çıkardığı bir olgudur. Bu yönüyle iman, inançtan daha üstün, daha değerli ve daha güzeldir. İman bireyin bütün benliğiyle kabullendiği bir olgudur. İnanç ise eleştirme sorgulama gibi zihinsel işlemlerden sonra tamamen kişinin içine sinerek elde ettiği bir olgudur. Akaid, var olan görüşü muhafaza etmek inancını sağlam tutmak adına bir kavramdır. Kelam, inançları gereği hem kendi doğrularını sorgular hemde karşı görüşlere cevap vermeyi hedefler. Kelam ilmi uğraştığı meselelerin aktüel ve entelektüel boyutları dikkate alındığında daha kapsamlıdır. Kelam ilmi daha sistematik diğer müspet ilimlerden faydalanarak felsefi bir bakış açısıyla inanç esaslarını ele alırken akaid ilmi İslam hakikatlerini temel kaynaklara bağlı kalarak daha içe dönük bir şekilde ele alır.

2.3. Kelam İlminin Geçirdiği Evreler

Kelâm, İslamiyet’in gelişinden sonra Hz muhammed’in (s.a.v) vahyi aktarması ve hadisleriyle başlamıştır. Hz Peygamber (a.s) ve ona tabi olanlar tarafından inşa edilmiş ve geliştirilmiş, İslam dinine ait bir ilimdir. Müslümanlar kelâm ilmini inşa ederek felsefe ilminden ayrı özgün bir felsefi sistem oluşturmuşlardır. İslam dinine ait sorunları ve İslam dinine has yöntemleri olan bu sistem, tamamen İslam dinine inananların içinde bulundukları şartlara ve ihtiyaçlara göre şekillenmiştir. Kelâm ilmi, diğer ilim dalları gibi, belirli sorunlara çözüm bulmak için sosyal, siyasi ve dini saiklerden dolayı ortaya çıkmıştır. Olgunlaşma gelişme ve gerileme dönemleriyle tekamüle ermiş bir ilim dalıdır. Ortaya çıkışında ve ilim dalı haline gelmesinde dinî metinlere dayanması, kelam ilminin mutlak bir yapıya sahip olduğunu göstermez. Nitekim kelâmın konusuna, amacına ve yöntemine göre farklı şekillerde tanımlanması, bu ilmî disiplinin mutlak bir yapı olmadığını bir göstergesidir (Cabiri, 2000).

Başlangıçta kelâm ilmi, Allah’ın varlığı, tek oluşu ve Allah’ı anlatan sıfatlar ile ilgilenmiştir. Çünkü bu dönemde Allah’ın varlığı, tek oluşu ve sıfatları İslam toplumunda risaletin ilk dönemleri olması hasebiyle daha fazla önem kazanmıştır. Daha sonra felsefenin ortaya çıkması ve İslam düşüncesinde yaygınlaşmasıyla birlikte akla dayalı

yorumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna paralel olarak ilahiyatın konusu, yöntemi ve amacı yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde bulunan her şey, varlığı itibariyle teolojinin konusu olmuştur. Daha sonraki dönemlerde mantık ilminin önem kazanması ve öne çıkmasıyla birlikte kelâm ilminin konu ve yönteminde değişiklikler olmuştur. Yine bu dönemde bilinen, yani söz konusu olan her şey ilgi çekicidir.

Kelâm ilminin temellerinde iki ana kaynak vardır: Akıl ve vahiy. Bu kaynaklar ilk defa Peygamber Efendimiz ve sahabelertarafından kullanılmıştır. Lakin Peygamber zamanında, günümüzde anladığımız manada teolojik tartışmalardan söz edemeyiz. Çünkü bu dönemde Müslümanların karşılaştıkları imani problemler Hz. Peygamber'in yetkisi ile çözüme kavuşturulmuştur. Diğer bir deyişle, Hz. Peygamber'in hayatta olması, herhangi bir sorunun Müslümanlar arasında görüş ayrılığına yol açacak boyutlara ulaşmasını engellemiştir.

Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların karşılaştığı ilk ciddi sorun, devleti yani hilafeti kimin devralacağı sorusu olmuştur. Müslümanlar siyasi, kültürel ve aklı bilgileriyle bu sorunu çözmeye çalışmışlardır. Hemen ardından iki İslam, halifesi Hz. Osman ve Hz. Ali, hilafetinde Müslümanlar arasında çıkan Cemel, Siffin ve Hakem Olayı gibi iç savaşlar ile dinî bir boyut kazanarak bazı teolojik ihtilafların başlamasına neden olmuş ve bunun sonucunda mezhep ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu olaylar neticesinde büyük günah, iman fiilleri, insanın fiillerinde özgür olup olmadığı, yani Kur'an'ın yaratılıp yaratılmadığı, yani Allah'ın sıfatları hakkındaki tartışmalar da gündeme gelmiş; Kadiriyye, Ceberiyiye ve Mercî'i gibi grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Siyasî olayların tetiklediği tartışmalar ve kelime muhtevasının teşekkülleri ile başlayan teolojinin genel çerçevede üç dereceden geçtiği kabul edilmektedir. Birinci aşama, kelâm ilminin teşekkül sürecine girdiği aşamadır. Bu dönemde iman meseleleri üzerine birtakım risaleler yazılmaya başlanır. Bu risaleleri yazmaktan ve onlar için bilgi toplamaktan maksat, doğru imanı bâtil esaslardan ayırt etmek, dinin esaslarını belirlemek, dine sonradan giren yanlış inançları ve sapmaları reddetmektir. Bu konuda derlenen bilime de "İlm-i Tevhid ve el-Fıkh-ı Ekber" adı verildi. Bu ilim, İslâm'ın temel hükümlerini akıl ve istidlal yoluyla tespit etmeyi amaçlar. Bu konuda İmam-ı Azam Ebu Hanife, Hasan el-Basri, Vasil b. Ata ve Amr b. Ubaid'in risalelerinin birçoğundan bahsedilmektedir. Ebû Hanîfe'nin "El-Fıkh-ı'l-Ekber" adlı eseri, bu dönem için ayırt edici özelliklerle bize ulaşan

önemli eserlerden biridir. Bu dönemde belki de en önemli gelişme Mu'tezile mezhebinin ortaya çıkışıdır.

Kelâm ilminin kurucuları sayılan Mu'tezile âlimleri, çevre inanç ve kültürlerle karşı İslam'ı savunma görevini üstlenmişlerdir. Mu'tezile'nin temsilcilerinin, hem İslam'ın hakim olduğu yerlerde hem de İslam'ın hüküm sürdüğü yerlerde, bir yandan Kuran'ın ilkelerini açıklama ve yorumlama faaliyetlerinde aktif olarak yer aldıkları ve bir yandan da çevredeki inanç ve kültürlerle karşı İslam'ı savundukları kaydedilmektedir. Çevreleyen alanlar, bölgeler, bir yanda Kur'an'ın menşeyini açıklamaya ve yorumlamaya dayalı bir yöntem, diğer yanda İslam'ı savunmaya dayalı bir yaklaşım olmak üzere iki temel yöntem izlemiştir. Tarihi kaynaklarda geçen ve bugüne ulaşmayan Mu'tezilî "ret" belgeleri bunu göstermiştir.

Mu'tezilîlerin mezhebinin temsilcileri kelâmî sorunlarda, özellikle İslam inancında nasslarda çok akla yer vermişlerdir. Alegorik olanı aklın ışığında yorumlayarak rasyonel yorum yaklaşımını geliştirdiler. İslam'ın akıl temelinde savunulabileceğini gösterdiler. Her şeyi nakil yoluyla çözmeye çalışan ve metne sadık kalan Selef âlimleri, Mu'tezile'nin aklilik ve kelâm metoduna katılmamışlar ve karşısında yer almışlardır. Yazdıkları çeşitli risalelerde kelimeyi ve metodunu sapkınlık olarak itham ettiler.

Mu'tezile hareketinin başlamasıyla birlikte İslam düşüncesinde ciddi bir hareketlenme gözlemlendi. Arapçaya yapılan çeviriler sayesinde, İslam toplumunda başka fikir ve fikirler dolaşmaya başladı. Mutezile düşünürleri felsefî fikirleri olduğu gibi taklit etmemişler, bunun yerine felsefî fikir ve yöntemlerle İslam'ı savunmaya çalışmışlardır. 8. ve 9. yüzyıllarda Yunan felsefî ve mantıkî eserlerinin Arapçaya çevrilmesiyle Mu'tezilî kelâmcılar bu felsefî eserlerden sadece bazı felsefî kavram ve görüşleri değil, iki yeni düşünce tarzını ve bu yöntemlerin kullanımlarını da öğrendiler. Bu iki düşünce tarzı, kelâm ilminin daha önce kullandığı benzetme yönteminden farklıydı. Bu iki felsefî muhakeme, felsefî beyanlardan çıkarım yapma eğilimindeyken daha önce kelâmın kullandığı mantık, dinî beyanlardan çıkarılmıştır. Felsefî bir analojinin kullanımı, oranların eşitliğine dayanırken teolojik bir analojinin kullanımı şeylerin benzerliğine dayanıyordu. Mu'tezile, bu iki felsefî düşünce yöntemini ya kıyas yaklaşımı yerine ve bu şekilde felsefî verilerden felsefî bir yaklaşımla değiştirmiştir ya da bu iki yöntemi kelâmdaki kıyas yöntemiyle

karıştırarak felsefî bir şekilde dinî verilerden sonuçlar çıkarmayı seçmiştir (Wolfson, 1976).

Kelâm ilminin yaşadığı ikinci merhale, Ehl-i Sünnet denilen mezhebin oluşum safhasıdır. Ebu'l-Hasan el-Eş'ari ve Ebu Mansur el-Mutürîdî ile kelâm ilmi, aklî bir nazârî yaklaşımla imanı aklîleştirme aşamasına girmiştir. Eş'ari, "el-Luma' fi'r- Redd ala ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida" ve "Risale fi İstihşani'l-Havd fi İlmi'l-Kelam" kitaplarında rasyonel muhakemenin doğruluğu ve gerekliliği üzerinde durur. Eş'arîlerden sonra kelâmı birtakım değişim ve dönüşümlerin yaşandığı görülmektedir. Böyle bir değişiklik, bir Eş'ari ilahiyatçısı olan Bakilânî tarafından uygulandı. Bakilani, Aristoteles'in "yanlış öncüllerden bazen geçerli sonuçlar çıkarmak mümkündür" şeklindeki yaklaşımını reddederek iman esasları konusunda "deliller yanlışsa ispat ettikleri şeyler de yanlıştır" teklifini ileriye sürmüştür. Buna göre muhakeme, ilahiyatçıların delillerini çürütürken bu delillerin savunduğu dinî inançları da çürütmektedir. Bakilânî ise madde, araz, cisim ve atoma yaklaşımıyla Eş'arîliğin fizik ve metafizik hakkındaki görüşlerini sistemleştirmiştir.

Kelâm, Gazâlî ile üçüncü aşamaya girmiştir. Kelamda ilmi ile meydan okuyanı ayıracak kadar büyük bir etkiye sahip olan Gazâlî'ye göre mantık ilmi, bütün nazârî ilimler için ve özellikle her türlü sapma ve şüpheleri ortadan kaldırmayı amaçlayan kelâm ilmi için gereklidir. Gazâlî'nin felsefeden çok mantıktan yana ortaya koyduğu konumla birlikte mantık, düşüncüyü sağlam temeller üzerine oturtmak ve kesin bilgilere ulaşmak için vazgeçilmez bir ölçüt haline geldi. Gazâlî, kendisinden önceki kelâmcıların kullandığı metodolojiyi tenkit eder, bunun yerine mantıkçıların kullandığı metot ve kavramları önerir. Gazâlî'ye göre kendisinden önceki din âlimleri belirli mukayese metodları kullanmışlardır. Ancak bu yöntemler onun önerdiği mantıksal yöntem gibi değildi. Ona göre Müslümanların üzerinde ittifak ettikleri ortak bir metodolojik standart (mantık) olmalıdır. Bu ortak standart, Aristoteles mantığıydı (Bolay, 1993: 29).

Mantığın yaygınlaşması ve ilahiyatçıların bu bilimi kullanmaya başlamasıyla birlikte yeni bir yöntem doğdu. Teknik olarak buna "Muteahhirun yöntemi" de denilebilir. Muteahhirun uleması, "kanıt çöktüğünde, gösterilen de çöker" ilkesini bulamadılar. Bunun yerine, Yunan mantığının kurallarını tamamen benimsediler. Ancak söz konusu mantık felsefe ile doğrudan ilgili olmasına rağmen onu kullanan konuşmacılar bilinçli ya da bilinçsiz olarak felsefeye kelime katmaya başlamışlardır (Cabiri, 2000). Bu aşamadan

sonra teoloji, hayatın çeşitli alanlarında meydana gelen değişiklikleri görmezden gelmiş, üslubunu ve içeriğini bu değişimlere göre dönüştürememiştir. Böylece Kelâm, bir durgunluk ve çöküş dönemine girmiştir. On dokuzuncu yüzyıldan beri kelâmın yeniden inşası adına modern reform girişimleri olmuştur. Çünkü artık her şeyin eskisi gibi olmadığı anlaşılmış ve yeni bir durumla karşılaşıldığı anlaşılmıştır. Bu idrakin getirdiği tüm girişimler, kadîm kelâm ilminin müfredat ve muhtevasını yeniden şekillendirerek bu ilmi yeniden işler hale getirme çabalarıdır.

2.4.Cevahir-ül Kelâm fî BeyaniAkaid-i İslam Risalesi

Çalışmamıza konu edindiğimiz bu risale isminde Cevâhirü'l-kelâm geçse de bir akaid eseridir. Buradaki kelâm sözü kelâm ilmiyle ilişkili değildir. Burada kastedilen cevherli sözler yani değerli sözlerdir. Eser hem topluma yönelik yazılmış hem de İslamî ilimlere giriş mahiyetinde bir itikat bilgilerini içermektedir. Müellif akaid risalesi içerisinde hem eseri yazma gayesini hem de eserin içerikleri hakkında bilgi vermiştir. Biz bu bilgilerden yola çıkarak kitabı tanıtmaya sonrasında kitabın okunduğu medreselerin dönemin şartlarında nasıl bir konumda olduklarını açıklamaya gayret edeceğiz.

2.4.1. Eserin Yazılma Amacı

Eserin yazılmasını müellif, topluma fayda sağlamak amacıyla yazdığını bu nedenle basit ve anlaşılır dil kullandığını söylemektedir. O, risaleyi yazma amacını şu ayet-i kerimeye isnad ederek izah etmektedir. “Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve o, hidayete erenleri de çok iyi bilir.” Bu ayet-i zikrettikten sonra da şöyle bir beyan vermektedir. “Herkesin kolayca anlayabileceği basit ve muhtasar olmak üzere “Cevahirü'l Kelâm fî Beyân-i Ak'aidi'l-İslam” risalesini bir araya getirdim. Topluma yönelik bir eser yazmak bir anlamda toplumun düşünce yapısını belli bir sisteme veya mezhebe yöneltmek anlamında olacağı için Hafız Kâmil, hâkim mezhep olan Mâtüridîliği esas alıp yazmıştır.

Müellif, eserini yazarken özellikle medreseyle yeni tanışan öğrencilerin akaid derslerini merkeze koyar. Aynı zamanda köylerde, mezralarda ve şehirlerde yaşayan medrese eğitimi almamış insanların itikadi bilgilerini artırmak amacını da benimser. Bu eserin yazılma sebebini etkileyen bir faktör, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde

ekonomik zorluklar, yoksulluk ve savaşın Anadolu'daki insanları olumsuz etkilemesidir. Bu dönemde yetişmiş alimlerin kaybı ve zorlu yaşam şartları, insanlar arasında bilgi eksikliğine yol açmıştır.

Müellif, bu eseri yazarak, bölge halkına akaid konusunda temel bilgiler sunmayı; şehirlerde ve köylerde eğitim veren hocaların azalması nedeniyle ihtiyaç duyulan bilgilere erişimi kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Risaleyi yazarken karmaşık kelimelere girmemeye özen göstermiş ve net ifadeler kullanmıştır. Çünkü hedef kitlesi, genellikle medrese eğitimi almayan küçük yaşta talebeler ve eğitim alamamış halktır. Bu nedenle eser, Mâtüridî mezhebine bağlı kalarak yazılmış ve karmaşık tartışmalardan ve ayrıntılardan kaçınılmıştır. Bu eser tam anlamıyla bir kelim eser değil, kelim konularını içeren akaid risalesidir.

2.4.2.Eserin konu tasnifi

Müellif esei yazma amacını zikrettikten sonra eser içerisinde temas ettiği meseleleri de zikretmiştir. Eser itikadi bilgileri içermesinin yanında yeri geldiğinde ahlakla ilgili kimi ikazlar da yapmaktadır. Eserin konu başlıkları ve bulunduğu sayfa numaraları aşağıda verilmiştir.

Başlık	Sayfa
İlm-i halini okumanın herkese farz-ı ayn olduğu. İlm-i halin tarifi: insan kısmının tarif-i şer'isi	2
Din-i celil-i İslam. – Akaid-i İslam – Kur'an-ı Kerim ve ahadisi şerife ile sabit olan şeyler	5
itıkadda mezheb. – Firak-ı dalle ve mu'tezilenin dalaletlerinin esbabı. – Ahkam-ı ameliyeyi bilmekten maksad ne olduğu. Ef'al mükellifinin enva-i icmaliesi. – Ahkam-ı ameliyeyi ta'yine dair olan mezahib. - amelde imamımız. – Ahkam-ı kuluba müteallik olan ahkam-ı şer'iyeyi bilmekten maksad.	6
İman ve İslam. – iman-ı icmali ve iman-ı tafsili. – erkan-ı iman. – tenbiye-i azim.	10
Allahu Te'âla Hazretlerine iman. – Sıfât-ı ilahiye. – Sıfât-ı zatiye ve subutiye.	12
Meleklerle iman. – Melaikeyi ta'rif. Melaike, cin ve şeyatinin mevcudiyetlerini isbat. Bunların varlığını inkarın küfür olduğu. Melaikenin iki kısma taksimi.	20
Kitablara iman.	21
Kur'an-ı Kerim'in cihet-i i'cazı. Kur'an'ı Kerim'in mu'cize-i kübra olduğu.	22
Hristiyanların ellerinde bulunan kitablar hakkında olunacak itikad. Kütüb-i semaviye-i saireye vâki' olan tahrifat. – Müddetlerinin münkası' olmasıyle mensuh ve ğayr-i ma'mul-bihi oldukları – Maddiyat, tab'iyyat, mücerredat, maneviyat hakkında malumat.	
Nasaranın dalalette kalmalarının esbabı.	25
Peygamberlere iman. – Bunlar hakkında vacib, muhal, caiz olan sıfatlar. – peygamberlerin evveli ve ahiri. – İsa (aleyhisselam)'ın kıyamete yakın bir zamanda nâzil olacağı – Peygamber Efendimiz'in suret zuhuru.	26
Mu'cizat-ı nebeviyenin meşhurları	27
Mi'racü'n-nebi (sa). -Aşere-i mübeşşere. – Ashab-ı kiram. – Ezvac-ı tahirat.	29
Ahirete iman. – Ahval-i kabr – Kıyametin takarrübüne delalet iden alamet-i kübralar ve suğralar.	30
Nefh-i sur hadisesi. – Ahval-i mahşer. – şefa'at-i uzma. – Rü'yet-i hisab ve vezn-i a'mal. – Sırat ve sıratdan mürurun hikmeti. – Havzu'n-nebi sallallahü aleyhi vesellem.	34
Cennet ve Cehennem. – Ahval-ı cennet ve onda olan nimetler. – Rüyetullah hakkında. – Ahval-i cehennem ve onda olan azablar.	35

Kaza ve kadere iman. – İrade-i cüziye ve kalbiye. – ahkam-i tövbe – umumi bir nasihat.	36
İmanı muhafaza ve tecdit etmek. – Mucib-i küfr olan şeyler. – Mümin-i âkile lazım olan vazife Muhafaza-i iman kaydında olmayarak ağzına gelen küfriyatı söyleyen kimsenin ahkamı.	37
Din ve imandan hıruca sebep olan küfriyat. Kendisinden böyle çirkin bir şeyin sudurunda vakit geçirmeyerek (tecdid-i iman) ve tecdid-i nikahın lüzumu	38
Vezaifi islamiye ve fevaidi. İslam'ın ta'rif-i şer'isi. – Taharet ve namazın maddi ve manevi fevaidi.	39
Oruç, tahzib-i nefis iden ibadat-ı İslamiye'nin en mühimi olduğu. – Zekatın maddi ve manevi faidesi. – Haccın faidesi.	41
Şeriat-ı Ahmediye'nin bi'l-cümle ahlak-ı Mahmude'yi emr idüb ahlak-ı zemimeden men' ve tahzir itdiği. – Şer'iatı mutahhara-i Ahmediye'nin muamelat-ı beyne'l-efrad ve siyasiyat-ı beşeriyeden gayet ihatalı ve şümullu bir surette bahs itdiği.	42

2.5. Kastamonu Medreseleri

Atabey medresesi Kastamonu'da tespit edilebilen ve ilk eğitim amaçlı örgütlenmedir. Bu medresenin Atabey MuzafferüddinYavlak Arslan'ın gayretleri ile 672-1215 tarihinde çevresinde bulunan ibadethaneleri de dahil ederek yaptırdığı tahmin edilmektedir (MehmedBehcet 1341: 53- 55). Sonraki dönemlerde (937-1530) bu sayı, beşe kadar yükselmiştir. Hazinedarbaşı Yakup Ağa kendisinin yaptırdığı külliye'nin içinde yine kendi adı ile Yakup Ağa Medresesini inşa ettirmiş (965-1557), burada istihdam edilmek üzere Kastamonu ve Trakya illerinden getirilmekte olan gelirlerle mali ve idari yapısını tasnif eden bir vakfiye oluşturmuştur (MehmedBehcet 1341: 148- 153). 1100-1688 arasında Cecelizâdeİbrahim Nureddin Efendi Kastamonu müftüsü sıfatı ile Numaniye Medresesi'nin inşa edilmesine önderlik etmiştir (Çiftçi 1995:30- 31). XVIII. yüzyılın sonlarında ilk örneklerden olan Münire (Bayraklı) Medresesi Reis'ül- Küttâb Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır (Baltacı 1976: 21- 23). XIX. Yüzyıl ilk çeyreğinde Merdiyye (Hibbetullah) Medresesi Merdoğlu Hacı Mehmed Ağa önderliğinde inşa edilmiş olup aynı dönemde Kara Mustafa Paşa Dâr'ül- Hadis ve Dâr- ı Kurra Medresesini inşa ettirerek bu kurumların hadis ve kıraat üzerine eğitim vermelerini sağlamış ve daha sonraki yıllarda Tevfikiye medresesi HatibEfendizâde Tevfik Efendi vasıtası ile faaliyete

geçmiştir (Salnâme- i Nezâret- i Maârif- i Umûmiye 1317: 1317).Kastamonu’da 1248-1833 tarihleri arasında toplamda 12 medrese aşağıdaki isimlerle faaliyet göstermiştir:

- Medrese- i Dâr- ı Kurra ve Dâr- ı Hadis,
- Koyunlu,
- Musalli,
- İlave- i Musalli, Atabey,
- Münire (Bayraklı),
- Hacı Mahmud (Mahmudiye),
- Hibbetullah,
- İbn- i Fetih,
- İsmail Bek,
- Nasrullah Kadı,
- Atik,
- Gökdere

1291-1874 tarihi arasında medreselerden bir kısmı kapatılmış ve yenileri tekrar açılarak Kastamonu şehrinde o yıllarda toplamda 14 medrese aktif faaliyet göstermiştir.Açılan yeni medreseler 1868 yılında Namazgah (Abdulkaki) medresesi olarak adlandırmış olup Hafız Sadık Efendi’nin gayretleri ile bizzat kendisi tarafından yaptırılmıştır (Çiftçi 1995: 264).

XIX. yüzyıl son yarısı itibari ile medreselerin büyük bir kısmı “iâne- i ahali”, “ahali- i mahalliye” “taşra müderrisleri” şeklinde yaptırılmış ve onarım sürecinde aslına uygun olarak restore edilmeleri bir hayli dikkat çekici olduğu ifade edilmektedir (İpşirli 2003: 323- 333).

Evkâf- ı HümayûnNezâreti’nin 1826 yılında kurulması neticesinde medrese gelirlerinin büyük bir çoğunluğu merkezde toplanmış olup sonuç olarak bu kurumlara daha az gelir aktarımı söz konusu olmuştur. Elbette vakıf uygulamalarındaki bu tür değişiklikler bir kısım olumlu uygulamaların önüne geçmiş ve medreseleri olumsuz etkileyerek gelirlerinin yüksek bir oranda azalmasına neden olmuştur.

Kayıtlarda Kastamonu şehri için tespit edilen ilk kütüphane Ata Bey tarafından yine aynı isimle zikredilen cami ile birlikte inşası tamamlanmış olup tarih aralığı 672-1273 dönemine rastlamaktadır. Candaroğlu İsmail Bey 782-1380 dönemine rastlamak üzere

kendi inşa ettirdiği medrese yerleşkesi içinde kütüphane kurduğu ve kütüphane içinde bulunan eserin müderrislerin izni olmadan asla dışarı çıkarılmayacağını özellikle belirterek eser muhafazasını sağlamıştır (MehmedBehcet 1341: 129). Bu yaklaşımın kütüphane içinde bulunan eserlerin talebelerin kitap ihtiyacını karşılamak amacına yönelik olması nedeniyle oldukça isabetli olduğu söylenebilir. Bundan sonraki dönemlerde tespit edilen kütüphaneler ise 948-1541 yılları arası Dar'ül- Hadis, 1184-1770 yılları arası Münire, 1217-1802 yılları arası Numaniye, 1243-1827 yılları arası Merdiye, 1283-1866 yılları arası Sıdkıye ve son olarak 1285-1868 yılları arası Namazgah medreselerinde birer kütüphane sırasıyla Kara Mustafa Paşa, Şeyhülislam Aşir Efendi, CorukzâdeEl HâcAhmed Efendi, Merdzade, Sadık Efendi ve Abdü'n- Nafi tarafından kurulmuştur (Salnâme- i Vilâyet- i Kastamonu 1291: 151- 155).

2.5.1. Müfredat

Candaroğlu İsmail Bey, medresesinde belirli bir kitap ismi zikretmeyerek sair konularda özellikle de mesâil- i fıkhiyye- i hanefiye konularında eğitim verebilecek müderris istihdam edilmesini zorunlu kılmıştır (MehmedBehcet 1341: 128- 129). Bu zorunluluk müfredatta gerçekleşen değişikliklerin neler olduğunu tespit etme imkânı da sağlamaktadır (Salnâme- i Vilâyet- i Kastamonu 1291: 151- 155). 1284/1867- 1868'te hazırlanan fakat uygulandığına yönelik bilgi bulunamayan belgelerde nakledilen müfredata uymakta olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte medresede eğitim öğretimin aktif olduğu zamanlarda ikindiden sonra Muhtasar Maâni ve Mutavval, Mülteka, Avamil okutulmakta olduğu, tatil zamanlarında ise hadis ve fıkıh, hendese ve hesap, hat ve inşaya dair kitaplar ve risaleler okutulduğu müfredat programlarından anlaşılmaktadır (Beyân'ül-Hak, S.15/18 Zi'l-Hicce 1324(1908): 322-324). Şeri'â, Kıraât-ıSeb'â-i Âşere ve hadisten Buhari ve Şifa-ıŞerîf dersleri Kastamonu medreselerinde müfredatta yer almayan dersler olarak dikkat çekmektedir. Belgelerden anlaşılabileceği üzere; vakfın bazı özel koşulları dikkate alınarak ya da mantık gibi derslerin okutulmasının bazı olumsuzluklar doğuracağına inanan müderrislerin birtakım olumsuzlukları yok etmek için güne başlarken ilk derslerinden önce okuttukları dersler olma ihtimalleri bulunmaktadır (Salnâme- i Vilâyet- i Kastamonu 1291: 151- 155). Cari olan usule yönelik olarak, sabah dersleri konuları sarf, nahiv, kelam, mantık, hikmet, tefsir ve hadis olurken ikindi vakti daha ileri düzey dersler olarak adlandırılan fıkıh ve maani dersleri verilmektedir. Cuma

günü sabah dersleri yapılmadığından talebeler o günde yaşam alanlarının ve kişisel temizlikleri ile meşgul olmaktadır (Tarih- i Hayatım 1996: 19).

2.5.2. Medrese Hayatı

Kastamonu şehrinde medreseler geleneksel Osmanlı mimarisinde yer alan ve klasik hale gelen yapı formları genellikle tek katlı inşa edilmekte ve ortasında bir havlu ile çevrili mimarisinde tam ortada bir dersane bulunmaktadır. Kagir yapı şeklinde medresenin büyüklüğüne göre kütüphane ve talebe odaları şeklindedir. İsmail Bey medresesi dönem itibarı ile Beylikler dönemi inşa edilmiş olup kare planlı bir medresedir. Üstü açık avlusu ile 10 odadan oluşan yapı her bir odasında ocak bulunacak şekilde imar edilmiş ve avlu ortasında havuz olacak şekilde tasarlanmıştır. Kubbe ile örtülü dershaneler ise kible tarafında yerleşiktir (Mehmet Behcet 1341: 129,150).

1291-1874 dönemi itibarı ile sabaha ve ikindi olmak üzere günde iki kez medreselerdeki dersanelerde dersler talim edilmektedir. Bu dönemde dikkat çeken bir husus talebelerin büyük çoğunluğunun dersleri dışardan takip etmeleridir (Salnâme- i Vilâyet- i Kastamonu 1291: 151- 155).

1248-1832 tarihleri arasındaki kayıtlara göre Kastamonu’da medresede yatılı talebe sayısı 281 kişi olup 3 kişi medrese müderrisi, 2 kişi dersim, 98 molla olarak tespit edilmiş olmasına karşın 1253-1838 yılları arası bu sayı 229 talebe, 5 müderris, 1 dersiam ve 18 molla olarak kayıt edilmiştir. Bu tarihlerde öne çıkan talebeler Münire Medresesi’nde Molla Ahmed (18 yaşında; Hacı Mollaoğlu Esseyid İsmail’in çömezi), Nasrullah kadı medresesinde talebe olan Numan (11 yaşında; Keskinoglu Mehmed Şakir’in çömezi) olduğu kayıtlarda tescillidir. (BOA, NFS.d., 922: 88- 91).

Kastamonu’da medresesinde yatılı talebe kalan talebeler kendi yiyeceklerini karşılamak zorunda olduğu ve yiyecek temini için izin aldıkları bilinmektedir. Esseyid Hüseyin Efendi Atik medresesi talebesi iken bu ihtiyaçlar için memleketi Giyündü’ye gitmek üzere on bir gün izin almış olduğu ve yine İstanbul medreselerindeki Kastamonulu talebelerin de beş gün izin alarak memleketlerinden yiyecek sağıldıkları aktarılmaktadır. Kastamonu medresesinde talim gören talebeler yakın çevre kaza ve köylerden yiyecek temin etmekte olduğu ve büyük çoğunluğun daha ucuz olması nedeniyle yakın illere gitmeyi tercih ettikleri de görülmektedir. Bu iller en yakından başlamak üzere Adapazarı,

Bolu, İznik ve daha uzak olanlar ise Kayseri ve İzmir olduğu anlaşılmaktadır (KJD, II,124b).

2.5.3. Sosyo-Ekonomik Kökenler (Talebeler)

Her ne kadar Osmanlı ulemasının sosyal durumunu ortaya koymada tam bir fikir elde edilemese de talebelerin medresedeki mesleki yaşamları ve sosyal yapıları üzerinde yapılacak araştırmalar bazı sonuçlara ulaştırabilecek değerli ipuçları vermektedir. 1248-1834 ve 1253-1838 tarihli nüfus kayıtlarında Kastamonu merkezli medreselerin çevresi ve köyleri ve aile şecerelerinin kaydedilmiş olduğu 1260-1845 tarihli Temettuat defterlerinin analizi karşılaştırmalı incelemelere imkân vermektedir (Kütükoğlu, 1995: 398).

Özellikle XIX. yüzyıl reform çağı olarak nitelendirilmekte ve başka alanlarda olduğu gibi mali yapılarda da önemli değişiklikler yapılmıştır. Tanzimat öncesi birçok hüküm kaldırılarak vergi alınmasına başlanılmış olup 1838 yılında Anadolu ve Rumeli kazalarından gelmekte olan gelirler yeni vergiler Temettuat Defterlerine yazılmaya başlanmıştır. Böylece ad ve soyaddan ziyade lakap ve şöhret bağlamında arazi ve hayvan miktarları ile elde edilen hasılatlar genel kazanç olarak kaydedilip temettuat miktarları belirlenmiştir (Süleyman Sudi, Defter- i Muktesid 1307).

2.5.4. Sosyo-Ekonomik Durum (Ulema)

Kastamonu'da XIX. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde medreselerde her alanda görev alan idari konumdaki kişiler müderris olarak görevlerine devam etmekteydi. İdari görev alan müderrisler bu eğitimi vermenin yanında ayrıca yirmi dokuz akçe cihet- i tedris tahsis edilmiştir (Mehmet Behcet 1341: 127,151). Bu dönemde yerelleşme daha fazla önem arz etmiş ve 1832 yılından itibaren büyük oranda artmış bir medrese müderrisi vefat ettiğinde yerine usulen evladı tayin olunmuş olması bu oranı artırmıştır (Tarih- i Hayatım 1996: 18).

Medreselerde sıcak ilişkilerin gelişmesine neden olarak klasik dönem itibari ile yapılan tartışmalar ve tasavvufu dışlayıcı tavırların etkisinin kaybolmuş olması önem arz etmektedir. Böylece medresede tarikat faaliyetleri yaygınlaşmış ve medresede ilim, tekkede tarikat faaliyetleri devam etmiştir. MerdiyeMüderrisiŞeyh Hacı Ahmed Siyahi hem Halidi tarikatının şeyhliğini yapmakta hem de medresede müderris olarak görev almaktadır (KJD, II, 191b).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEVAHİR-ÜL KELÂM Fİ BEYANİAKAİD-İ İSLAM RİSALESİNİN ÇEVİRİSİ

Sayfa 3

İnsânınmeydânında olan kalbine “cesed” ve “beden” tabir olunur. Bir şeyden haberi yokdur. Şu kadar ki hayât sebebîle üşümeğe ve esnemeğe ve susamağa ve acıkmağama’rûzkalur. İnsanlar zâhir bedenleri için yiyecek ve giyecek ve barınacakmekâna muhtaç olduğu gibi, bâtın hâlleri akıl ve ‘irfanlarının mükemmeliyeti içündahiîmân ve ‘amele muhtâçdır. İnsanların zahirleri nice muhtaçoldukları şeylere ‘âdetler ta’yinetmekde ve herkes o husûslarda ‘âdete tâbi’ olub gitmekdedir. İnsanların ruhları ve bâtınhalleriiçünmuhtâçoldukları şeylerin(birincisi) îmân, (ikincisi) ‘amel’ (üçüncüsü) ahlakdır. Bunları tayîn eyleyecek şey din ve şer’iatdır. Bizim din ve şer’iatımızİslamdır.

3.1. Dîn-i Celîl-i İslâm

Hâlîk te’âlâ tarafından vazı’ olunmuş kânûn-ı umûmîdir. İşte bu kânûn peygamberimiz Muhammed Mustafâ sallallaḥu ‘aleyhi ve sellem efendimizin’ haqq te’âlâ tarafından’ getirüb haber verdiği şeylerdir.

3.2. Aḳ’âid-i İslâm

Ehl-i İslâm’ın kâbûl ve sıhh’atinicezm u i’tik’âd eyledikleri ‘umûrdanibâretedir. Qur’ân-ı Kerim ve Hadîs-i Şerîf ile ma’lûm olan aḥkâm-ı şer’iyye üç kısımdır. (1) Aḥkâm-ı itikâdiyedir ki bunları bilmekten maḥsûdtashiḥ-iitikâdolubusûl-i icmâ’iyesi (2) nev’dir. Allah te’âlâ Hazretlerinin zât ve sıfât-ı sübhâniyesine ve melâike-i kirâmına, kitâblarına, peygamberlerine, kıyâmet gününe ve dâr-ı âhirete, kazâ ve kader-i ilâhîye müte’allıktır. Şu aḥkâm-ı celîlenin cümlesine din-i İslâm ve millet-i Hanîfiyyedinür ki cem’i-i enbiya-i iz’âm bu bâbda mutabıqlardır. Bütün peygamberlerin ‘aḳ’âid-i dinîyeleri birdir. Nesh ve tebdildenber’îdir.

3.3. İ'tikâ'dda Mezheb

İtikâdda mezhebimiz ehl-i sünnet ve'l-cema'at mezhebidir. Yani Resulullah ve ashabına itikâd üzere oldularsa ol itikâd üzere ölmektir. İtikâdda birçok mezhebler var ise de ehl-i sünnet mezhebinden ma'dası bâtıldır. O mezheblere gidenlere fırak-ı dâlle derler. Bunların dalaletlerine sebep şer'iattan mahûz olan (alınan) akaidi naciyyeyi (kurtarıcı akideleri) terk edip uqûl-ı fasıtalara (fasit ağıllarına) ve felasife (felsefe) âlimine tab'iyetler eder (tâbi olur) ve bazı Yahudi ve Mecusiler izhar-ı iman edip (görünüşte iman edip) bazı nesneleri kendi fikir ve itikâdları muvafık tevil edip nass-iadlal etmeleridir (dalalet düşmeleridir) ve bazıları dahi bu ümmetin büyükleri hakkında adavet eyleyip ve kimisi ona muhabbette ifrat edip suret-i salâhîde görünerek kendilerine ma'karın olanları (katılanları) idlal etmeleridir (dalalet düşürmeleridir). Bunların itikâdından ictinab etmek cümle Müslümanlara farzdır ve bunlara ehl-i heva ve ehl-i bid'at ve fırak-ı dâlle ve kilâb-ı cehennem (cehennem köpekleri) denir. Ehl-i sünnet, matüridiyye ve iş'ariyye namı ile en büyük fırkaya diyorlar fakat cümlesi hidayet üzere dirler. Aralarında ihtilafat-ı cüziyyata (küçük ihtilafata) ait olup hiçbir fırka diğerine dalalet nisbet eylemez. Mâtüridî Horasan'da Mâtüridî mahlasına mensup imam Ebu Mansur Muhammed Hazretlerine muvafaqat eden ülema-i ehli sünnet, eş'ariyye imamı Ebu'l-Hasan Eş'ari Hazretlerine mutaba'at eden ülema-iehli sünnet demektir. Bizim itikâdda imamımız Ebu Mansur Muhammed Matüridi Hazretleridir. Maliki, Hanbeli, Şafii el-mezheb olanların itikâdda imamları Ebu'l-Hasan El-Eş'ari Hazretleridir. 2 kısım ahkâm-ı amelîyedir (amele dair hükümler) ki bunları bilmekten maksat ıslah-ı ameldir. İf'alimükellifingibikiâkilvebâliğ olan kimselerin fiilleri bu hükümlerden hâli (dışında) olamaz. Bunlara şer'i şerif ve şer'iât-ı ilahiye denir. Enbiya-i izâmın şer'iâtları hep bir olmayıp bazısı bazısının şeraitini nesh ve tebdil etmiştir. Şeriatların müteallik buldukları if'al-i mükellifinin enva'-ı icmaliyesi üçtür. 1. İbadet (namaz, oruç, zekât, hac)

ve sair feraiz ve vacibat sünen ve müstecebatan ibarettir. 2. Muamelat ki bey'u şira, şirket, kefalet gibi. 3. Uqubat gah diyet, kefare, fide gibi şeylerdir. Bu ahkâmı ta'bine dair mezahib külliye dörtte karar bulmuştur ki (İmam-ı A'zam Ebu Hanife), (İmam Mâlik), (İmam Şâfi'i), (İmam Ahmed bin Hanbel) Hazretlerinin mezheplerinden ibarettir. Bu

mezheplere sâlik olanların cümlesi hidayet üzeredir. Eimme-i râbianın ittifağ ettikleri hükümler kat'ıyyen hak ve savaptır (doğrudur). İhtilaf ettikleri hükümlerin savab (doğruluk) ve hataya ihtimali vardır. Zira umuru ameliyede gayet vağrız tahsil zan olunup kesb yakın olmadıysa edilenin cümlesinin akvası ki kitap ve sünnettir fakat kat'il abvedtir. Lakin zanni eddelaledir. Ol cihetten mağall-i ictihad olmuştur. Her müctehit ictihadında hatası ma'lum oldukça ma'fu olup gerek kendisi ve gerek ona tabi' olanlar me'cur olurlar. Herkes tabi' olduğu müctehidin kavlini savab (doğru) itikad etmek lazımdır. Eğer hata itikad ederse taklidi ve iktidası caiz olmaz. Bizim amelde imamımız İmam-ı A'zam Ebu Hanife Nu'man ibn-i Sabit Hazretleridir. 60 (Hicri) tarihinde doğmuş ve 150 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Müşârün-ileyh Ebu Hanife Hazretleri'nin iki meşhur tilmizi vardır ki biri 130 tarihinde diğeri de 135 tarihinde doğmuş olan İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed Hazretleri'dir. Aldıkları ilim ve mezuniyete binaen üstadlarının mezhebinde bir takım mesailde ictihad ederek bizim mezhebimizde müctehit olmuşlardır. Cümlesinden Hak razı olsun. Din ve dünyaya büyük hizmetler etmişlerdir. Biz dahi İmam-ı Azam Hazretleri'nin Kitabullah'dan ve hadis-i şeriflerden anlayıp çıkardığı mesail-i dinîye mucib ile ameli elzam mezheb-i pâkinikâbul ve imam dahi edindik. 3. kısım ahval-i kulûbe müteallik (kalblerin hâlleri ile ilgili) ahkâm-ı şer'iiyedir ki ona da ilm-i ahlak tabir olunur. Bunu bilmekten ğarz-ı ahlak (ahlaka zarar veren) mezmumeleri terk ve ahlak-ı hamideleri (güzel ahlakı) tahsildir. Bu üç kısmı bi-avnillahi Te'âla (Allahın izniyle)

Sayfa 6

bu kitabede beyan edeceğiz. 1. kısım a'aidi İslamîye beyanındadır. (İman ve İslam) Peygamber-i zi-şan Efendimiz'in Cenabı Hak tarafından her ne getirip ve her ne haber verdi ise cümlesi hak'tır ve doğrudur. Murad-ı İlâhi ile kalbimle inandım ve dilim ile ikrar ettim demektir. Böyle diyen kimse iman icmalî ile mü'min ve müslim olur. Allah Te'âla'nın emrini yerine getirmiş ve küfürden kurtulmuş olur. Bu iman icmalî dar-ı harbde bulunup da sual edecek kimse bulunmadığıveyahut ihtida-i islamlâ müşerref olan kimse için kifayet ederse de dar-ı İslam'da bulunan kimselere kifayet etmeyip iman-ı tafsili ile iman etmek lazımdır. İman-ı icmalî ziyade veya noksan kabul etmezse de iman tafsili her muttali olduğu hükmi dinîye şüphe etmeyerek kabul cezm ve tasdik ettikçe kendisindeki iman-ı tafsilî tezayid eder.

3.4. İman-ı Tafsilî

Tafsilen bilinen ahkâm-ı dinîyeyi ayrı ayrı tasdik ve ikrar etmek demektir.

3.5. Erkan-ı İman

İman edilmesi lazım olan mesailin usul-i icmalîyesi altıdır. 1. Amentü billahi. 2. Ve melaiketihi. 3. Ve kütübihi. 4. Ve rusulihi. 5. Ve'l-yevmil ahiri. 6. Ve bi'l-kaderi hayrihi ve şerrihi min-Allahu te'âladır. Bunların manası, ben Allahu Te'âla Hazretleri'nin zatı muḳaddesi ve sıfât-ı sübhaniyesine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeklik ḥaḳ ve şabit olduğuna, hayır ve şer, iman ve küfür, menfaat ve zarar cümlesi Allah Te'âla'nın bilmesiyle ve dilemesiyle ve kıza ve takdiri ile olduğuna inandım iman getirdim demektir.

Sayfa 7

3.6. Tenbih-i Azîm

Mümin ve mütedeyyin olan bir müslümanın kalbinden Allah korkusu çıkmaz, elinden ve dilinden kimseye fenalık gelmez, huyu ve ahlakı daima güzel olur, doğru yolda kanun-ı İllahîye inkiyad ve itaat, evamir ve ahkâm-ı ilahiyeye imtisal ve cemiyet-i İslamiye içerisinde rahatla yaşar, dünyanın yalancı eğlencelerine kapılmaz, hem dünyada ve hem ahirette salah ve saadet-i ebediyeye kavuşur. Zira din bir cemiyetin sebeb-i devamı, ve şevketi ve kudretinin mâbihil-ḳavamıdır (onunla ayakta durur). Bir kavmin Cenab-ı Hakk'a karşı medyun bulunduğu vazife-i dinîyede tekamül ve evamir-i ilahiyeden inhıraf ettikçe Cenab-ı Hakk onlara ihsan eylemiş olduğu vüs'at-i rızḳ, beḳa-i şevket, ni'am-i celilesini taḡyir ve tebdil etmez. Ama bir kavmin efradı arasında vezaif-i dinîye terk edilir, ahlak-ı zemîme ḳabul olunur temayül edilir ise tedricen saadet-i umumiyeleri ḡâyib (kayıp) olarak selamet ve afiyetleri bozulur ve düşmanları kendilerine hücum ederek galip gelir.

3.7. Allah Teâlâ Hazretleri'ne iman

Allah Te'âla Hazretleri vardır ve birdir. Varlığını ve kemal-i kudretini bildirmek hizmetine mebni' biz insanları ve bu âlemleri yokdan var eyledi. Allah Te'âla'nın varlığına aklın delilimiz müşahadeetmekte olduğumuz âlem bütün kainatın hâdis ve müteğayyir olmasıdır. Naklen delil (nesta'izu billah) (fa'lem ennehu lailahe illallah) ya'ni sen bil ki tahkiki şan Allah Te'âladan gayrı ilah yoktur. Buna binaen Cenab-ı Hak'tan gayrı mevcut ezeli olmayıp cemi' ecza-i 'âlemin hâdis ve yüzbinlerce sınıf ve enva'ı müştemil şu kainatı icat ve halk buyurmasıdır. Çünkü büyüklüğü ve gayet parlaklığı ile akilları hayrette bırakan bu bedayi' (eşi benzeri olmayan güzellikte) 'âlemleri vücuda getiren Hallak-ı

Sayfa 8

ağdes'in varlığını ve birliğini ve kemal-i kudretini her aklı selim tasdike mecburdur. Hatta masnu'atın yüzbinde bir cüzü olabilecek kürre-i arz üzerinde yer etmiş olduğu bî-nihaye eşya içinden yalnız bir nev'i nazar-ı dikkate alacak olsa Cenab-ı Hak varlığı ve kemal-i kudreti sabit olur ve bunlar sonradan olmazdır sonradan olan herşeyin başkasına ihtiyacı zaruri olduğundan kendiliğinden vücuda gelmek imkânı yoktur. Mesela bir ok meydana gelmesi bir ustanın yapmasıyla olduğu gibi kendi vücutlarımız bu âlemin maddesinden vücudu bir müessirin yani bir yapıcının, bir yaratıcının yapmasıyla, yaratmasıyla meydana gelmiştir. Demek oluyor ki bu dünya, bu 'âlemi yaratan, yokdan meydana getiren bir zat vardır. İşte O Allah Te'âla Hazretleri'dir. Binaenaleyh Allah Te'âla Hazretleri vardır ve varlığı kendiliğindendir. Allah Te'âla'nın zat-ı pâk-ilahiyesini kendisinden maâda kimsenin bilmesi mümkün değildir. Zat-ı Allah hakkında bahs ve tefekkür etmek dahi caiz değildir. Bu kadar ki zikir olundu, talibi ma'rifetullahı tenbih ve teşvik içindir. İnsanın saadeti ma'rifet ve ubudiyet ve ibadettedir. Cenab-ı Hak'ı bilmek sıfât-ı ilahiyesini bilip hüsn-i itikad ile olur.

3.8. Sıfât-ı İlahiye

Cenab-ı Hak'ın sıfât-ı zatiyesi altıdır:

1. Vücut, var olmak, ve Allah-ı Te'âlanın varlığı kendi zatındandır. Başkasından değildir. Varlık kendi zatından asla ve kat'a ayrılmayıp daima var bulunur. Aklın delilimiz kainatın müteğayyir (değişken) olmasıdır. Aklın delilimiz, 'fa'lem ennehu Lailahe illallah' ayeti kerimesidir.

2. Kâdem

Cenab-ı Hakk'ın varlığının evveli olmamak. Cenab-ı Hakkkâdîmdir. Ya'ni varlığının evveli yoktur. Aqlen delilimiz kâdîm olmasa hâdis ve muhtaç olmak lazım gelir.

Sayfa 9

Bu ise muhaldır (imkânsızdır). Aqlen delilimiz 'Huval avvalu valaḥiru', yani Allah Te'âla ezeldir ibtidası (başlangıcı) yoktur, ve ebedidir intihası (sonu) yoktur.

3. (Bekâ) Cenab-ı Hakk'ın varlığının ahiri ve sonu olmamak demektir. Cenab-ı Hakk bâkidir. Ya'ni varlığının nihayet ve sonu yoktur. Ezeli ve ebedidir. Rabbü'l-Âlemindir. Bizi, yeri ve göğü, görüp bilmediğimiz daha nice maḥlûkları yaratmıştır. Daimdir yani ezelen ve ebeden mevcuttur. Bu fânî gözler onu göremez. O herşeyi görür. Cümle 'âlem yok iken Cenab-ı Hakk var idi, ve bütün kâinat mahvolup gittikten sonra yine O bâkidir. Asla tebdil ve taḡyir kabul etmez. Ve kât'a evvelki hâli bozulmaz. Aqlen delilimiz eğer bâki olmasa Kâdîm olmayıp hâdis ve muhtaç olmak lazım gelir. Bunlar dahi muhaldır. Aqlen delilimiz, 'Kullu man 'aleyha fân, ve yebk'a vechi rabbuke zü'l-celali ve'l-ikram' ya'ni herkes fânî olur heman Allah te'âlanın zat-ı ulyası bâki kalır.

4. (Vahdaniyet)

Bir olmak. Şerîk ve nezîri olmamak. Allah Te'âla zatında ve sıfâtında ve ef'alinde, ma'budiyyetinde birdir. Şerîki ve nezîri yoktur. Hiç bir şeye muhtaç değildir. Aqlen delilimiz eğer bir olmasa beynlerinde (aralarında) niza' (anlaşmazlık) vâki' ve aciz olmak lazım gelir. Bunlar uluhiyete münafidir (aykırıdır). Aqlen delilimiz, (ve ilaḥukum ilaḥun vahid) ya'ni sizin ma'budunuz bir ilahtır. Bununla beraber bu nice maḥlûkât vücuda gelmiş ve kâinat intizam-ı ekmel (en mükemmel düzen) üzerine devam ediyor. Şu hâlde yerlerde ve göklerde Allah Te'âla'dan başka hâlîk ve yaratıcı yoktur. Ma'bud olmakda dahi vahiddir. İbadete layık ve müstehak ancak Allah Te'âla Hazretleri olup, bu bâbda dahi şerîki ve nezîri yokdur. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın insanı en güzel suret üzerine yaratarak vücud vermesi ve el, ayak, göz, kulak, ağız burun gibi aza-yı zahire, akıl ve fikir, kuvve-i hafıza gibi aza-yı batıne ile vücud-ı beşeri tezyin etmesi ve ahval ve ef'ali muhtelifede kullanmağa elverişli surette azalarda mufassallar yer etmesi,

Sayfa 10

ve teneffüs olunacak hava, intifa' olunacak meşrubat, ma'külât (yiyecekler), melbusat (giyecekler) mesken ve daha başka nice nimetler ihsan eylemesi, ibadete layık ve müstehak

olduğunu icab eder. Zira insanların asla istihkakları olmadığı hâlde mahza lütuf ve kerem olarak ihsan buyurulan milyarlar değerinde bunca azim nimetler muâbilinde Mün'im-i Haқиkî olan Zat-ı Aқdes'e şükür etmek ve kullukta bulunmak aқlen ve şer'en vaciptir. Binaenaleyh ibadete layık ve müstehak ancak Mün'im-i Hakiki olan Halık Te'âla Hazretleri'dir.

5 (Muhalefeti'l-Havadis)

HaқTe'âla mahlûkattan hiç bir şeye hiç bir vechile benzemez demektir. Aқlen delilimiz, eğer bir nesneye müşabih olsa onun gibi hâdis ve muhtaç olup қadîm ve bâқи olmamak lazım gelir. Bunların cümlesi muhaldir. Aқlen delil (Leyse ke misluhu şey) ya'ni Allah Te'âla'nın asla misli yoktur.

6 (Kıyam bi Nefsihi)

HaқTe'âla kendi zatıyla қâim olup hiç bir mekana muhtaç değildir demektir. Allah Te'âla zatıyla қâimdir. Qarar edecek bir mekana, içine girecek bir mahalle, icat edecek bir yaratıcıya muhtaç değildir. Buna aқlen delilimiz, eğer mekanda olsa, cismi ve muhtaç olmak lazım gelir. Bunlar dahi muhaldir. Naқlen delilimiz, nestaizü billah, (Hüve'l-Hayyu'l-Qayyum) yani Allahu Te'âla Hayat-ı haқиқиye ile Hayy olup kendi Zat-ı Şerîfi ile қâimdir. Ve yerlerde, göklerde, ve sair cihetlerde bulunmaktan münezzehtir. Lâkin yarattığı şeyleri her nerede olursa olsun görücü ve her hallerini bilicidir. Cenab-ı Haқ her yerde hâzır ve nâzırdır. Demek ilm-i ilahî her şeye muhittir demektir. Yoksa zatı ve vücudu her yerde hazırdır demek değildir. Çünkü bunu itikâd küfürdür. Bu hususu dahi aқıl қasr inemez ve idrak edemez.

Sayfa 11

3.9. Sıfât-ı Subûtiye

Allahu Te'âla Hazretlerinin sıfât-ı subûtiyesi (8)dür.

1. Hayat sıfatıdır, yani HaқTe'âla diri olmak demektir. Allah Te'âla Hazretleri kendi diriliği ile diridir. Ve diriliği kimseden değildir. Ezeli ve қadîm olup sonradan olma değildir. Allah Te'âla Hazretleri için ölüm yoktur. Bütün 'âlemler O'nun emri ile қâimdir.

2. (İlm)

HakḳTe'âla'nın bilmesi olmak demektir. Cenabı Hakḳ 'Alimdir. Sıfat-ı ilmi, olmuş olacak her şeyi muhittir. Bilmediği hiçbir şey yoktur. Cüziyyat ve külliyyat, yerlerde ve göklerde hâzır ve gâip, gizli ve âşikâr olanları bir insanın içini dışını, söylediğini, gönlüne geleni, ağaç yapraklarını, buğday ve arpa tanelerinin, kum ve taşların cümlesinin adedini bilir, bilmesi ezeldir ve kadîmdir, sonradan olma değildir. Unutmaktan, gafletten, sehivden berîdir. İlminin hadd ve nihayeti yoktur. Bu ikisine aḳlen delil, eğer hayat ve ilim ile muttasıf olmasa, bu ʔainattan berî bulunmasa idi bu sıfatların zıddı lazım gelirdi. Evveli ise muhaldir. Aḳlen delil, nestaizu billah, (Hüve'l-Hayyu'l-Ḳayyum) (Ve Hüva bi külli şey'in 'Alîm) yani Allahu Te'âla hayat-ı ezeliye ve ebediye ile Hayy'dır ki Zat-ı Celili ʔâimdir ve herşeyi bilicidir.

3. Sem' (İşitmesi olmak)

4. Basar (Duyması olmak)

HakḳTe'âlaHazretleri görölmek ve işitilmek şanından olan herşeyi işitir ve görür, görmesi ve işitmesi zât-ı pâkinde olan bir sıfat-ı ezeliye iledir. Aḳlen delilimiz görme ve işitmenin zıddı körlük ve sağırlıktır. Bunlar ise insanlarda bulunması noksanlık olduğu gibi Halık Te'âla'da bulunması dahi noksanlıktır, kusurdur. Cenabı Hakḳ ise cümle noksanlardan, kusurlardan, âri ve berîdir. Aḳlen delil (Va ḥuva's sami'u'l-basîr) yani Allahu Te'âla her savtı işitici ve herbir şeyi görücüdür.

Sayfa 12

Hatta karanlık gecede siyah taş üzerinde yürüyen kara karıncayı görür ve ayağının padırdısını işitir ve nereye gideceğini ve ne yapacağını bilir.

5. İrade

HakḳTe'âla'nın dilemesi olmak

Allahu Te'âlaHazretleri dileyicidir, dilediği olur. Dilemediği hiç birşey vücuda gelmez. Aḳlen delilimiz, bütün ʔainatın hâdis olup sonradan vücut bulmasıdır. Çünkü ʔainattan bir şeyin irade-i ilahiyeye ta'alluk etmeyerek mevcut olması farz edilse bi'l-icab ve bizzarure vücut bulup ezeli olması ve Allahu Te'âla'dan gayrı Halık olması lazım gelir. Halbuki Cenab-ı Hakḳ'tan gayrı mevcut ezeli olmayıp cemi'-i ecza-i âlemin hâdis olduğu bâlâda

(yukarıda) isbat olundu. Aklen delil, (Fa'aalul ma yurid) yani Allahu Te'âla murad ettiği şeyleri mübalağa ile işleyicidir. Buna binaen bu 'âlem onun dilemesi ile vücuda geldiği gibi yerlerde göklerde vücuda gelen, yokluğa giden, büyük küçük az çok ziyade noksan vukulardan zühur eyleyen hayr ve şerr, iman, taat, küfür isyan, cümle hadisat ancak HaqqTe'âla'nın dilemesi ile olur. Cenab-ı Haqq dilemedikçe bir sinek bile kanadını kımıldatamaz. İbadullahın ef'al-i ihtiyarelerinden iman ibadet gibi hayır ve iyi işleri hem diler ve hem de ondan razı olur. Fakat küfür, zulüm, isyan gibi şerr ve kötü işleri dilese de ondan asla razı olmaz. Allahu Te'âla kullarını irade-i cüziyeleri ile fail-i muhtar kılıp onların fiillerini yaratmağa onu şart-ı adi kılmıştır. Kullar irade-i cüziye ve kalbiyelerini ne tarafa sarf ederlerse dilerse onu halk eder yani yaratır dilemezse yaratmaz. Buna ef'al-i caize denir. Ve kavî ve sa'yinde olmayan nesne ile teklif olunmaz. Sevap Hüda'dan fazldır, ikâb ise ondan adldır. Haram dahi rızıktır. Herkes kendi rızkını, gerek helal gerek haram istifa eder, kimse kimsenin rızkını ıška kadir değildir. Ve HaqqTe'âla

Sayfa 13

Halık-ı dalalet ve hidayettir. Dilediğinde dalalet halk ider, ve dilediğinde hidayet halk ider. Ve HaqqTe'âla lütuf ve ihsanıyla kullarının dua ve hacetlerini kabul ve reva eyler. (Günah) istihlal ve istihfaf etmedikçe abd-i mümini imandan çıkarmaz. (A'mâl) haқиkat-i imana dâhil değildir. Muх'allidin imanı sahihtir. Cenab-ı Haqq'ın dilediği ve işlediği her şeyde faydalar ve hikmetler vardır. Yılan akreb pire tahta kurusu gibi zâhiren muzır görülen şeyleri yaratmasında dahi nice hikmetler, faideler vardır. İnsanların aklı ona ermez. İnce düşünürlerse belki bazı faidelerini anlayabilirler. Yeryüzünde görülen insanlar, hayvanlar, ma'denler, denizler, ırmaklar, otlar, çiçekler, ağaçlar, gökteki yıldızlar, ay ve güneşler, ve onlarda mevcut olan dürlü dürlü şekiller, çeşit çeşit güzel güzel renkler, sade bir nazar ile gözden kaçırılıp her biri birer maslahata elverişli bu nice âsâr-ı nefiseyi görünce onları murad idüp Yaradan zat-ı aқdesin, ilim, kudret, irade, hikmet sıfât-ı celileleri muttasıf bulunduğunu itirafa insanın mecbur kalacağı emr-i âşikârdır.

6. Kudret

HaqqTe'âla'nın kudreti ya'ni gücü yetmesi olmak dimektir. Cenab-ı Haqq mümkün olan herşeye her vecihle kâdirdir. Dilerse ve isterse bu gökler ve yerler gibi nice bin yerler ve gökler yaratmağa yok etmene ve tekrar var etmene kâdirdir. Ölüyü diriltmene ve taşı ağaçı söyletmene ve yürütmene nitekim peygamberlerde ve evliyalarda vâkı' olduğu gibi ve dağları ve denizleri altunu gümüş kılmaya ve bir kulunu Sübhanallah diyecek kadar

vakitte şarktan garbe ve garbden şarka iletmene ve bir anda yeryüzünden yedinci kat göğe getirüb geri götürmeğe kâdirdir. Murad ettiği şeyi yapmak için hiç bir şey mâ'ni' yokdur. Ufak bir şeyi yaratmakla yeri ve göğü

Sayfa 14

yaratmak birdir. Ona hiç bir vakitte acz isnad olunmaz. Aklın delilimiz, yüz binlerce sınıf ve enva'ı müştemel olan şu kainatı icad buyurmasıdır. Çünkü büyüklüğü ve gayet parlaklığı ile ağılları hayrette bırakan bu bedayi'-i âlemi vücuda getiren Hallâk-ı Akdes'in hiç bir şeyden aciz olmayacağı her akl-ı selim tasdiğe mecburdur. İf'adı bir şeyi husule getirmek bile kudrete tevkif edeceği, ve her âsârın mükemmeliyeti nisbetinde müessirinin kudret-i kemalatı anlaşılacağı şübhe götürmez hatta masnu'atın yüzbinde bir cüz'ü olabilecek küre-i arz üzerinde ibda' buyurulan bî-nihaye eşya içinden yalnız bir nev'i nazar-ı dikkate alınacak olsa kudret-i fatıra'nın mükemmeliyeti ve şaibe-i 'acizden masuniyeti bidayeten şabit olur. Naklen delili ('ve hüve ala külli şey'in kâdir') ya'ni Allahu Te'âla herşeye kâdirdir demekdir. İrade ve kudret-i ilahiye mümkünün gayriye ta'alluk eylemez.

Sayfa 15

7. Kelam

Cenab-ı Hak'ın zatında söylemeklik sıfatı olmak ya'ni Allahu Te'âla Hazretleri söyleyicidir. Fakat söylemesi bizim gibi değil ve ağız ile değildir. Ya'ni kelam lafzı yaratıp muhataba işittirir. Peygamberler ve semavi kitablar hep Cenab-ı Hak'ın kendünde kâim kelam sıfatının eseri ve muktezasıdır. Emr ve nehy etmiştir. Mâzi ve âtiyi ihbar buyurmuş ve levh-i mahfuza yazılmışdır. Sonra her peygambere zaman-ı mukadderesinde inzal olunarak onlar da ümmetlerine tebliğ buyurmuşlardır. Cenab-ı Hak'ın zatiyla kâim söyleme sıfatına Kelam-ı nefsi denir ki hurufu tertib ve terkib, sesden âri sarf Cenab-ı Hak'ın zatiyle kâim bir ma'na ve sıfattan ibaret olub, kadîm, ezeli ve gayr-i ma'luğdur. Cenab-ı Hak'ın gökden inen kitaplarına kelam-ı lafzi dirler. Huruf, tertib, terkib, kelime, cümle, kelimlerden ibaret olub nâzım, münezzel ve ma'luğdur.

Sayfa 16

Kur'an-ı Kerim'in harflerini, kelimelerini, cümlelerini, kelimelerini Cenab-ı Hak kendisi tertib ve tanzim eylemiştir. Bunların tertibinde peygamberin, Cebrailin ve başka hiçbir kimsenin dahli yokdur. Cenab-ı Hak'ın söylemesi olduğuna aklın delilimiz, söylemekden

aciz olmak insanlar hakkında kusur olduğu gibi, HalıkTe'âla hakkında dahi kusurdur. Cenab-ı Hak ise cümle noksanlar ve kusurlardan beridir. Binaenaleyh söylemesi olmak lazımdır. Naklen delilimiz, ('ve kelleme Rabbihi) ya'ni Hazreti Musa münacat için Tur'a geldikde Rabbisi ona söyledi dimekdir.

8 Tekvin

Cenab-ı Hak'ın yaratması ve zatında iş işlemeklik sıfatı olmak demektir. Lakin işlemesi bizim gibi aza ve âlâtla değildir. (Küllü yevmin hüve fi şe'n) fehvasınca her an ve her saatte iş işler asla boş durmaz, tatilden münezzehdir. Aqlen delilimiz, eğer Allahu Te'âlaHazretleri'nden başka bir Halık daha olsa Allahu Te'âla'nın şeriki olmak lazım gelürdü veyahut hiç Halık olmayub herşey kendü kendüne var olmak lazım gelürdü. Bunlar da aqlen muhal ve batıldır. Naklen delil (Allahu haliķu kulli şey) ya'ni herşeyi yaradıcı Allahu Te'âladır, (vallahu Halıķukum ve ma ta'melun) ya'ni ey kullar sizi ve amellerinizi Allahu Te'âla halk eyledi. Yani maḥlūkatı yerleri ve anda olan şeyleri, gökleri ve anda bulunan şeyleri yaradan odur. İnsanları ve hayvanları ve bunların amellerini işlerini, yürümelerini, oturmalarını, hareketlerini, sükunlarını, insanların günahlarını, şerlerini, hayr ve ibadetlerini, yaradan ancak odur. Rızık, hastalık sıhhat ve hayat viren, mevti yaradan, mevt mikdarlarına kadar muhtac oldukları rızık-ı sūri ve ma'nevilerini esbab-ı sadiye ile îsâl ve ihsan eyleyen nebatat ve sair ağaçları bitiren, madenleri, semavatta bulunan güneş, ay, yıldızları, ateşin yakması, karın üşütmesi,

Sayfa 17

kurşunun öldürmesi, bunların ve herşeyin tab'iat ve te'sirini yaradan ancak Allah te'ala Hazretleri'dir. Yoksa bunların kendi te'siri ile değildir. Nitekim İbrahim Aleyhselam'ı Nemrud ateşe attığı hâlde ateş onu yakmadı. Çünkü Cenab-ı Hak ateşe "yakma" buyurdu. Ve Hazret-i Yunus Aleyhselam'ı deryada ḥususana balık karnında nice zaman durmuş iken boğulmadı. Eğer eşya ve esbab müessir olsa idi nâr-ı Nemrud İbrahim Peygamber'i yakardı ve ateş Yunus aleyhselam'ı boğardı. Fakat ateş yanmak hassası olan bir şeye dokanursa yakmak üzere adetullah cereyan olmuş olduğundan insanlar kendilerini helakdan muhafaza için helak şanından olan esbabdan sakınmalıdır. Elhasıl hiçbir şeyde bizzat te'sir yoktur. Müessiri hakiki ancak Allah Te'âlaHazretleridir. Sebepleri de halk eden ancak O'dur. HakTe'âlaHazretlerinin hayatı, ilmi ve sair ef'ali ilahisi maḥlūkatına ihsan buyurduğu sıfat ve ef'ale benzemez. Zira Cenab-ı Hak zat-ı azîm-uşşanın ayni ve gayri olmayan

sıfât-ı kemaliye ile muttasıf olub noksan sıfatlardan münezze ve müberradır. AllahTe'âla'yı bilmek bu sıfatları bilmekle olur.

3.10. Meleklerleİman

Allahu Te'âla'nın melekleri vardır. Cenab-ı Haqq'ın emriyle âmillerdir. Allahu Te'âlaHazretlerine âsi olmazlar. Ve bunlar diri, ecsam-ı latife-i nuraniyedirler. Kendilerine ta'lim olunan esma-i şerifeyi zikirleri uqbada da Allahu Te'âla'nınhalkı ile dürlü dürlü güzel suretlerde zahir olurlar. Ve onlarda erkeklik ve dişilik olmadığı gibi ins ve cinnin sair halleri daği bulunmaz. Sayılarını ancak Allahu Te'âla bilir. Yimezler ve içmezler lakin güzel kokuyu severler fena kokudan ictinab iderler. Bunların içinde muğarrebleri ve efdalleri vardır. Onlar da Cebrail Azrail İsrafil Mikail Aleyhisselam'dır.

Sayfa 18

3.11. İfade-i Mağsusa

Bari-i Te'âla ve Takdis Hazretleri'nin vaz'buyurmuş olduğu kanun-ı umumi ile müteayyin olan din, bir cemiyetin bais intizam ve devamı, azâmet ve kudret-i millîye ve kavmiyenin mabihil kıvamıdır. Bir kavmin cenab-ı Haqq'a karşı ifasına mecbur olduğu vezaif-i dinîyede teğasül ve rehaveti ve evamir-i ilahiyeye mutabaattan inhiraf va'd veli tahakkuk ve ta'yin etmedikçe, Cenab-ı Rabb u kâdir, onlara ihsan ve takdir buyurmuş olduğu vüs'at-ı rızk ve malı ve beka-i şevket ve saadeti ale'l-ali tebdil ve tağyir eylemez. Ama bir kavmin efradı arasında vezaif-i diniyeyi terk ve ihmal ve ahlakı zemime ve red'îye irtikab ve ihtiyar olunur ise alet-tedric saadet ve istirahat-i umumiye ve selamet ve refahiyet-i tabia zail ve hâldâr olur. Bunun için Cenab-ı Rab ibadî cümlemizi tarik-i farîd refîk-i hak ve haqîqate irşad-i şevket ve ulviyet-i İslamî'ye ve saadet-i umumiyemizi yevmen fe yevmen mezdad buyursun.

Sayfa 19

Bu abd-i haqir, pür takşir, Cenab-ı Feyyaz-ı Haqîkî'nin“Ud'u ila sebili Rabbike bil-Hikmeti ve'l-mev'idhatil ħusna” ila âhir ayeti celiline imtisalen mingayri liyakatin ihvan-ı dinime ve ħususan evlad-ı müslimine bir hizmet naçizane ve 'âlem-i uqbada da sebeb-i mağfiretim bulunmak niyeti halisesi ile herkesin anlayabileceği derecede basit ve muhtasar olmak üzere işbu “Cevahirü'l-Kelâm fî Beyân-i Ak'aidi'l-İslam” nam risaleyi kitab-ı mu'tebereden cem' ve tertib eyledim. Allah Zül-celal vel-Kemal Hazretleri cümleyi

mütalaasıyla hissemend istifade buyurmakla beraber Padişah-ı ‘Âlem-penah Efendimiz Hazretleri’ni de serir şevketmasir hümayünlerinde kemal-i afiyet ve muvaffakiyetle kaim ve daim ve şeriat-ı garra-i Muhammediye’ye hâdim buyursun. Amin bi-hürmeti seyyidi’l-murselin.

Kâmil

Sayfa 20

3.12. Hülâsa-i Mündericat

1. Kitabın Mündericatı-
2. İlm-i halini okumanın herkese farz-ı ayn olduğu
3. İlm-i halin tarifi: insan kısmının ta’rif-i şer’isi
4. İnsanın zahir bedenleri ve batın halleri için muhtac olduğu şeyler
5. Din-i Celîl-i İslâm. – Akaid-i İslam – Kur’an-ı Kerim ve ahadisi şerife ile şabit olan şeyler
6. İtikadda mezheb. – Firağ-ı dâlle ve mu’tezilenin dalaletlerinin esbabı. – Ahkâm-ı ameliyeyi bilmekten maksad ne olduğu. Ef’al-i mükellîfinin enva’-i icmalîyesi. – Ahkâm-ı ameliyeyi ta’yine dair olan mezahib.- Amelde imamımız. – Ahkâm-ı kuluba muteallik olan ahkâm-ı şer’iyyeyi bilmekten maksad.
10. İman ve İslam. – İman-ı icmalî ve iman-ı tafsili. – erkan-ı iman. – tenbiye-i azim.
12. Allahu Te’âlâ Hazretlerine iman. – Sıfât-ı ilahiye. – Sıfât-ı zatiye ve subutiye.
20. Meleklerle iman. – Melaikeyi ta’rif. Melaike, cin ve şeyatinin mevcudiyetlerini isbat. Bunların varlığını inkarın küfür olduğu. Melaikenin iki kısma tahsîmî.
21. Kitablara iman.
22. Kur’an-ı Kerim’in cihet-i i’cazı. Kur’an-ı Kerim’in mu’cize-i kübra olduğu. Hristiyanların ellerinde bulunan kitablara hakkında olunacak itikad. Kütüb-i semaviye-i saireye vâkı’ olan tahrifat. – Müddetlerinin münkazî’ olmasıyla mensuh ve gayr-i ma’mul-bihi oldukları – Maddîyat , tab’iyyat, mücerredat, maneviyat hakkında malumat.

25. Nasaranın dalalette kalmalarının esbabı.

26. Peygamberlere iman. – Bunlar hakkında vacib, muhal, caiz olan sıfatlar. – peygamberlerin evveli ve ahiri. – İsa Aleyhisselam'ın kıyamete yakın bir zamanda nâzil olacağı – Peygamber Efendimiz'in suret zuhuru.

27. Mu'cizat-ı nebevîyenin meşhurları

29. Mi'rac'ın nebi (sa). -Aşere-i mübeşşere. – Ashab-ı kiram. – Ezvac-ı tahirat.

30. Ahirete iman. – Ahval-i kabir – Kıyametin takarrübüne delalet iden alâmet-i kübralar ve suğrular.

34 Nefh-i sur hadisesi. – Ahval-i mahşer. – şefa'at-ı uzma. – Rü'yet-i hisab ve vezn-i a'mal. – Sırat ve sıratdan mürurun hikmeti. – Havz-un nebi sas.

35. Cennet ve Cehennem. – Ahval-ı cennet ve onda olan nimetler. – Rüyetullah hakkında. – Ahval-i cehennem ve onda olan azablar.

36. Kaza ve kadere iman. – İrade-i cüziye ve kalbiye. – ahkâm-i tövbe – umumi bir nasihat.

37. İmanı muhafaza ve tecdit etmek. – Mucib-i küfr olan şeyler. – Mümin-i âkile lazım olan vazife.

Muhafaza-i iman kaydında olmayarak ağızına gelen küfriyatı söyleyen kimsenin ahkâmı.

38. Din ve imandan hüruca sebep olan küfriyat. Kendisinden böyle çirkin bir şeyin sudurunda vakit geçirmeyerek (tecdid-i iman) ve tecdid-i nikahın lüzumu

39. Zeaifi İslamiye ve fevaidi. İslam'ın ta'rifi şer'isi. – Taharet ve namazın maddi ve manevi fevaidi.

41. Oruç, tahzib-i nefis iden ibadat-ı İslamiye'nin en mühimi olduğu. – Zekatın maddi ve manevi faidesi. – Haccın faidesi.

42. Şariat-ı Ahmediye'nin bi'l-cümle ahlak-ı mahmudeyi emr idüb ahlak-ı zemimedenden men' ve tahzir itdiği. – Şariati mutahhara-i Ahmediye'nin muamelat-ı beyn-el-efrad ve siyasiyat-ı beşeriyeden gayet ihatalı ve şümullu bir surette bahs ettiği.

Cenabı hakık ile Peygamberan-ı Zışan arasında vahy-i şeriat ve inzal-ı kitab hizmetiyle sıdk ve emanetle tavsit onların şanındandır. Her erkek vekadın üzerine melaïke-i kiramın vücudunu i'tikad etmek ve günah işlemek, Allah'ın emrine muhalefet ve emanetullaha hıyanet etmek gibi ahval onlar hakkında asla caiz olmadığını bilüb itikad etmek farzdır.

Melaïke-i kiramın vücudunu inkar küfr olduğu gibi 'alal itlak onlardan biri hakkında tahkir yollu söz söylemek mûcib-i küfürdür. Zira melaïke-i kiramın ve cin ve şeyatinin vücudu bütün şeriatlar ve peygamberlerin icma' ve ittifaqlarıyla şabittir. Akıl bunların ne varlığı ne de yokluğu hakkında bir şey diyemez. Zira melaïke akıl ile bilinecek malumat cümlesinden değildir.

Şu kadar var ki süfli olan yeryüzünde hayat, akıl sahibi insanlar yaradulub da ulvi olan göklerin böyle şerefli ma'luqlardan hâlî bulunması muvafık-ı hikmet olamayacağından göklerde da'hi hayat ve akıl sahibi ma'luqatın bulunmasıyla akıl hükmediyor ki işte onlar melaïke-i kiramdır.

Melaïke-i kiram iki kısımdır: Bir kısmı Cenab-ı Hakık'ın ma'rifetinde hâl-i istiğfardadırlar ki bunlar illiyyûn ve melaïke-i mu'arrabûndur ve diğeri de kalem-i ilahiye'nin cari olduğu vech üzere semadan arza tedbir emr ider. Bunların semaviye ve arziyeleri vardır. Bunlardan bir kısmı ben-i Âdem'in hayr ve şerrini ve sair ahvalini muhafazaya me'murdurlar. Onlara Kiramen Katibin ve Hafaza Melaikeleri'dirler. Naklen delil ('ve in-aleykümü'l-hafizin, Kiramen Katibin, ya'lemune ma tef'elun') yani tahkiq sizlerin üzerinde Hafızlar vardır ve indallah mükerrerrem oldukları halde amellerinizi yazarlar ve ne işlediğinizi bilürler.

3.13. Kitaplara İman

Allah Te'âla Hazretlerinin saadet ve selameti ve din hakkı beyan için

Cibril-i Emin vasıtasıyla peygamberân-ı izamına kitablar göndermiş ve emr ve nehyi ve Cenab-ı Hakık'a itaat ve kulluk edenleri rahmet ve cennet ile tebşir itmek, Hüda'nın emr ü nehyini Tanıyub itaat itmiyenlerin azab-ı cahime layık olduklarını haber virmek ol kitablarda bildirmişdir. Onlar da yüzdört kitabdır, yüzü sahaif dördü büyük kitabdır (10) suhufu Âdem Aleyhisselam'a (50) suhuf Şît Aleyhisselam'a, (30) suhuf İdris

Aleyhisselam'a (10) suhuf İbrahim Aleyhisselam'a (Tevrat) Musa Aleyhisselam'a (Zebur) Davud Aleyhisselam'a (İncil) İsa Aleyhisselam'a yazılı ve toptan inmişlerdir. Kur'an-ı Kerim bizim peygamberimize Muhammed Mustafa Sallallahü Aleyhi ve'ssellem Hazretleri'ne Cibril Aleyhisselam Hazretlerine ezberden ayet ayet sure sure tedricen iktiza ve icabı zamanlarında nazil olarak yirmi üç yılda tamam olmuştur.

Bu kitabların cümlesi turuk-ı Bâri'den olduğu cihetle birdir ancak tefavüt ve taaddüdü nazım ve ibaresi ve ma'arır nüzulü ve muhbiri sadıkları itibariyledir. Ve Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak'ın sıfat ve kemalini bildiren esma-i şerifenin kesreti ve pek çok münafi'-i dünyeviye ve uhreviye olması cihetiyle diğerlerinden efdaldır. Sonra (Tevrat) sonra (İncil) sonra (Zebur) sonra sair kitablardır. Fakat Kur'an-ı Kerim'den ma'idasının tilavet ve kitabeti ve bazı ahkamları Kur'an-ı Kerim ile nesh ve tebdil idilmüştür.

3.14. Kur'an-ı Kerim'in Cihet-i İ'cazı

Kur'an-ı Kerim'in i'caz ve belâgati ve ağıllara hayret ve dehşet verecek hüsn-i kelim ve fesahatidir. Okuyan ve dinleyen zerrece usanmaz ve dinleyenlere bir haşyet müstevli olur. Hazreti Musa ve Hızır Aleyhisselam fıkraları gibi vak'a-i maziye haber vermesidir. Çünkü Hazreti Peygamber ümmi idi, okumak ve yazmak kendilerince yok idi ve hiç bir ââlimle müsahebet-i muvanesetleri

Sayfa 23

olmadı. Ve kendüleri ağaçlara ve butlara tapar ulum ve fünundan bî-bahre bir kavmin içinde bulundular. Onun için bu misillü vak'a-i maziye haber verilmesi mu'cizedir. Bir de sıdk ve sıhhati muahiren tebeyyün eden birtakım ahbarı gaibeyi ve ulum-i kesireyi cami' olmasıdır ki ne arabda ulum-i mezkureden aşinalık ve ne de umem-i sairede ulum-i mezkureyi ihata var idi. İşte ol Kur'an-ı Kerim ulum-i evvelin ve ahirinin haberini ve muhtelif hikemlerini ve muti'lerin şevabını ve 'asilerin 'ikabını beyan itdi ve emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i 'anil münker ve irak-ı demden imtina' ve sıla-i erham ve gayr-i zalik birtakım güzel şeyleri bildirdi ve fukahâ ve şu'arayı 'Arabın akşar suresinin mislini âtiyanda aciz kaldılar. Ya'ni on kısa suresi gibi bir kelim tertib idemediler. Kur'an-ı Kerim'in derece-i belâgati ancak lisanı 'Arabiye aşına olanlara ma'lumdur.

Kur'an-ı Kerim'in mu'cize i kübra olduğu şu vechiyle ifade olunur ki Kur'an-ı Kerim cemi'-i i'sar ve ezmanı şamil ve cümlelerin gözleri o günde mevcut ve mahfuz olmasıdır.

Bu kitabların cümlesi Allah Te'âlanın kelimidir ve hepsi hakdır ve her erkek ve kadına bu kitabların hak olduğuna iman etmek farzdır. Lakin Yahudi ve Nasara'nın el'an ellerinde bulunan Tevrat, Zebur ve İncil Kuran'da mezkur olan kitablar değildir. Zira Yehud'un ellerinde bulunan Tevrat'ta cennet ve cehennem ve ahiret ahvaline dair bir harf bile yazılmamıştır. Ve Hristiyanların ellerinde bulunan üç İncil İsa Aleyhisselam'ın urucundan sonra papazlar tarafından onun hâl ve şanını beyan için tarih tarzında yazılmıştır. Onların meyanında Kur'an-ı Kerimi tasdik eder var ise indimizde makbul, tekzib ider var ise merduddur.

Âdem Aleyhisselam'dan Hazreti Muhammed Aleyhisselam'a kadar olan umum peygamberlerin şer'iatları usul ve aḳaidde müttahid olup bazı aḳḳam-ı fer'iyede muhtelifdirler. Şer'iat-ı garra-i Muhammediye ise enbiya-i salifenin din ve şer'iatlarında bulunan bütün mesail-i

Sayfa 24

aḳaidiyeyi muhtevidir. Binaenaleyh dinlerden her biri din-i ilahi aslında hak ve müddetinde ma'mulün-bih olmuşlardır. Etbai tarafından vâḳi' olan tahrifat ve müddetlerinin münkazi olmasıyla mensuh ve gayri ma'mulün-bih olmuşlardır. Dinlerin tahrifleriyle tashihe ve müddetlerinin kizranı ile tecdid ihtiyacları taaddüdü enbiya ve ihtilaf-ı edyana sebep olmuştur.

Din-i Musa'yı, aḳḳam-ı Tevratı Yahudiler enva-i tezvirat ve tahrifat ile doldurmuşlardır. İşte bunu tashihe me'mur olan enbiyayı Yahudiler katl etmişlerdir. Bunun için Din-i Musa Nasraniyet ile tecdid ve tashih edilmüştür. Binaenaleyh din-i Musa hükümden sakıt olmuştur (düşmüştür).

Din-i İsa'yı inkar eden Yahudiler Muharrefdin-i Musa üzere kalmışlardır. Ḳabul idenler de İsa Aleyhisselam'ın ref'inden sonra nasraniyeti şarkdan, ahalisi putperest olan garba nakl etmek hevesiyle (teslis) gibi bir çok batıl itikadları nasraniyete idḥal ile tahrifde bulunmuşlardır.

Muharref olan din-i İsa ve Musa Aleyhisselam da din-i İslam ile tashih kılınmıştır. Tahrifden sonra Yahudiyet tezvirat ve nasraniyet dahi dalalet ve cehalet ile din olmak şeklini gayb ederek aḳıl ve hikmetden uzaklaşmış. Yahudiler ve nasranilerden ulum-ı aḳliye ve fûnun-ı tab'iyeye ile iştigal idenlerden bazıları bu dinlere lisan-ı ta'n uzatmışlar ve daha sonra bütün din-i ilahi ve din-i semaviyi ref' ve inkara kalkışmışlardır. İnḳar etmiş

oldukları din yerine akıl ve ictihatları ile kanunlar va'z iderek o kanunlara din-i tabii ve kendilerine (efkar-ı münevvere) ashabı virmişlerdir. Ehl-i İslam'dan Mu'tezile taifesi ve zamanımızda İslam namı altında birçok dinsizler de onlara tabi' olmuşlar ve olmaktadır. Halbuki kainatta madde ve maddenin kuvvetlerine mensub olan eşyaya maddiyat ve tabiiyat denildiği gibi onlara mensub

Sayfa 25

olmayan mevcudlara mücerredat ve maneviyat ve mavera-i tabiat dinür. Ruhlar, melekler, cin ve şeyatin mücerredattan ve mafevk el-tabiatıdır.

Cenab-ı Halık'âlemin 'âlemdeki mevcudlardan tabi'i ve maddi olan mevcudları halk ve icadında bazılarının halk olması diğer bazısının icadında sebep-i âdilerdir. Mesela veledi ebeveynin nutfesinden ve nebatları da büzurlarından halk etmek üzere âdet-i ilahiye cari olduğundan ananın ve babanın ve nutfelerinin vücudlarıyla ictima ve ihtilatları nebatatın icadında da tahammüllerinin bulunması ve zer' olmaları rutubet-i arz ve hararet-i şems ve sair şeraitin vücudları bunların esbab-ı 'adiyeleridir.

Cenab-ı Hak'ın bu yolda icadına mütediyyinler âdet-i ilahiye dedikleri gibi gayri mütediyyin tabiiler (tabiatçılar) de kavanin-i tabiîye derler (doğal kanunlar). Bu icadda mezkur âdetler ekseriya tebdil ve tağyir etmez. Tebdil edicek olursa o icad harikülâde olmuş olur ki Âdem Aleyhisselam topraktan İsa Aleyhisselam'ın rahm-i maderinde bilâ-âb babasız yaratılması, İbrahim Aleyhisselam'ı Nar-ı Nemrudun yakmaması ve Musa Aleyhisselam'ıyedeinde âsânın ejderha olması ve İsa Aleyhisselam'ın duası ile mevtanın hayat bulması ve Muhammed Aleyhisselam'ın işareti ile ecrâm-ı ulviyeden olan kamerin ikiye bölük olarak durması ve mübarek parmakları arasında ma-i zülalin ya'ni tatlı su cereyanı gibi mu'cizatlar ve Hz Ömer Radiyallahü-anh Hazretlerinin Medine-i Münevvere'de minber üzerinde hutbe okurken Diyarbekir tarafındaki ordu-yı humayünlerini görüp ser'askeri bulunan Hazret-i Sarye'ye ye Ya Sarya el-Cebel buyurarak işitdirmesi ve Hazreti Sarye'nin daği işitmesi ve mektub ile Nil-i mübareki akıtması ve Ebu Derda ve Selman-ı Farisinin ta'am yerken onların da kab-i tesbih etmesi gibi kerametler bu kabildendir ve bunların vukuu tevatürle şabittir.

Nasaranın dalalette kalmalarının esbabı

Üç şeydir. 1. İsa Aleyhisselam'ın babasız olarak tevellüd etmiş olmasıdır. Halbuki Âdem Aleyhisselam'ın hilkatinde olan harikülâde Âdem Aleyhisselam'ın ilah olmasına

Delalet etmediği ğarabette ondan aŗađı olan İsa Aleyhisselam'ın hilkatinde olan hariķulade dahi İsa Aleyhisselam'ın (ilah ve ibnullah) olmasına ķat'iyen delalet etmez. Dalaletlerinin ikincisi: İsa Aleyhisselam'ın ihya-i emvat mu'cizesidir. Bu sebebde Musa Aleyhisselam daasâ mucizesinin zuhuru ile red olmuŗdur. Ćünkü (fi'lullah) olan ihya-i emvat İsa Aleyhisselam'ınķavliyle sudur-u mucize olub enbiyanın kendi fiileri olmadığı ve belki enbiyayı tasdik iĉin ellerinde zuhur iden Allah'ın bir iŗi olduğuna delalet ider. Bu hâl Musa Aleyhisselam'ın elindeki asâ yılan olmasıyla zahir olduğu, Musa Aleyhisselam'ın ise bundan dolayı (Allah ve ibnullah) olmadığı cihetle Nasara'nın bu ŗebihlerini de ibtal ederiz. Dalaletlerinin üçüncü sebebi de İncil'de İsa Aleyhisselam'a hitaben İbn lafsının ıtlakıdır ki bu da İncil'in nüzulünden muķaddem mürebbi ve mu'allimlere (baba) ve terbiye ettikleri müteallimlere ođul ve ibn ıtlakının Beni İsrail'in i'tiyad ettiklerinden enbiyaya vahy evliyaya ilham ile insanları terbiye eden Cenab-ı Haķķ'a (Eb) lafzı ve terbiye-gerdeleri olan enbiya ve etba'larına da İbn lafzı ıtlak etmeleridir. İtlak-ı mezkur su-i istimal edilerek ħalık-ı Âlem olan Cenab-ı Haķķ ile İsa Aleyhisselam'ın Baba ođul olmaları itikad-ı batılını meydana koymuş ve sonra zuhur iden cahil papazlardır. Onların bu ħatalarını tashih etmek hikmetine binaen nazil olan Ķur'an-ı Azimuŗŗan da ve İsa Aleyhisselam hakkında batıl itikadları red ve inkar ve itikad ve itikad-ı batıla bais olan ıtlak-ı mezkureden nehy ile Ķur'an kendisine nazil olan Hazret-i peygamber Sallallahü Aleyhi ve's-SellemEfendimiz'in ŗeref-i ubudiyeti (Subhanellezi esra biabdihi) ayetiyle tasvir (Eŗhedu enne Muhammeden abduhu ve resuluhu) kelimesiyle de i'lan buyurulmuŗdur.

3.15. Peygamberlere İman

Allahu Te'âlaHazretleri insanlara yine kendi cinslerinden olmak üzere kendüsünü tanıdırmak ve dünya ve ahiretce muhtac oldukları ŗeyleri bildirmek üçün mahza

lütü ilahisiyle bir takım zevat-ı kirama peygamberlik ihsan buyurdu ve onların nübüvvetini insanların yapamıyacağı bir takım mu'cizelerle te'yid ve isbat eyledi ve anlar da zamanlarında ümmetlerini Allahı Te'âla'nın emr eylediği ŗer'iata da'vet ettiklerine inanmaktır.Peygamberlerin evveli ÂdemAleyhisselam, âhiri Muhammed Aleyhisselam'dır. Bu ikisinin arasında kalan peygamberlerin adedini ancakAllahu

Te'âla Hazretleri bilir. Kur'an-ı Kerim'de ismi şerifleri zikr edilen yirmi sekiz peygamber-i zişandır ki ism-i şerifleri bunlardır:

Âdem, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, İshak, İsmail, Yakub, Yusuf, Şuayb, Lut, Yahya, Zekeriyâ, Musa, Harun, Davud, Süleyman, İlyas, Eyyub, Elyesa', Zülkifl, İsa, Yunus, Üzeyr, Lokman, Zülkarneyn, Muhammed Aleyhisselam'dır.

Üzeyr, Lokman ve Zülkarneyn Hazeratı hakkında ihtilaf olundu. Bazı ulama peygamber olduğunu istidlal eyledi ve bazı ülema da evlûyaullahdan olduğunu beyan eyledi.

Peygamberler hakkında vacib muhal caiz olan sıfatları bilmek cümleye vacibdir.

(Peygamberler hakkında vacib olan sıfatlar (5)dir.

1. Sıdk. Ya'ni cümle peygamberler sözlerinde sadık ve gerçek olmak.
2. Emanet. Ya'ni cümle peygamberler herşeyde emin olmak.
3. Tebliğ. Hak Te'âla'dan kendilerine vahy olunan ahkâmı ümmetlerine haber vermek.
4. Fetanet. Cümle peygamberler akl-ı kamil ve ze'âvet-i fevkalade sahibi olmak.
5. İsmet. Cümle peygamberler küfür ve measiden berî olmak.

Peygamberler hakkında muhal olan sıfatlar da (5)dir.

Sayfa 28

Yalan söylemek, hiyanetlik etmek, Cenabı Hak'ın emr-i nehyini saklamak, ümmetlerine haber vermemek. Ahmak olmak, isyan etmek bütün peygamberler hakkında vâkı' olmayan sıfatlardandır.

Bazıları bihikmetillah ile züh'taya mübtela olmuşlardır. Âdem Aleyhisselam'ın buğdayı yemesi, Musa Aleyhisselam'ın bir kafire tokat vurunca ölmesi gibi bunlar nübüvvetlerinden evvel bilâ kâsd vâkı' olan şeylerdir. Enbiya-i izam asında nübüvvet ve risaletten asla azl olunmazlar.

(Peygamberler hakkında caiz olan sıfatlar)

Peygamberan-ı izama mertebe ve makamına nâkîsa vermeyecek her dürlü 'avarız-ı beşeriye caizdir. Hastalık açlık ve susuzluk ve bu misillü avarız-ı beşeriye enbiyada bulunmasa idi zaifi'l-aql olanlar kendilerine uluhiyet isnad ederlerdi. Peygamberlerin efhali ve ahiri bizim

peygamberimiz Muhammed Aleyhisselam'dır ki kaffe nassa ya'ni ins ve cinne meb'us olduğundan ondan sonra başka peygamber gelmeyecektir. İsa Aleyhisselam kıyamete yakın bir zamanda nazil olarak Muhammed Mehdi Hazretleriyle birleşüb kendülerinden evvel zühur edip dünyaya ifsad ve da'va-i uluhiyet eyleyen (Deccal-i şaki)yi öldürecek halife-i resul olub bizim şer'iatımız şer'iat-ı Muhammediye ile amel ve hüküm eyleyecektir. Peygamberimiz Efendimiz Mekke-i Mükerrede dünyaya teşrif buyurdular. 40 yaşlarında peygamberlik gelüb (13) sene daha ikamet etdikden sonra (53) yaşlarında emr-i ilahi ile Medine-i Münevvere'ye hicret buyurarak ve on sene sonra (63) yaşlarında iken Medine-i Münevvere'de ahirete teşrif buyurdular. Pek çok mucizaları vardır. Vahid tevatür ve asıl olduğu asla şüphe götürmez.

(Mucizati Nebeviye'nin meşhurları şunlardır)

Cerm-i kamerin işaret-i nebeviye ile inşikağı, ya'ni ikiye bölünüb durması ve taşların ağaçların

Sayfa 29

ve hayvanat-ı kesireninsöylemesi, selam, şehadeti ve esabi'i mübarekesinden sular cereyanı ve bir kişiye ancak kifayet edebilecek ta'amın binlerce zevatı idare etmesi ve Bedr gazasında atmış oldukları küçük taşların ebsar-ı a'daya girüvirmesi gibi, en büyük Qur'anı azımuşşandır ki kıyamete kadar bâkidir.

Mİ'RAC'ÜN-NEBİ SALLALLAHÜ ALEYHİ VESELLEM

Resulullah Sallallahu Te'âlaAleyhi ve SellemEfendimiz'in bir gecenin bazı evkatındaMekke-i mükerremeden cesed-i müberekleriyle hâl-i yaqazada Kudüs'teki Mescid-i Akşa'ya kadar varması ve oradan da semavata uruc itmesi ve Arş ve Kürsiyi ve cennet ve narı görmesi ve ervah-ı enbiyaya mülâki olarak pek çok acayib ve garayibi müşahede buyurmuş olması ve Cenab-ı Hak'ın mekandan münezzeh olduğu halde cemal-i bâ-kemalini müşahede buyurub kelam söyleşmesi hak ve sabittir. Enbiyadan sonra efdal-i beşer Ebubekr-i SıddıkHazretleri ondan Sonra Hazret-iÖmer ve Osman ve Ali Hazeratı 'ala et-tertib-i ihraz-ı fazilet ederler. Bunlardan sonra efdali'n-nas aşere-i mübeşşere-i kiramın bakıleridir ki onlar Talha, Zübeyir, Abdurrahman, Ebu Ubayde, Sa'd, Sa'id hazeratıdır. Radiallahu anhum. Ezvac-ı tahiratın efdali Hazret-i Hatice ve ondan sonra Aişe Radiyallahü Anhuma'dır. Seyyidetü'n-nisa-ul-âlemin Fatimatu'z-Zehra Radiallahu Anha Hazretleri'dir. Ashab-ı kiram efendilerimiz umem-i salife ricalından ve gerek sonra gelen

evliya ve ‘ulemadan efdaldir. Bu hususa dair pek çok delillerimiz vardır. (İnnallahe ihtara Ashabi-i ale’l-âlemin, sevennebiyyine ve’l-murselin) hadisi şerifi bu cümledendir. Onların Kuran’ı Kerim’de ve hadisdeki senalarına yoktur. Binaenaleyh cümlesine muhabbet ve ihtiram ve meyanelerinde vuku bulan münaza’a ve ihtilafa dair terk-i kelam ve zaif-i kıtiyemizden ma’duddur. Rıdvannullahu Te’âla aleyhim ecmain.

Sayfa 30

3.16. Neş’et-i Ahirete İman

(‘Âlem-i Ahiret) şu ‘âlem-i dünyanın ömrü nihayet bulub ecel-i mu’ayyeni hülul edince tahrib ve ifna olunarak diğer bir şekil ve surette tahvil ve tebdil eylediği zamandan ibaretdir. Şer’en mükellef olan her şahs için yevm-i ahirete iman itmek farz ve lazımdır. Yevm-i ahiret kıyamet günüdür.

Yevm-i ahiretin müstemelatına iman vacib olduğu gibi aakat-ı kâdem iden ve nusus-ı şerie ile sabit olan alâmâta ve kabz-ı ruha, ahval-i kabre ve bunlara mümeshil halata iman eylemek dahi vacibdir. İmdi her insanın bir ruhu olup bu ruh o insanın cesedinde bulunduğu müddetce o insan zihayat olmak o ruhun cesedinden melekü’l-mevt vasıtasıyla müfaraqat edince vefat etmek âdet-i ilahiye iktizasındandır. Her bir insanın ömrü ve müddet-i hayatı tahsis-i ilahi ile miqdar olan zaman-ı mahduddan noksan ve ziyade olmaz hatta maqtul olanlar dahi kendi ecelleriyle vefat ederler. Bir veche muharrer ruhu kabz olduğunda nerede olursa olsun Allah Te’âla Hazretlerinin emriyle gerek ruhu gerek söz anlamağa medar olacak ve suale cevap verebilecek derecede havas ve aklı kendisine iade kılınır. O halde yanına iki melek gelib itikadını kendisinden sorarlar. Bu sualin hikmeti de mümin ve muti’ olanlar ile mümin ve muti’ olmayanların melaikece ma’lum olmasıdır ki ona göre azab olunacaktır.

Bu sualden sonra (meyyit) mümin, muti’ ise kabrinde mütena’im, gayri mümin ve gayri muti’ ise muazzeb olur.

Muazzeb olanların azabı dahi ya kıyamet gününe kadar devam ider. Küffara olduğu gibi, yahud münkatı olur. Bazı asat-ı mümine olduğu gibi ahvali kabirden biri de kabrin meyyiti sıkmasıdır. İşbu zikr olunan şeylerden enbiya-ı izam hazeratıyla

Sayfa 31

ehadis-i sahihada müstesna olanlardan ma’ada kimse kurtulamaz.

(Kıyametin takribine delalet eden alamet-i kübralar (10)dur.)

(1) Güneşin mağrib tarafından doğması.

(2) Âl-i Resulullah'dan ve Hazreti Fatıma neslinden Muhammed Mehdi isminde bir Arab meliki, padişahı olduğu halde bir zatın zuhuru, bu zat dini celili İslam'a nusret için halk olunacak ve yedi sene gayet derecede adalet üzere hükûmet edecektir.

(3) Nasa kelimeleri söyler, dalalette bulunduklarını haber verir. Bir dabbetü'l-arzın hurucu ol (cessase) namında bir hayvandır ki onda Hazreti Musa Aleyhisselam'ın mâsâsı Hazreti Süleyman Aleyhisselam'ın mührü olacak, mümin ile kafir beynini temyiz edecektir.

(4) Deccalın hurucu

Deccal uzun boylu bir gözü kuru iki gözü arasında (Haza Kafir billah) yazılı bir Yehud oğludur. O yazıyı müminler okuyabileceklerdir. Dünyaya onun gibi büyük bela ve musibet gelmemiştir. Uluhiyet davasında bulunacak ve istidrac olmak üzere kendisine Cenab-ı Hak tarafından ölüyü diriltmek, yağmur yağdırmak, nebatat bitirmek, insanların kuvvetleri yetmeyen şeylere iktidar olunacak ve bununla beraber künuz-ı arz onun emrine münkad olacaktır. İşte böyle harikülade şeylere muktedir olduğu için az zaman içinde küre-i arzın her tarafını istila ve ifsad eyleyecektir.

Fakat bir müddet sonra Cenab-ı Hak onu aciz kılab öyle harikülade şeylere kâdir olamayacaktır. Müddeti bir sene yetmiş dört gün olacaktır.

(5) Cenab-ı Hak'ın kudretiyle semaya ref' edilmiş olan Hz İsa Aleyhisselam'ın

Sayfa 32

melekler vasıtasıyla gökden inüb Deccali öldürecek ve Hz Muhammed Aleyhisselam'ın halifesi olup şer'iatiyle amel edecek yalnız ahkam-ı şer'iyyeden cizyeyi kaldıracaktır.

Tezevvüc ediğ çocukları olacak ve kırk beş sene ma'mur olduktan sonra vefat ederek Peygamber Efendimizin ravza-i mutahharasına defn-i hak 'itr-nâk olacaktır.

(2) Yecüc ve Mecücün hurucu) Bunlar Zülkarneyn Hazretleri'nin inşa eylediği ve kutb-u şimalide buz dağları altında mestur olup keşf olunamayan sedd-i azimin arkasında sakin ve Âdem Aleyhisselam'ın oğlu (Yafes) neslindendir. Ve iki büyük kabile olup kafirdirler. Vakt-i ma'ini hulul edince (fe iza ce'a va'du Rabbi ce'alahu dekkâ) nassı celili muktezasinca şiddetli hareket-i arz olmak ve volkan zuhur itmek ve başka sebebler ile

buzlar eriyüb o sedd-i azimi tahrib olunarak Yecüc ve Mecüc taifesi çıkub yeryüzüne inişar ederek katl ve fesada sa'y ederler. Bu aqlen de mümkündür, kudret-i ilahiye ise her mümküne kadirdir. Şu halde arz olunan alametlerin Efendimiz'in ihbar ettiği veche üzere vukua gelmesinde istib'ad olunacak bir şey yoktur.

(7) Duhanın zuhuru ki kafiye isabetinde onu sarhoş gibi yapacak mümine isabetinde nevazile (belalara) tutulmuş bir hale getürecek bu duhan kırk gün devam edecektir.

(8) İsa Aleyhisselam'ın vefatından sonra Kabe-i muazzamanın Habeşiler tarafından tahribi.

(9) Kur'an-ı Kerim'in mushaflardan ve hıfzlardan ref'i.

(10) Ehl-i arzın bi'l-umum kafir olmasıdır ki işte kıyamet bu insanlar üzerine kopacaktır. El-hasıl şer-i şerifin haber verdiği veche üzere cümlesine iman etmek her mükellef ve mükellefeye farzdır.

Bu alamet-i kübralardan muqaddem birtakım alamet-i suğralar dahi beyan buyurulmuştur.

Sayfa 34

(Alâmât-ı Suğra)

(1) Emanet ehlinin gayriye tevdi' edilmek ve emera eşra'dan olmak

(2) Fasık ve dinsiz olanlar müşerref ve mu'teber olub mümin ve mütedeyyin olanlar tahkir olunmak.

(3) Allah'ın emr ittiği şeyler terk olunub nehy ittiği şeyler işlenmek.

(4) Haksız yere kan dökmek çoğalmak.

(5) Mahkemelerde hükümler hakimler tarafından satılarak rüşvet alınıb hıukuk-ı nas mahv ve ibtal olunmak.

Faiz ekline, gıybet ve bühtana, şarab ve rakı içmeğe, fena halde inhitağ olub zina ve livata beynennas şayi' olarak bunlara mübtela insanlar çoğalmak.

(6) Erkekler kendilerini kadınlara, kadınlar kendilerini erkeklere benzetmek.

(7) Camiler çok olub cemaat az olmak. Kur'anıazanca alet edilmek.

(8) Ulema-i şer'iatın inkızasıyla ulum-i şer'iyeye münkarız olub cehl galib olmak ve birtakım cahiller meydan alub kendi ağıllarına göre fetvalar vererek dalle ve mudill olmak. Yani kendileri yoldan sapıb sair insanları da şer'iat yolundan saptırmak.

(9) Ekser ulemalar zalimler ve fasıklar olup ve abidler cahil olmak ve emanet-i şer'iyye nâ-ehile verilerek nas ulemayı terk ile cahillere ve bi'ata tabi' olmak ve şeri'e muvafık salih ve abid ve emin ve fakih az olmak. Ve ehl-i kınaat ve dindar ve hakkı söyler az olup onlar da men' olunmak.

(10) İslam'ın ancak ismi ve Kur'an'ın resmi kalub gençler ve nisalar fışk etmek ve elli kadının umur ve mesalihini görüb gözetmek için bir erkek ancak bulunmak. Nisbetinde erkekler az olup kadınlar çoğalmak ve daha hadis-i şeriflerle beyan bulunan şeylerdir.

İşbu alamanın zühurundan sonra (nefî-i sur) hadisesi zühura gelecektir.

Sayfa 35

Surun nefî-i evvelinde arz ve semavatda bulunanlar kamilen ölürlər, vefat ederler. O sırada şiddetli hareket-i arzlar, dehşetli volkanlar zühur ederek dağlar, ağaçlar binalar, daşlar havada atılmış yük gibi uçarlar, gökler, güneş, ay, yıldızlar eriyüb deryalara dökülür yer altında olan yanar ma'denlerden denizlere gözler açılıb deryalar cehennem şeklini alır bunun üzerine bu alem kırk yıl bir rivayetde kırk gün ıssız, hali (boş) olarak kalır o esnada şiddetli yağmurlar yağar ba'de Halık Te'âla Hazretleri kudret-i ilahiyesiyle yeri düzeldir. İbtida-i halkı gibi bütün ölümlerin cesedlerini iczayı asliyelerinden yaradır veyahud icad ve inşa eder. (İsrafil) Aleyhselam'a bir def'a daha (sur) üfürmesini emir ıder. İsrafil Aleyhselam da suru üfürür, surda hazır olan ruhlar çıkarak her ruh gidüb cism-i cesedine girer, gerek insan, gerek cin ve şeyatin ve gerekse sair hayvanlar bütün ölümleri Allahu Te'âla ihya ederek meydan-ı 'arasata (mahşere) cem' ıdecektir.

(Sur) boynuz şeklinde gayet büyük bir cism-i nuranıdır ki onda bütün ruhların mekanı vardır. İsrafil Aleyhselam ona müvekkil ve ma'mur kılınmıştır.

(Mahşer) bi'l-cümle mahlukatı ilahiyenin fasl-ı kaza ve rü'yeti hisab için toplanacakları yerdir. O mahaldeki ictimâ'nın ahvali ya'ni korku ve sıkıntısı pek çokdur.

Nice seneler mahşerde durmak ve şemsin arz-ı mahşere takrib itmesinden halkın a'mali nisbetinde müte'affın terlere müsteğrak olması ve 'amellerindeki tefritleri melaike-i kiram tarafından sorulması ve insanın aleyhinde kendi a'zası, derisi, üzerinde yaşadığı arz, hafaza-i kiram taraflarından şehadet olunması, yevm-i muvaqqıfin ahvalindendir. İşbu ahval-i mahşerden hiçbirisi enbiya-i izam ve evliya-i kiram ve sair suleha-i mümineye isabet etmez ve bu şiddetlerin ve bu ızdırağların onlara şümulü olmayacaktır.

Yevm-i kıyametin müştemilatından biri de hayli zaman intizar idenden sonra fasl-ı kıza için halk tarafından müracaat olundukda Nebi-i zışan Sallallahu Te'âlaAleyhi ve Sellem Efendimiz'in (şefaati-ı uzmalarını) buyurmasıdır. Bundan başka ümmetlerine ait birçok şefaati-ı hassaları da vardır. Şefaati-ı celile nübüvvetpenahiden sonra sair peygamberan, melaike-i kiram ve ashab-ı güzîn, şüheda, ülema-i amilin, ve evliyaullah dahi şefaatte bulunurlar.

Yevm-i kıyamette evvela bilâ hisab cennete dahil olacak zevat zıll-i arşdan kemal-i i'zaz ile sevk idildikten sonra herkesin kitabı ellerine virilüb ef'al ve a'malini kitabında görecek mufasssilen hesabı rüyet ve varid olan suale cevabları muttaliye olacak. Ve mazlumların hakkı zalimlerden alınacaktır. Allahu Te'âlaHazretleri'nin adaleti yerini bulacaktır. Seyyiat ve hasenat mizanla tartılacaktır.

Ve o kitabların mündericatı kendilerine beyan olunacaktır. Fakat bunların keyfiyetini ilm-i ilahiye havale eylemek lazımdır. Zira ağılla idrak olunan umurdan değildir. Sırat cehennem üzerinde kurulmuş kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüdür ki cennet-i a'laya geçmek için ondan başka yol yoktur. Nas kuvveti iman ve hüsnü amelleri sayesinde sıratı geçilir. Sıratı mürurdaki hikmete gelince bu da mümin ve muvahhid olanların fevz ve necata mazhariyetleri zahir olması ve küffar ve münafikin ve mümin olmakla beraber 'asi' olup bir müddet cehennemde kalmaya mahkum olanların me'yus ve mütehasir olarak bu köprüden mürurları esnasında cehennem ateşine düşmesidir. Müminler hakkında sıratı gayet genişletmeğe Allahu Te'âlaHazretleri elbetde kâdirdir. Yevm-i kıyametin müştemilatından biri de Nebi-i Mükerrrem SallallahuTe'âlaAleyhi veSellem Efendimiz'e mahsus azim bir havzın vücududur. Müminler bu Havza varid olurlar. Ve ateş-i ekber (azim susuzluk) esnasında ondan su içerler. Her bir nebinin kendi ümmetine mahsus bir de havza vardır.

Bundan başka bilinmelidir ki Allahu Te'âlaHazretleri iki dâr-ı azim halk etmiştir. Biri Dar-ı Naimdir ki cennettir. Ve biri dar-ı azabdır ki cehennemdir. Cennet büyük

ve müzeyyen bir mahaldir ki onda Allahu Te'âla Hazretleri ibad-i müminîn için göz görmedik kulak işitmedik hatr-ı hayali beşerden asla geçmedik ni'em-i cismaniye ve lezaiz-i ruhaniye va'd buyurulmuştur. Eka azimi (rü'yetullah)dır ya'ni ehl-i cennete Cenab-ı Haqq mekândan, cihetten, keyfiyetten münezzeh olduğu hâlde Zat-ı Pâk-i Muḳaddesesini gösterecektir. İşte cennete girmekten gayet-ül-gaye ḫalîḳ-ı Te'âla'nın Zât-ı Pâk-i Samedaniyesini müşahede etmektir. Onun için ehl-i cennet bu ni'met-i uzmaya muzahhar oldukları esnada bundan evvel nail oldukları her dürlü cennet ni'metlerini unudurlar. Ve ancak Zat-ı Pak-i Muḳaddese'ye nazarla müstağrek olurlar. Allahumme yessir lena bi cah-i nebiyyikel Mustafa. Dar-ı azab olan cehennemdeki azablar o kadar elim ve şediddir ki onların zikriyle insan titrer ehl-i cehennem ateşle, kaynar suyla, şiddetli açlıkla, büyük büyük yılanlar, akrebler ve daha başka nev' şeylerle azab olunurlar. Vücutları yanub kömür haline geldikde Haqq Te'âla tekrar taze derileri bitürüb azab ider. (Na'im ve Azab) için ḫalḳ olunmuş bu iki mahal el'an maḫlûḳdurlar ve baḳi ve ebedidirler. Fani olmazlar. Küffar ve münafîḳin cehennemden ebedi çıkmazlar. 'Asa-i müminin mahḳum oldukları müddetin ḫitamında veyaḫud naili şefa'at olmalarının akibinde çıkarulub cennete daḫil olurlar. Ondan sonra ehl-i cennet cennette ve ehl-i nâr olan küffar daḫi cehennemde ebedi olarak kalurlar.

Yukarıdan berü beyan olunan ahvali kıyametin cümlesi ayatı kerime ve hadisi nebeviye ile sabittir. Şer'en mükellef olan her şahsın bunlara iman itmesi farzdır.

3.17. Ḳaza ve Ḳadere İman

Herbiri muḳadder ki vücuda gelen ḫayr ve şerden ibaretdir. Gerek abdın ef'ali ihtiyariyesi ve gerek zuhura gelen veya gelmekte olan sair eşya cümlesi Vacib-i Te'âla Hazretlerinin bilmesiyle ve dilemesiyle taḳdir ve ḳazasıyla vücuda gelür olduğuna inanmaktır.

Ḳul için ancak yapabileceği şeyleri istemek murad itmek veyaḫud istememek vardır. Ḳul ne tarafa irade-i cüziyesini sarf iderse Allah Te'âla Hazretleri dilerse ol canibi ḳudret-i ilahiyesiyle ḫalḳ ider. Ve dilemezse ḫalḳ itmez. Şu kadar var ki abdın irade-i cüziyesini ol canibi yaratmasına sebep-i adi ḳılmışdır. Nitekim şurb-i ma aḳabinde ḳanmağı, ekl-i ta'am aḳabinde doymağı, ve mess-i nâr aḳabinde yanmağı ḫalḳ eylediği gibi ḳulun dilediği ve

Allahu Te'âla'nın yarattığı şey rıza-i ilahiye muvafık ise ta'at 'add olunub abd cennet ve sevab gazanur ve eğer rıza-i sübhaniyesine muhalif ise (günah) kul ıķaba ve cezaya müstahaķ olur. Ve eğer abd-i asi tevbe ve nedamet ederse Allahu Te'âla Hazretleri fazliyle afv ve mağfiret ider. Ve eğer tevbesiz ahirete imanla giderse meşiet-i ilahiyede ķalır. Dilerse afv ider dilemezse günahı miķdarı azab görür. Ve cennete elbetde dahil olur. Cehennem azabından ħalas olub cennet-i â'ladaki bu nice ni'am-ı uzmaya nail olmak isteyen her erkek ve her kadın kendilerini şeriat-ı ħarra-i Muhammediye'nin nehy eylediğı herşeyden, cümle ma'asiden men' eyleyüb emr eyledüğü şeylerin kaffesini kemal-i ciddiyyet ve arzu ile icraya çalışmalıdır.

(İmanı muhafaza ve tecdid etmek ve mûcib-i küfr olan şeyler beyanındadır.)

İmanın selamet-i uhreviye ve saadet-i sermediye te'min etmesi ahir ömre kadar devam ve beķası ile meşrutdur. (Mümini akıl) din ve imanını her şeyden aziz ve kıymetli bilmeli ve muhafazası uğruna mal ve canını feda itmelidir. Hıfz ve himayesine pek ziyade i'tina ile zevalini mucib olan a'mal ve ahvali küfriyeden sakınmalıdır. Ve her gün, her sa'at imanını tecdid ile beraber sabah, akşam (Allahumme euzu bike min enne eşruķu bike şey'en ve estağfiruke li ma la a'lem inneke ente 'allam ul ħuyub) duasını okuyarak Cenab-ı Haķ'dan imanının beķasını niyaz etmelidir. Muhafaza-i iman kaydında olmayarak ağızına gelen küfürleri söyleyen kimse (maazallah) din

Sayfa38

ve imandan ħuruc ile küfre iltihaķ ider. Nadim olarak (tecdid-i iman) itmeden ol hâal üzere vefat iderse ebeden nar-ı cehennemde kalır. Eker söylediğı ve itikad eylediğı küfürden teberri ile tecdidi iman idebilirse din-i İslam'a rücu itmiş olur. Fakat o zamana ķadar kazanmış olduğı sevablar kamilen mahv olub giderler. Bir daha rücu' itmezler. Küfürden evvel olan günahları için ayrıca tevbe itmesi iķtiza ider. Namaz, oruc gibi kazaya ķalmış feraizi ilahiye ise tamamen üzerinde durur. Saķıt olmaz. Kılmış olduğı namazları ve tutmuş olduğı orucuları tekrar kılmak ve tutmak icab itmezse de ifa-i hacc itmiş idiye batıl olmakla zengin olduğı taķdirde tekrar hac eylemek lazımdır. Menkuhesi var ise minfesih olmağla tecdidi nikah lazım gelür. Niķah idinceye ķadar (ħanım) kendüsüne haram olur.

(Din ve imandan ħuruca sebep olan küfriyat)

İmanın hıfz ve idaresi kesb ve tahsilinden daha güçdür. Çünkü imana ħalel getirecek şeyler pek çoktur. Zaruriyat-ı diniyeden ma'dud bir şeyde şübhe edüb de ulemaya müracaatla

izalesine çalışmak din ve imanı ibtal edeceği gibi mucibi küfr olacak bir işi eyleridü veya öyle bir sözü söylemek niyetinde olan kişi derhal kafır olur.

Kezalik, puta tapmak, beline zenan yani kara bir ip bağlamak, şapka giymek, milel-i sairenin ayinlerine iştirak itmek, ve merasimi diniyelerinden bir şeyi tahsin itmek, şer'an batıl ve hâkir olan bir şeyi ta'zim ile yad itmek, ve böyle bir şeye ihtiramda bulunmak, din, iman, mezheb, ka'be gibi nazar-ı şer' de aziz ve muhterem olan bir şeye sövmekve onları fi'len tahkir etmek mucib-i küfrdür.

Cenab-ı Hak'ın emrine muhalefet kasdiyle namazı terk itmek, veyahud nehyine

Sayfa 39

Karşı inad edüb Haramı işlemek, bilerek abdestsiz veya murdar libas ile yahud kıblenin gayri cihete dogru namaz kılmak, mushaf-ı şerife, kutub-i şer'iyeye ve erkan-ı diniyeye ve sünen-i nebeviyeden bir şeye hürmetsizlik itmek ve ale'l-ıtlak din-i mübin-i İslam'a mensub bir şeyle istihza idub eğlenmek cemi' edyanda haram olan bir şeyin helal olmasını ve feraizi kat'iyeden birinin farz olmasını temenni itmek mucibi küfürdür. Böyle bir şeyi kasden zaruretsiz bila ikrah işlemek, kullanmak itikadı bozulmasa bile ve latife ve eğlence tarzında olsa dahi küfrü, dinsizliği mucib olur. Heman müslümanlıktan çıkar. Bu hâlde iken o kimse mürted olub (ne Musevi ve ne İsevi) i'tibar olunmaz. Yalnız dinsiz,mezhebsiz bir şahs olur. Hasbu'l-beşeriye kendisinden böyle çirkin bir hâl zuhur idicek olursa vakit geçirmeden heman (tecdid-i iman) ve (tecdid-i nikah) itmek ve bu fi'linden dolayı da ayrıca tevbe, nedamet ve istiğfar eylemek lazım olur. Bir daha imanın bekasını arzu eyleyen mümin Cenab-ı Hak'a karşı daima havf ile reca arasında bulunmalıdır. Çünkü rahmet-i vasi'a sahibi olan Allahu Zü'l-celal'in rahmetinden ümit kesmek ve şedidü'l-ıqab olan Kahhar-ı Aziz'in azab ve intikamından korkmak da imana zarar veren şeylerdendir.

(Vezaifi İslamiye ve Fevaidi beyanındadır)

İslam: ahkam-ı ilahiyeyi zahiren ve batinen kabul idüb Cenab-ı Hak'a inkiyaddan ibaretdir. Her Müslim aḳaidi diniyesini ve vezaifi İslamiyesini öğrenüb her me'mur-bihiyi işlemek ve her menhi-anhı terk itmek azm-i kavisinde olmak lazımdır. [1]

[1] Bu kitabın (ikinci) ve (üçüncü) kısmını hâvi olan (dürrü'l-bihar [denizlerin incisi]) nam eseri acizanemce bi-avnillahi te'âla tafsilen beyan olunacak olan vezaifi İslamiye ve fevaid ve nümunesi hülasa tariḳiyle arz ve beyan olunur.

Sayfa 40

Diyanet-i celile-i İslamiye – Vacib-i Te’âla ve Takdis Hazretleri’nin şan-ı uluhiyetine layık olan bütün sıfât-ı celile-i kemaliye ile muttasıf olduğuna itikad-ı sahih ile itikad itmeleri için halkı, ibad-ı ilahiye da’vet ve sıfât-ı kudsiyeyi rububiyetini tenkis edecek kaffe ahvalden zat-ı muḳaddes-i uluhiyetini tenzih itmelerini emr idiyor. Ve Vacib-i Te’âla Hazretlerinin nev’-i beşer için vasıta-i hidayet olmak üzere tahsis ve ta’yin ve tebliği evamiri sübhaniyesine memur buyurduğu rusul-i kiram hazeratının ma’asiden ‘ismetlerine ve mansıb-ı risalete muḫal olan kaffe neḳayisden tenzihlerine i’tikadı emr idiyor.

Diyanet-i celile-i İslamiye – Menafi’-i haḳıḳatta ve nefsi’l-emirde kendülerine aid olan ibadatın icrasını ibade emr idiyor.

Emr itdiği ibadattan biri taharetdir. Taharet: Vücut-ı beşer için nezahet ve nişat gibi menafi-i azime-i maddiyeyi günahlardan insanın taharetini müstelzim olan tevbeyi hatıra getirmek gibi menafi’-i ma’neviyeyi şamildir. Şeriat-ı mutahhara-i Ahmediye: Namazı emr idiyor. Bu ibadet – ḥudu’ , ḥûşu’ , rûḳu’ , sücûd gibi Cenab-ı Haḳḳ’ı ta’zime dâl olan pek çok erḳan-ı mühimmeyi müştamil olmasından dolayı haḳıḳaten vicdanı tahzib-i nefis iden esbabın e’âzımındendir. Namaz vasıtasıyla Ḥallaḳ-ı ‘Azimüşşan Hazretleri’ne tavsil olunur. Namaz vasıtasıyla bab-ı merhamet bab-ı uluhiyete tazarru’ olunarak rahmet, maḡfiret, i’ânet, ‘ıḳabdan isti’aze gibi ḫususat-ı nafi’e ve mühimme için dergah-ı rububiyete iltica idilür. Buna mebnidir ki, namaz, ‘abd ile ḫalîḳ arasında sebeb-i vuslatdır. ‘Abdın daima ahval ve ef’aline nazır ve rakib olan Vacib-i Te’âla Hazretleri’ni tezḳara sebebdir. İnsan Mevlasından, Rabbinden, ḫalıklarından ḡafil olacak derecede umur-u dünyeviye ile iştiḡal ider. Diryabi intiha-i gaḑlete dalarsa Tuḡyan, tesvilat-ı şeytaniye ile ḫalîḳını bütün bütün nisyan ideceğinde ve tariḳi ma’asi ve şehevana salık

Sayfa 41

olacağında şübhe yokdur. Faḳat yirmi dört sa’at Tarafında beş def’a ḫalîḳı, Mevlası, huzurunda durur. Ve Celal ve Azamet-i Rabbaniyesini ḳalbinde istihzar eyler ise bir taraftan işlemiş olduğu günahlardan tevbe ve istiḡfar eyler, ve diḡer taraftan da tasvilat-ı şeytaniyeyi mebni icrasına niyet etmiş olduğu ma’aasiyi mevḳi’i fi’le îsâl ḫususunda daḫi bittab’i koşar. Ve Zat-ı Vacibü’l-Vücut Furḳan-ı ‘Azimüşşanında “innessalate تنها ‘an il fahşa ve’l-munker” ayet-i kerimesinde bulunan irşadat-ı haḳıḳasının masadâḳı zahir olur.

Cemaatle eda-i farize, cemaat, ‘iidin namazları ifa olunmağhususları dañi beyne’l-müslimin tashil-i ħusul-i taarüf ve ülfet ve nusret-i din-i İslam erbabınca münafi’-i mühimme ħusulüneve efrad-i millet arasında istihsal-i ülfetle beraber Emirü’l-Müminîn Hazretleri’ne de ifa-yi vezaife itaate sebeb olur.

Hasılı namazı cemaatle eda etmenin münafi’ ve muhsanatı azime maddiye ve ma’neviyesinin ve havi olduğı daha pek çok hüküm ve esrarın tamamıyla ta’rifi gayri kabildir.

Şeriat-ı mutahhara-i Ahmediye orucu emr ediyor. Oruc tahzib-i nefis iden ibadet-i İslamiye’nin en mühimidir. Oruç insanı şehavat-ı nefsaniyeden men’ ider. Ve fuķara ve mesakinin açlıktan çekdikleri ıztırabı insana ihtar ider.

Şeriat-ı garra-i Muhammediye zekâtı emr, idiyor. Zekât fuķaraya, beyti’l-mâle, duafaya ihsan itmekdir. Zaifler, muhtacların ihtiyacat ve ızdırabat-ı mevcudelerini def’ eylemekdir. Gani olanların nüfusu beşeriyelerini ahlakı mezmumeden bulunan ħalkı buğulden tathir etmekle tehzibi nefslerine ħadimdir.

Şeriat-ı Ahmediye ifa-i haccı emr idiyor. (Hac) emakin-i maħsusayı ziyaretidir. Bu ziyaret, ümmet için ħabul-i tevbye sebeb olacağını Cenab-ı Haķ Resul-i Ekrem Sallallahu Aleyhi ve’ssellem Efendimiz lisaniyle va’d etmiştir. Fariza-i haccı şerifin edasında binlerce Müslümanların o emakin-i maħsusada ictima’larını ve bu ictima’da birbirleriyle

Sayfa 42

ħusul-i ülfetlerini ħusul-i muarefelerini mu’cibdir. Vacib-iTe’âlaHazretleri’nin rusul-i kiramından sulaha-i ibadından bazılarının o beķa’-i şerifede cereyan eden ahvalini de tezkare ħadimdir. Mesela ÂdemAleyhisselam ile zevcesi ve tevbelerinin, Hazreti İbrahim ile oğı Hazreti İsmail Aleyhisselam imtihanları, emr-i ilahiye itaatleri orada tezkâr olunur. Ve ibadı salihinin ve aħyârı nasın o mevaķi’-i mübarekede Mevlalarına itdikleri ‘ibadet ve Ta’atleri ħatıra gelmekle onlara iltihak için celb-i iştiyaka sebeb ve onlarınaħlak-ı haseneleriyle taħalluķa saik olur.

Şer’iat-ı Mutahhara-i Ahmediye: Beden, akıl, mal, ‘ırz için iyi olan her fi’l ve ameli emr ider. Şer’iat-ı Ahmediye Aħlakı Mahmudeyi emr idiyor. Hilm, sabr, rıza, merhamet, şefkat gibi Aħlak-ı Hamide Din-i Ahmediyenin o emri iktizasındandır. Şer’iat-ı Mutahhara-i Ahmediye her bir ħalk-ı zemimi nehy ediyor. Kibir, Hased, Haķd (kin), buğz, adavet gibi mesavi aħlak, din-i mübin-i Ahmedîde menhiyat-ı muzırra cümlesindendir . Hasılı diyanet-

i celile-i islamiye bi'l-cümle ahval ve eşyayı nehy ve men' eylemiştir. Ve zeberdi zahir olan bazı menhiyattan olan nev'-i beşeri men' ve tahzir etmek için hudud ve 'uqubat-ı 'acile dahita'yın buyurmuşdur. Zulmen qatl-i nefis gibi ki bela mucib qatl-i nefisdeki qubuh ve muzırrat muhtac-ı izah olamaz. Kezalik fi'l-i zina gibi ihtilat-ı insabi gibi müstelzim olduğundan qubuh ve muzıratı bedihidir. Kezalik şarab, müskirat içmek gibi ki aklıizale ider. Ve insana her fi'l-i qabihin icrasüçün ehliyet bahş ider. Şer'iatı Mutahhara-i Ahmediye muamelat-ı beyn el-efraddan ve siyasiyat-ı beşeriyeden dahı

Sayfa 43

Gayet ihatalı ve şümüllü surette bahs eylemiştir ki aqviya ve duafadan her birinin kendi hakkına ise onu tamamiyle istifa itmesine kifayet ider. Usul-i mübayi'at, usulü münakihat, şirketlere müteallik muamelat, miraslara aid halat, cemiati beşeriye arasında lüzumu olan mu'ahadat, ulu'l-emr olanlara itaat ki mühim işler be salah-i ümmete medar olabilecek kelli, cezai her şey için muntazım usuller ka'ideler, şeriatı mutahhara-i Ahmediyede kâfi ve vâfi derecede mevcuddur.

(Bu hakikat) usul ve furu'a dair kütüb-i fıkhiyeye kesb-i ittila' itmekle ma'lum olur.

Vallahul muvaffik ve'l-Hamdu lillahi 'alattamam vessalatu vesselamu 'ala rasulihı ħair il enam ve ala alihi ve eshabihil kiram veghfırlena ve lev eddina vel meşayihına ve li esatizina ve li men ahsene ileyna vel cemiil müminine vel müminat bi brahmetike ya erham errahimin vensur Allahumme sultanena sultan el muslimin vensur vüzeraihı ve ulamaihi ve 'asakirihı bi nasrik el mübin bi cahi seyydil mürselin.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİSALENİN TAHLİLİ

4.1. İslam ve Akâide Dair Görüşleri

4.1.1. İslama Dair Görüşleri

El-Hac Hâfız Kâmil'in Din-i Celîl-i İslâm'a ait görüşleri Büyük Şehîdİskilibli Muhammed ÂtîfHocaefendi'ninMir'atü'l-İslâmeserindeki görüşlerine benzerlik göstermektedir. Muhammed ÂtîfHocaEfendiDin-i Celîl-i İslâm'a ait "Hâlık Teâlâ tarafından vaz' olunmuş bir kânûn-ı umûmîolubakîdelerine, fiillerine, kavillerine âid bütün ahkâmı insanlar andan öğrenirler ki kendi ihtiyârlarıyla ana temessük eyleyenler hem dünyâ ve hem âhiretde salâh ve seâdete kavuşurlar. İşte bu kânûn (Hz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimizin Haqq Teâlâ tarafından getirdiği şeylerdir".

İslam diniitikadî hükümler, ameli hükümler ve ahlaka dair hükümler olmak üzere üç kısım ahkâmı ihtiva eder.Bu ahkâmdan bir kısmı farz-ı ayn, bir kısmı da farz-ı kifâyedir. İtikadî hükümlerden farz-ı 'ayn olan kısmı: Hazreti Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz'in Haqq Teâlâ tarafından getirmiş olduğu ve de haber verdiği hususlardan dînin ahkâmından olduğu herkesçe zarûraten bilinen meseleleri öğrenmektir. Ameli hükümlerden farz-ı 'ayn olan kısmı şer'anyapılıp yapılmaması câiz olan veya olmayan meseleleriöğrenmektir. Ahlaki hükümler ise farz-ı ayn olan kısmı Haqq'a ta'zîm ve halka şefkat ve insan kendi iç halini ve amellerini düzeltme ve ihlâs edecek hususları öğrenmektir (Muhammed ÂtîfHocaefendi, 1332).

Müellifin din-i celile-i İslam ibaresinde din-i celil ifadesiyle kastettiği şey maksat tek din İslam olduğudur. Bunun dışındaki bütün dinlerin tahrif edilmiş olduğuna vurgu yapar. Zaten bu konuda diğer bütün kelamcılar mutabıktır.Aksini iddia etmek haramdır ve bir küfür (dinden çıkma) sebebidir.Bu bağlamda müellif, dinin yalnızca Allah'a ait olduğunu, burada dinden kastedilenin de İslam olduğunu ("Allah katında din kesinlikle İslam'dır." Âli-'İmran, 3/19.)anlatır. Dini de onun adını da yalnızca Allah, bizzat kendisi, seçmiştir. Dinin özü de tevhid (vahdaniyet – yaratanın tek oluşu) inancıdır. İlk din de son din de İslam'dır. Çünkü Qur'an, "dinler"den değil, yalnızca "Allah'ın dini"nden söz eder.

Onun tüm peygamberleri, yalnızca bir tek ve mutlak olan dinin aktarıcılığını yapmıştır. İslam'dan başka hakikat ve din arayanlar, kesin olarak ziyandadır, hüsrandadır.

4.1.2 Akâide dair görüşleri

El-Hac Hâfız Kâmil eserinde, Kur'ân-ı Kerîm'in İslâm akaidinin ilk ve en önemli kaynak olduğu beyan edilmektedir. Hiçbir şüpheye mahal verilmeden son derece açık ve sade olarak Kur'ân-ı Kerîm ve hadisi şeriflerle İslâm akaidinin muhkem bir şekilde beyan edildiğini eserinde belirtmektedir. İslâm akaidine dair Kur'ân-ı Kerîm'de ayetler ve hadis kitaplarında iman esaslarıyla ilgili birçok açıklamalar yer almaktadır. Kur'an âyetleri ve mütevâtir hadisler akaidin en temel unsurlarıdır (Hamdi Döndüren, 2021).

El-Hac Hâfız Kâmil itikâda dair vereceği bilgiler Osmanlı döneminde esas alınan Eş'arî ve Mâtûrîdîliğin telif edilip sünîlik çatısının olduğu bir döneme ait olduğundan yaygın mezhep olan Mâtûrîdîlik esas alınmıştır. Bu dönemde medreselerde okunan kelimeler eserleri çoğunlukla Eş'aîlere ait ise de itikâda dair eserler de Eş'aîliğe yakın Mâtûrîdî anlayışını temsil etmektedir. Sünî geleneğin devletten yana tavır takınması ve şii gruplara karşı tutum takınması Osmanlı devletinin sünî anlayışı ideolojik olarak benimsemiş olduğu söylenilebilir.(Önal, 2018, ss. 1260-1261) Müellifimizin yazmış olduğu bu akaid risalesi de bu dönemin izlerini taşımaktadır.

El-Hac Hâfız Kâmilelerinde; "İtikâda mezhebimiz ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebidir. Yani Resulullah ve ashabına itikâd üzere oldularsa ol itikâd üzere ölmektir. İtikâda birçok mezhepler var ise de ehl-i sünnet mezhebinden ma'dası batıldır." belirtmektedir. Hafız Kâmil'in sözleri klasik sünî alimlerin tercih ettiği söylemdir. Bu söylem genelde fırka-i naciye hadisine dayanılarak ifade edilmiştir. Sünî anlayışa Efendimizin mübarek sözlerinde kurtuluş olarak beyan ettiği tekitikâd mezhebi Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat mezhebidir. Hadis'te " Yahudîler 71 fırkaya bölündü biri cennette diğerleri cehennemdedir. Hristiyanlar 72 fırkaya bölündü biri cennette diğeri cehennemdedir. Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a yemin olsun ki benim ümmetim de 73 fırkaya bölünecek biri cennette diğerleri cehennemde olacaktır. Kurtuluşa erenler kimlerdir diye sorulduğunda "benim ve ashabımın yolundan gidenlerdir" şeklinde cevap verdi." (İbn Mace Fiten, 17) Bu hadis sünî anlayışın bir anlamda hak din İslam'ın hak mezhep olarak da Sünîliğin tahakkumuna vesile olmuştur. Diğer fırkaların dalalet ve sapkınlıkla isimlendirilmesine sebep olmuştur. (Gömbeyaz, 2005, s. 151)

Mâtürîdî ve Eş'ari sünî anlayışın kurucu imamları olup mezhebin yayılmasında çaba göstermişlerdir. Aynı bir yol belirlemeden nakil ve tevatür yolu ile ashab-ı kiram, tâbiîn, dört mezhep imamının ve ehl-i sünnet âlimlerinden aldıkları bilgileri tertip ve herkesin anlayabileceği şekilde yaymışlar ve izah etmişlerdir. İmam-ı Eş'ari, İmam-ı Şafîî Hazretleri'nin talebe halkasında iken İmam-ı Mâtürîdî ise İmam-ı Â'zam Hazretleri'nin talebe halkasında yer almaktadır. Ehl-i sünnet itikadının açıklamasında bu iki imam beldelerinde tanınmış ve yoldan çıkmışların ve felsefecilerin kafa karıştırıcı düşüncelerine yönelik Ehl-i sünnet ve'l-cemaat itikadını izah etmişlerdir. El-Hac Hâfız Kâmilelerinde “Biz dahi İmam-ı ‘Âzam Hazretlerinin Kitabullah’tan ve hadis-î şeriflerden anlayıp çıkardığı mesail-i dinîye mucib ile amel-i elzemmezheb-i pâkini kabul ve imam dahi edindik” demektedir. İmam-ı Âzam Hazretleri Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve’ssellem)’in tebliğ ettiği itikad ve iman meselelerini bir araya getirerek talebe yetiştirdi. İmam-ı Muhammed Şeybani talebelerinden olan Ebu Bekri Cürcani o zamanın en meşhur âlimlerinden biridir. Bu silsilede devam eden talebe halkaları ile doğru yoldan sapmış olanlara mücadele edildi ve ehl-i sünnet itikadı her tarafa yayıldı (Karaman, 2007).

Müellifin iki mezhep arasında bir farklılık olmadığını söylemesi kelamcılar için doğru değildir. Zira kelam ilmi, başından beri, mezhep kavramı söz konusu olduğu iki mezhebin ayrıştığı hususlar olduğunu belirtir. Nitekim bu bakımdan müntesipler arasında zaman zaman münakaşalar ortaya çıkmıştır. Ancak müellifin “fark yoktur” fikri, politiki ve olgusal bir gerçeklikle ilgilidir. Molla Fenari’ye göre, bu yaklaşımın ardında Osmanlı’nın yönetsel tutumu vardır. Zira Osmanlı döneminde Eşarilik-Maturudilik ikiliği yerine bunların benzerliğine mutabakatı öne çıkarılmıştır. Böylece, bütün dünyada dirlik, düzen ve nizam sağlamak isteyen devlet, öncelikle itikadi mezhepler arasındaki ayniyet noktaları üzerinden kendi içinde de Müslümanlar arasında da bağları güçlü kılmak, birlik sağlamak arzusunda idi. Memlûklerle başlayan uzlaştırma çabaları, Osmanlı döneminde sonuca ulaşır. Nihayet, ikisi de ehl-i sünnet mezhepleridir. Bu nedenle Osmanlı medrese âlimleri, Eş'ari kelamına ait eserleri Sünî inancın zenginliği olarak kabul etmişlerdir. (Koloğlu, 2010, s. 376)

Erken dönemde ise Mâtürîdîlik düşüncesi daha çok Mu‘tezilî anlayışa yakın durmuş ve bu nedenle kimi zaman Eş'aîler onları itizal düşüncesini savunmalarıyla eleştirmiştir. Özellikle Irak bölgesinde yaşayan Hanefîler Mu‘tezilî olmakla yaftalanmıştır. Özellikle bilgi, akıl, marifeullah, husûn-kubuh, nübüvvet, iman ve fiiller meseleleri gibi

çok önemli hususlarda iki mezhep ciddi ayrılıklar yaşamıştır.(Kalaycı, 2011, ss. 262-297) Osmanlılar döneminde ise farklılıklar törpülenmeye ve sünnilik çatısı altında bir birliktelik oluşturulmaya çalışılmıştır. Medreselerde Eş'arî eserleri hakim olunca sünni paradigma Eş'arîliğe yakın bir anlayışa bürünmüştür. (Kalaycı, 2017, s. 125)

4.2. İman ve İmanın Rükünlerine Dair görüşleri

Müellif bu hususa Bakara Süres'inin 285. Ayetini esas alarak izaha şu şekilde yeltenmiştir.

Ayetin manası, ben AllahuTe'âlaHazretleri'nin zat-ı mukaddesi ve sıfât-ı sübhaniyesine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmenin hak ve sabit olduğuna, hayır ve şer, iman ve küfür, menfaat ve zarar cümlesi Allah Teâlâ'nın bilmesiyle ve dilemesiyle ve kaza ve takdiri ile olduğuna inandım iman getirdim demektir (El-Hac Hâfız Kâmil, 1332).

Müellif erkan-ı imana ait bölümde görüşlerini önceki Osmanlı medresesi geleneğine bağlı kalarak Mâtürîdî mezhebi ekseninde ele almış tafsilata girmeden “amentü” duası manasını aksetmiştir. İman esasları kelamın bir başka tartışma konusu iken müellif eserinde diğer konularda olduğu gibi ayrıntıya girmeden bağlı olduğu mezhebe uygun bir şekilde ezbere zihinde kalacak amentü duasını risalesinde ele almıştır.

Hem Eş'arî hem Mâtürîdî mezhebinde âlimler, imanı; Allah'ı, onun tüm peygamberlerini, gönderdiği hükümlerin tamamını kalple tasdik etmek olarak tanımlamışlardır. Bunlar, Âmentü duasında belirlidir. Tüm ehl-i sünnet mensupları, bunları kabul edip onaylar. Ehl-i sünnetin bu konudaki itikadını hemen herkesin Cibrîl Hadisi şeklinde bildiği gibi Resulullah'ın “İman nedir?” sorusuna aldığı çeşitli yanıtların toplamıdır. Bu esaslar, akaid kitapları içinde ilk evvel İmâm-ı Âzam'ın *el-Fıkhü'l-Ekber*'inde görülür. Daha sonra Hakîm es-Semerkandî'nin *es-Sevâdü'l-A'zam*'ında, özellikle Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin Beyânü 'Akîdeti'l-Uşûl'ünde özetlenir.

Diğer mezhepler imanı tasdikle yetinmemiştir. Örneğin Haricîler dil ile ikrar ve amel ile uygulamayı da imanın esası saymışlardır. Mu'tezile de Haricîlere benzer şekilde imanı tasdik, ikrâr ve amel etmek olarak tarif eder. Murcie ve Kerrâmiye gibi gruplar da dil ile ikrar olarak imanı tarif ederler. Ehl-i sünnet anlayışında küçük farklılıklar olsa da çoğunluk kalp ile tasdik etmeyi iman etmek olarak tarif eder. (Yeşilyurt & Oral, 2012, s.

36) Hafız Kâmil de iman meselesinde Ebû Hanife'nin çizginin yolunu benimsemiş ve imanî Cibril hadisinde belirtilen esaslara kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etmek şeklinde beyan etmiştir.(Yeşilyurt & Oral, 2012, s. 36) Ehl-i Sünnetten Eş'arî ise dil ile ikrârı imanın esaslarından saymamıştır. Buna karşılık Ehl-i sünnetin ve de Eş'arîlerin cumhuruna göre de iman etmek için tasdik yanında ikrâr da gereklidir. Şunu da belirtmek gerekir ki iman aslında kalp ile tasdik etmekten ibarettir. Ancak insanın düşüncesiyle toplumda kimi zaman yargılanmak zorunda kalabileceği ve yeri geldiğinde inancını izhar etmek zorunda kalacağı için kalben tasdik ettiğini dil ile ikrar etmesi de gerektir. Bu nedenle sünnî düşüncede tasdik ve ikrar imanın geçerliliği için şart kılınmıştır.(Şavluk & Efe, 2022, s. 14)

Hafız Kâmil, iman rükünlerini izah ederken büyük uyarı başlığıyla bir nasihatte de bulunmaktadır. O nasihatinde iman esaslarına bağlı kalınmasını ve Allah korkusuna sahip olunmasının gerekliliğini ifade eder. Mümin, Cenâb-ı Hakk'ı fitrat ve sıfatlarıyla tanıdığından, onun her şeye kadir olduğunu ve dilediği zaman tüm kâinatı yok edebileceğini bildiğinden, ondan korkar ve isyan ve günah batağına saplandığı için nasıl bir azapla karşılaşacağını düşünür. Bazen onun büyüklüğünü ve cezasını düşünerek, her ikisinden dolayı ondan korkar. Buhârî'nin Hz. Enes'ten rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte: Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve'ssellem) “Ben Allah'tan en çok korkanınızım.” buyurmuştur (Buhârî, 1993). Kulun Allah korkusu, sadece büyük bir tehlike korkusu gibi değil, aynı zamanda Allah'a olan saygısının bir ifadesidir. Korkan korktuğu için kaçır; ancak Allah'tan korkan, ona yaklaşır ve onun lûtfuna mazhar olur. “Allah katında ikrama en lâayık olanınız, ondan en çok korkanınızdır.” Hucurât 49/13.

Hafız Kâmil bu başlıkta bir anlamda toplumun uhrevî ve dünyevî saadetine yönelik ifadeler kullanmaktadır. Ona göre insanlar Allah'a kulluk bilincinden uzaklaştığında ahlâken yozlaşır ve rızıklarında daralma meydana gelir. Eserde insanlara büyük uyarı diye başlık atan müellifimiz bu korkunun cehennem azabı gibi uhrevî yönüne değinmekle kalmamış dünyevî yönüne de temas etmiş ekonomik ve ahlâkî çöküntü tehdidiyle vurgulamıştır.

4.2.1 Allah'a iman'a ve onun sıfatlarına dair görüşleri

Muhakkak ki ayetlerde öncelikle iman edip hayır ve sulh için gayret edenlerin ahirette korku ve üzüntü görmeyecekleri müjdelanmaktadır. “Biz, peygamberleri ancak

müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse onlara korku yoktur. Onlar üzüntü de çekmeyecekler.” En’âm 6/48.

Müellifimiz Allah’a iman meselesinde iki delil öne sürmektedir. Bu delillerden biri aklî delil diğeri ise nakl-i delildir. Aklî delil olarak ifade ettiği delil ise kelam ilminde atomcu anlayışın sistemleştirdiği ve isbat-ı vacip delillerinin ilki olarak kelam eserlerinde yer alan hudus delilidir. Hudus delili kısaca şöyledir: Birinci kıyas: Alemde her şey değişkendir. Değişken olan şeyler de hadistir. Öyleyse Alem de hadistir. İkinci kıyas ise Alem hadistir. Her hadisinde bir muhdise ihtiyacı vardır. O muhdise de Yüce Allah’tır.(el-İsfehânî, 2017, s. 313) Bu delil felsefecilerin büyük çoğunluğu tarafından kabul görmemiştir. Bahsini ettiğimiz delilin kabul edilir olabilmesi için alemin hadis oluşunun kabul edilmiş olması şarttır. Felsefeciler alemi illet-malul ilişkisi kurarak ezeli gördükleri için söz konusu delili reddetmektedirler. (Kılıç, 2017, s. 140) Alemin hudusuna dayanarak ifade edilen bu delil filozoflar tarafından kabul görmemişse de atomcu anlayışa sahip kelimcilerin erken dönemde en fazla kullandıkları argüman olmuştur. Hatta Gazzâlî alemin ezeli olduğunu iddia edenlerin küfre düşeceğini iddia etmektedir.(el-Gazzâlî, 1994, s. 136)

Hafız Kâmil, Allahın varlığının bilinmesinin kainatta var olan varlıklar hakkında nazar / akıl yürütmeyeyle idrak etmenin çok basit olduğunu söyler. Dünyada var olan en küçük parçanın bile varlığının bir ustaya ihtiyacının olduğunu ifade eden Hafız Kâmil Allah’ın sadece varlığı ile ilgili ispat sadedince bilgi sahibi olunabileceğini söylemektedir. Ona göre Allah’ın bilinmesi mümkün değildir. Allah’ı onun zat-ı dışında hiçbir varlık bilemez. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri bilmenin sınırıdır. Yani Allah’ın varlığı ve sıfatlarının bilinmesi mümkün ancak onu bir bütün olarak bilebilmek ise imkansızdır. Kelamcılar Allah’ın hissi bir bilgiyle bilinmeyeceğini ancak istidlali bir bilgiyle bilineceğini iddia ederler. Bunun için de ğaib alemi şahit alemle kıyas ederler.(Öztürk, 2005, s. 100)

4.2.2. Selbî Sıfatlaradair görüşleri

Hafız Kâmil, ilahi sıfatları incelerken öncelikle Allah’ın zatî / selbî sıfatlarıyla konuya başlar. Vucüd, kıdem, bekâ, vahdaniyyet, muhalefetun li’l-hevâdis, kıyâm bi nefsih sıfatlarını ilahî sıfatlar olarak nitelendirir.

İlk olarak ele aldığı sıfat ise vücüd sıfatıdır. Vücüd sıfatını izah ederken akli delil olarak alemin değişkenliği ve değişkenliğinin hudusu gerektirmesi nedeniyle alemin muhdise ihtiyaç duyması şeklinde hudus deliline temas vardır. Ayrıca “bil ki Allah’tan başka ilah yoktur” (Muhammed, 19) ayetini de nakli delil olarak öne sürmektedir. Bu ayetin tefsirinde Maverdî şöyle denilmiştir. Resulullah Yüce Allah’ı bilmesine rağmen bu ayetle muhatap olması üç vecihle izah edilebilir. Bunlardan birincisi “bil ki Allah sana başka ilah olmadığını bildirdi”, ikincisi “daha önce bildiklerin istidlâl idi bu ayet ise yakinî bir haberle bilmen içindir”, üçüncüsü ise “Allah’tan başka bir ilahın olmadığını zikret” şeklindedir. Burada zikir kelimesini ilim ile eş değerde görmesinin nedeni insanın bilgisinin hudusa delalet etmesinden kaynaklanmaktadır.(el-Kurtûbî, 1964, s. 241)

Bir sonraki değindiği sıfat ise kıdem sıfatıdır. Allah’ın bir başlangıcın olmamasını ifade eden kıdem sıfatı özellikle kelamcıların vurguladığı bir husustur. Hafız Kâmil kelamcıların kıdem sıfatını Allah dışındaki tüm evrenin hadis olmasıyla izah ettiği gibi açıklamıştır. Allah’ın kadîm oluşunun kelamda bir ihtilafa neden olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bu hususta bir ihtilaf söz konusu değildir.(el-Gazzâlî, 1994, s. 11) Asıl ihtilaf edilen husus alemin hadis mi yoksa filozofların benimsediği gibi kadîm mi olduğuna dair süre gelen tartışmadır. Bu nedenle Allah’ın kadîm oluşu diğer varlıkların hadis olmasını da ifade etmek üzere tartışılmıştır. Sıfatların kadîm olması meselesi de bir ihtilâf konusudur ancak burada tartışılan husus hudus deliline yönelik bir kadim-hadis tartışmasıdır. (er-Razî, ty, s. 43) Hafız Kâmil Kıdem sıfatını “ o Allah ki evveldir ahirdir”(Hadîd, 3) ayetiyle de ayrıca delillendirmiştir.

Hâfız Kâmil daha sonra Bekâ sıfatına değinir. Bekâ sıfatı fanî olmanın zıttıdır. Allah zatı gereği bakî olup bu bakî oluşu kendisine ilave bir sıfat değildir. Allah’ın kadîm oluşuna işaret eden tüm deliller bir anlamda onun bakî olmasına da delalet eder. (el-Gazzâlî, 1994, s. 35). Hafız Kâmil, Allah’ın bakî oluşuna şu ayeti delil olarak öne sürer: “Yer yüzünde var olan tüm canlılar fanidir / son bulacaklar, ancak Celâl ve İkrâm sahibi rabbin bakî kalacaktır. (Rahman, 26,27)

Daha sonra vahdaniyet sıfatına değinen Hafız Kâmil, vahdaniyet sıfatını Yüce Rabbimizin eşsiz oluşuyla izah eder. Buna delil olarak önce aklî delillerden gaye- nizam / teleolojik delilini öne sürer. Yer yüzünde nizam ve düzenin yer almış olması bir kargaşanın var olmaması her şeyin tek yaratıcıdan çıkmış olmasına delildir. Bu delil Sokrat’a kadar

dayandırılacak eski bir delildir. Söz konusu delili, kelimciler da çokça kullanmışlardır.(Eryiğit, 2021, s. 361) Ayrıca Yüce Allah'ın "eğer iki ilah olsaydı fesat / düzensizlik olurdu" (Enbiya, 22) ayeti de bu delili destekler niteliktedir. Vahdaniyet ilkesi ayrıca tevhid ile de ifade edilmektedir. İslam inancı tevhid esasına dayanmaktadır. Tevhid'e sağlam bir iman, Allah'a gerçek bir imanla mümkündür. Bu, ilahî isim ve sıfatların anlaşılması ile yakından ilgilidir. Öneme binaen Allah'ın isim ve sıfatları tevhid anlayışının temel çerçevesini şekillendirerek İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren üzerinde en çok durulan konulardan biri olmuştur.Bu minvalde tevhid ilkesine en fazla vurgu yapan ve mezhebin isimlendirilmesinde tevhidi esas alan Mu'tezile olmuştur. (ehl-i tevhid ve'l-adl) Bu tevhid anlayışında da diğer dinlerin tanrı tasavvuru etkili olmuştur. Mu'tezile Bağdat bölgesinde yer alan yahudî, hristiyan, mecusî ve felsefî ekollerin tanrı anlayışlarıyla karşılaşmaktadır. Kurân'da da yine bahsini ettiğimiz gruplara ait tanrı ve tevhit anlayışı eleştirilmektedir. Her ne kadar Kur'an'da yeri geldiğinde aklî delillerle diğer dinlerin fasit tevhit anlayışlarına cevaplar verilmişse de Kur'an ve sünnet merkezli bir tevhid ilkesi Mu'tezile ile ortaya çıkmıştır. Diğer dinlere mensup gruplarla yapmış oldukları münazaralar sonucuna kendilerine göre bir tevhid anlayışı oluşturmuşlardır. Bu anlayışın oluşmasında bizce en çok etkili olan husus özellikle tanrıya ortak koştukları varlıkları bizatihi tanrı değil de tanrının sıfatlarının tecelli etmeleri olmuştur. Dolayısıyla Mu'tezilenin tevhit anlayışının temelinde ilahî sıfatlar meselesi yer almaktadır. Mu'tezile, tevhid ilkesini temellendirirken tanrının hiçbir şeye her hangi bir düzlemde benzemeyeceğini temel ilke olarak esas alır ve sonrasında ilahî sıfatları izah etmeye çalışır.(Ünverdi, 2017, s. 5)

Bazı mezhepler ilahî isim ve sıfatları birbiriyle bağlantılı olarak ele alırken bazıları bu bağlantıyı dikkate almamıştır. Bu bağlamda ele alınan temel konu, Allah'ın sıfatlarının onun zatı ile olan ilişkisidir. Mu'tezile ve İmamiyye gibi bazı mezhepler, bazı ilahi sıfatları Allah'ın zatından ayrı kabul etmenin ta'addüd-u-kudema fikrine yol açacağından korkarak kimlik-sıfat özdeşliği kavramını benimsemişlerdir. Bu anlayışın ilahî sıfatların nefsine götürdüğünü söyleyen Sünnî kelâmcılar, Allah'ın sıfatlarının, onun zatıyla aynı ve ezeli olmayan mânâlar olmadığı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Sünnî düşüncede ilahî isimler ile sıfatlar arasında sıkı bir bağ kurulur. Ehl-i sünnete göre ilahî isimlerin hücceti, Allah'ın sıfatlarının da ispatı demektir (Beyhakî, Kitâbu'l-Esmâ, 1:276).

Hafız Kâmil'in ele aldığı selbî sıfatlardan biri de muhaleftu'n li'l-havâdis yani yaratılmışlara benzememe sıfatıdır. Bu sıfat ile müminler Allah'ı tecsim ve teşbihten kaçınmaya çalışmışlardır. Hafız Kâmil bu sıfatı da iki yönüyle inceler. İlk olarak aklî delil öne sürer. Hadis ve muhtaç olmama niteliğinin Allah dışında hiçbir varlıkta olmaması onu eşsiz kılar. Naklî delil olarak "O'na hiçbir şey benzemez" (Şura, 11) ayetini belirtir. Kelâm eserlerinde bu sıfat Allah'ın cevher ve araz olmaması cihetiyle de eşsizliği izah edilmektedir.(el-Mâturîdî, 2017, s. 105)

Hafız Kâmil selbî sıfatlardan son olarak ele aldığı sıfat kıyâm bi nefsihi yani var olmasında hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır. O bu sığata aklî delil olarak Allah'ın bir mahalde yer almamasını öne sürer. Çünkü var oluşta başka bir şeye muhtaç olmak için bir mekânda / mahalde yer almak gerekir. Naklî delil olarak Ayete'l-Kürsî'de de geçen Yüce Allah'ın "el-hayyu'l-kayyûm sıfatlarını söyler. Kayyûm sıfatı Allah'ın var oluşunda hiç kimseye muhtaç olmadığını herşeyin ona muhtaç olduğunu bildirmek içindir. Allah dışında tüm varlıklar mümkün yani var oluşu ve yok oluşu / vucûd ve adem hususunda eşit varlıklardır. Bu nedenle var olmaları hususunda onları var edecek bir varlığa ihtiyaç duyar. Mümkün varlıkların birbirlerini yaratması muhal olduğu için varlığı kendinden ve zorunlu / vacibu'l-vucûd bir yaratıcıya ihtiyaç vardır.(el-Âmidî, t.y., s. 267)

4.2.3 Subûtî sıfatlara dair görüşleri

Allah'ın subûtî sıfatlarını izah etmeye çalışan Hafız Kâmil, bu sıfatları izahta Mâturîdî akaidini esas alır ve tekvin sıfatının da dahil olduğu sekiz sıfatı varsayarak izah eder. (Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî es-Semerkandî, 2017, s. 126) Fakat tekvin sıfatı ile ilgili tartışmaya girmeden evvel Sünnî paradigmada sıfatların nasıl ele alındığını ve Mu'tezileden farkını da belirtmek gerekmektedir.

Ehl-i Sünnet, Allah'ın zahirde beşerî sıfatlara sahip olduğuna şüphe olmadığını, fakat bunların zahiri manasıyla alınmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Eş'arîler, teşbih ve teşbihte aşırıya kaçmamak için, Allah'ın sıfatlarının benzersiz olduğu ve mahlûklarınkinden temelde farklı olduğu ilkesini geliştirdiler. Öyle ki, bu sıfatlar, mahlûkların vasıflarıyla mukayese edilemez. Bu, selbi sıfatlarından "muhalefet'ün-li'l havadis" olarak biliniyordu. Bu nedenle Allah'a herhangi bir sıfat atfedildiğinde bunun kendine has bir anlamı olması ve kesinlikle mahlûklar gibi anlaşılmaması gerektiği ifade edilmiştir.(Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî es-Semerkandî, 2017, s. 124) Bu

nedenle Kuran'da açık bir benzerlik bulunmadıkça Allah'a sıfat isnat etmemizin caiz olmadığı savunulmuştur.

Allah'ın sıfatları, yaratılanların sıfatları ile benzer olmasına rağmen mahiyet cihetiyle çok farklıdır. Bir Eş'ari olarak Taftazani, ilâhî sıfatların kadîm ve ebedi olarak onda var olduğunu ve sıfatların onun zatı ile aynı olmadığını da belirtmiştir. Burada tenakuz gibi görünen ve aslında çok zor bir fikirsavunulmaktadır. Allah'ın kadîm sıfatları ne onunla özdeşleştirildi ne de ondan farklı kabul edilmiştir. Çünkü sıfatlar Allah'ın zatı ile özdeşleştirilseydi; bu açıkça sıfatların reddi olacaktır. Sıfatların Allah'tan ayrı olduğu söylenirse; eskilerin çokluğuna yol açacak olan ilahi birliğe aykırı olacaktır. Bu sebeple Taftazani de bu zor durumdan bir çıkış yolu olarak "İlahi sıfatlar ne birdir ne de farklı değildir" formülünü bulmuş ve konuyu bunun üzerine kurmuştur. Böylece Taftazânî ne kendi sıfatlarını inkâr etmiş ne de eskileri çoğaltıp tevhide aykırı bir duruma düşmüştür.(Taftazânî, 2022, s. 164)

Mâtüridîlere göre Allah, kemal sıfatlarla muttasıf oluşunu ifade eden sıfatlarla nitelendirilmiştir. O, noksanlık, acizlik ve tağayyürle ilgili her nevi özellikten münezzehtir. Bu sıfatlar, ebedi, ezeli ve Allah'ın kendi varlığı ile özdeş olan sıfatlardır. Bu sıfatlar, hiçbir şekilde yaratılmış varlıkların sıfatlarına benzemezler. Allah, daima diri olan (Hayy), her şeyi bilen (Alim), her şeye gücü yeten (Kadir), her şeyi işiten (Semi), her şeyi gören (Basir), dilediği gibi irade eden (Mürid), ve konuşan (Mütekellim) gibi sonsuz kemal sıfatlarına sahiptir. Ayrıca, hayat, ilim, kudret, işitme, görme, irade ve konuşma gibi sıfatlar da Allah'a nispet edilmiştir. Mâtüridî'ye göre, bu sıfatlar Allah'ın zatından ayrılamazlar. Bu sıfatlar, Allah'ın varlığından bağımsız bir şekilde var olmadıkları için, bu sıfatların kabul edilmesi "Taaddüdü Kudema" yani tanrıların çoğalması gibi bir soruna yol açmaz ve Allah'ın yegâne "Kadim" olduğu inancına zarar vermez.

Hafız Kâmil, daha sırasıyla subûti sıfatları belirtmektedir. Bu sıfatlardan ilki hayat sıfatıdır. Ezeli ve ebedî olan Allah'ın kendi diriliği ile diri olduğunu beyan eder. Ölüm veya yok oluş noksanlık sıfatı olup Allah bunlardan münezzehtir.

İkinci sıfat ise ilim sıfatıdır. Allah'ın bilgisinin her şeyi kuşattığını ifade eden Hafız Kâmil, şey ifadesinin altına girebilecek olan hazır, gaib, gizli veya aşikâr her şeyi dahil eder. Hafız Kâmil, felsefeciler ve Kelamcılar arasında bir tartışma konusu olan Allah'ın cüz'iyata / tikellere dair bilgisi konusuna temas eder. O Allah'ın küllî veya cüz'î her şeyi

bileceğini söyler. Kelam tarihinin önemli konuları arasında yer alan Allah'ın tikelleri bilmesi meselesinde filozoflar Allah'ın bilgisinin bölünemezliği esas alıp çokça fiili veya çokça akledişi (taakkul) Allah'a nispet etmenin acizlik ifade edeceğini söylemekte ve Allah'ın bilgisinin küllî bir bilgi olduğunu, tikelleri kapsamadığını ifade etmektedirler. Kelamcılar ise filozofların bu iddiasını reddetmek ve hatta Gazzâlî'nin bu nedenden dolayı onları küfürle suçlamaktadır. (Ilgaroğlu & Yaqoob, 2019, s. 942)

Üçüncü ve dördüncü sıfatlar sem' (işitme) ve basar (görme) sıfatlarıdır. Kur'an'da da çokça geçen nu sıfatları Hafız Kâmil ezeli sıfatlar olarak niteler. O, ğaib alemlerinde şahid alemlerle kıyas ederek insanda körlük ve sağırılığın noksanlık ifade ettiğini bu nedenle Allah'ın sem' ve basar sıfatlarıyla muttasıf olmasını aklen de zorunlu görür.

Hafız Kâmil'in subûti sıfatlar hususunda en detaylı anlattığı sıfat irade sıfatıdır. Ona göre kâinatta var olan her Allah'ın iradesiyledir. Şayet ilâhi iradeye taalluk edilmeyen bir şeyin varlığı kabul edilse söz konusu şeyin ezeli olması lazım gelir. O varlığın meydana gelişini filozoflarda olduğu gibi ilim sıfatıyla değil irade sıfatına taallukuyla izah eder. Ona göre Allah'ın kudretinin bir şeye taalluk etmesi ancak irade sıfatıyla mümkündür. Ayet-i Kerime'de "O ne dilerse yapandır" (Buruc, 16) ifadesi de nakli bir delil olarak beyan etmektedir.(el-İsfehânî, 2017, s. 323)

Her şeyin Allah irade etmesiyle gerçekleşeceğini beyan eden Hafız Kâmil, hayrın, şerrin, imanın, isyanın, iyi işlerin veya kötü işlerin Allah'ın dilemesi ile gerçekleşeceğini ifade eder. Küfür, isyan gibi fiillerin Allah'ın dilemiş olmasını rıza göstermiş anlamında görmemek gerektiğini beyan eder. İnsan fiillerinde muhtar / tercih sahibi olduğunu Mâtürîdîye ait cüz'î irade ilkesiyle izah etmektedir. Fiillerin meydana gelmesinde kudret sahibi gerçek faili Allah ise de o fiilin oluşmasında insanında cüz'î iradesinin o fiili irade etmesinde payı vardır demektir. Bu ifadeyle "hadis iradenin fiilin var olmasında etkisi yoktur diyen cebrî eğilimde olan Eş'arîlerden farklılaşmaktadır.(Korkmaz, 2016, ss. 15-38) Hafız Kâmil insanın gücü dışında bir şeyle mükellef olamayacağını belirtir. Hadis kudret ve iradenin fiilin meydana gelmesinde payının olmaması bir anlamda teklif-i ma la yutâk kabilinden olacaktır.

Hafız Kâmil, haramın rızık olduğunu söyler. Ehl-i sünnete göre rızık demek canlıların beslenmesini veya faylanmasını sağladığı şeyleri kapsar. Haram veya helal olması fikhî / hukukî yönünü ilgilendiren bir husustur.(eş-Şehristânî, 2009, s. 415) Mu'tezile ise

rızkın Allah'tan geldiğini varsayarak ve rızkı, mülk ile tarif etmelerinden dolayı kişinin mülkiyeti dışında olan şeyleri haksız bir şekilde elde etmesini rızık olarak adlandırmaz.(el-Bakıllânî, 1987, ss. 328-329)

Hafız Kâmil, hidayet ve dalaleti yaratanın Allah olduğunu beyan eder. Risalesinde beyanı dilediğinde delalet dilediğinde hidayeti yaratır demektedir. Hafız Kâmil, dilediğini hidayete eriştirir dilediğini delalete eriştirir gibi cebr-i söylemi daha da yumuşatarak hidayet ve dalalet fiillerinin diğer fiillerde olduğu gibi Allah tarafından yaratıldığını beyan eder. Buna ilave olarak kulun iradesinin de o fiilin meydana gelmesinde etkili olduğunu söylemiştir. Mu'tezile, Kur'an'da "Allah dilediğini hidayete erdirir" ifadesini hidayet yollarını gösterir şeklinde tefsir eder. İdlal etmesini ise dalalete düşürmek anlamında değil de dall (yani sapkın) olarak adlandırır şeklinde açıklar. (ez-Zemahşerî, 1987, s. 242)Hafız Kâmil'in bu söylemi bir anlamda Mu'tezilî anlayışa ve itirazlarına itirazdır.

Hafız Kâmil, doğrudan irade sıfatı ile ilgili olmamasına rağmen iki konuya daha temas eder. İlki amellerin imanın hakikatine dahil olmayışı ikincisi de mukallidin imanının geçerli oluşudur. Mu'tezileye göre amel imandan bir cüzdür. Bir kimse salt imanla gerçek kurtuluşa eremez. Hatta onlar Firavun'un imanının geçerli olmayışını amel edecek zaman bulamayışıyla izah etmiştir.(el-Mâtürîdî, 2005, s. 86). Hafız Kâmil günahın küçük düşürücü veya inkar edici bir surette olmadığı müddetçe insanı dinden çıkarmayacağını söyler. Mukallidin imanı meselesinde Mu'tezile olumsuz bir tavır takınır. Onlara göre iman ancak nazar ve istidlâl yoluyla elde edilmiş olması gerekir. Eş'arîlerin bu meselede tek bir görüşleri yoktur. Taklid-i iman meselesinde en ılımlı mezhep Mâtürîdîdir.(Yücedoğlu, 2005, ss. 30-32) Hafız Kâmil'de bu görüşü esas almıştır.

Hafız Kâmil, kudret sıfatını Allah'ın mutlak kudret sahibi oluşuyla açıklar. Allah'ın kudretinin tüm mümkün varlıklara yönelik olduğunu ve kudretin sınırlayıcı harici bir şey olmadığını söyler. Bu ifadeyi "o her şeye gücü yetendir" ayetiyle izah etmektedir. Hafız Kâmil ayrıca Allah'ın yaratıkları şeylerin mümkünler içerisinde en güzel olanıdır diyerek bir anlamda "O ki her şeyi en güzel şekilde yarattı ve insanı çamurdan yaratmaya başladı" (Secde, 7) ayetini meal etmiştir.

Hafız Kâmil'in detaylı bir şekilde incelediği bir başka meselede kelam sıfatıdır. Kelâm tarihinde halku'l-Kur'an tartışması olarak yer edinmiş Allah'ın kelam sıfatına dair tartışma siyasi yönü bir tarafa bıraktığımızda arka planda hem kelâmî hem de hukukî

sonuçları olan bir tartışmadır. Bu tartışma mihne dönemini yaşatmış hem Kur'an mahluktur diyen Mu'tezile hem de Kur'an mahluk değildir diyen Selefi / Hanbeli kesim aşırılığa kaçmışlardır. Hafız Kâmil, Eş'arî ve Mâtürîdîlerin benimsemiş oldukları görüşü esas almıştır. Ağızdan çıkan harfler ve sesler hadis ancak kelam ezelîdir. Burada kelam aslında mana hüviyetindedir. Telaffuz edilen Kur'an mahluk ancak mana ise Kelam-ı nefsi de diyebiliriz ezelîdir.(el-Mâtürîdî, 2017, s. 57)

Hafız Kâmil son olarak Eş'arîlerin kudret sıfatı altında gördüğü hadis olarak nitelediği tekvin sıfatına değinir. Eş'arîler tekvin sıfatını kabul etmezler. Mâtürîdîler ise tekvinî zatı ile kaîm, kadîm bir subutî sıfat olarak kabul eder. Yasin süresinde geçen “ ol deyince oluverir” ifadesini delil olarak öne sürerler. Hafız Kâmil de tekvin sıfatını müstakil bir subutî ve ezelî sıfat olarak kabul etmiştir.(Özler, 2013, s. 241)

4.3.Meleklerle İman'a ait görüşleri

Hâfız Kâmil eserinde meleklerin Cenab-ı Hakk'ın emrinde olduğu, kendilerine verilen vazifeleri eksiksiz yaptıkları, her daim tesbih ve zikir üzerine olduklarını, cinsiyetlerinin olmadığını, sayılarının ancak Cenab-ı Hakk tarafından bilineceğini ve bunların içinde dereceleri en yüksek olanların Cebrail Azrail İsrafil Mikail aleyhisselam olduğunu beyan etmektedir.

Hafız Kâmil, melekleri latif ve nurdan yaratılmış olarak kabul eder. İslam düşüncesinde meleklerin mahiyeti ile ilgili çokça görüş vardır. Nurdan yaratıldığı daha çok benimsenmişse de ateşten veya ateşin mearicinden yaratıldığı ifade edenler de olmuştur. Kimi İslam bilginleri cinlerin ateşin narından meleklerin ise ateşin nurundan yaratıldığını da söylemiştir.(Murat Serdar & Harun Işık, 2021, s. 130) Hafız Kâmil, meleklerin insan suretinde olması durumunda da dahi insanların hallerine (yorgunluk, cinsel ilişki, hastalık vb) bürünemeyeceğini söylemektedir. Bu diğer dinlerin akidesine karşı bir itiraz olarak ifade edilir.

4.4. Kitaplara İman'a ait görüşleri

Kur'an, Tevrat, İncil ve Zebur bu kitapların tamamı yaratandan geldiğicihetle birdir. Fakat farklılıkları, nazım ve ibaresi ve nüzul yerleri itibariyledir. Bu kitaplar arasında en son inen ve muteber olan Kur'an-ı Kerim'dir.El-Hac Hâfız Kâmilelerinde Cenab-ı Hakkın emir ve yasaklarına itaat etmeyenlerinazab-ı cahime layık olduklarını beyan etmektedir.

Dört kitab-ı mukaddes gönderildiği bunların Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerim olduğu, bu kitaplar haricinde kendisine suhuf indirilen peygamberlerin olduğunu eserinde beyan etmektedir. Kendisine suhuf indirilen peygamberlerin ise Hz. Âdem'e (aleyhisselam) 10, Hz. Şit'e (aleyhisselam) 50, Hz. İdris'e (aleyhisselam) 30, Hz. İbrahim'e (aleyhisselam) 10 sahife indirildiğini nakletmektedir.

Hafız Kâmil, son kitap olarak indirilen Kur'an'ın önceki şeriatları içerisinde barındırmışsa da bir çok hükmü neshetmiş ya da tebdil etmiş olduğunu söyler.

4.4.1 Kur'an-ı Kerim'in i'caz yönüne dair görüşleri

Kur'an'ı Kerim i'caz ve belagati son derece üstündür. Okuyan ve dinleyen asla usanmaz. Hz. Musa ve Hızır (aleyhisselam) kıssaları gibi vakalar naklederek geçmişten haber vermektedir. Kur'an'ı Kerim'in geçmişten haber vermesi tek başına bir mucizedir. Zira Hazreti Peygamber ümmi idi ve hiçbir aliminden eğitim almadı. Ağaçlara ve putlara tapan bir kavim içinde zuhur etmesi ve maziden haberler vermesi bir mucizedir.

Hafız Kâmil, Kur'an dışında geri kalan Tevrat, Zebûr ve İncîl'in tahrif edildiğini Kur'an'ın ise ilk indiği mevcudiyetini koruduğunu söyler. Kur'an'ın içerdiği eşsiz bilgiyle veya muhaliflerine meydan okuyuşuyla i'caz yönüne temas eden Hafız Kâmil, Kur'an'ın kendinden önceki ilahî dinlerin de tashih edicisi olduğunu söyler.

Hafız Kâmil, Yahudiliğin ve Hristiyanlığın tahrif olduğunu akıl ve hikmetten uzaklaştığını bu nedenle müntesipleri tarafından dini anlayışa karşı olumsuz eleştirilerin yöneltilmesine sebep olduğunu ifade etmektedir. Hâfız Kâmil aklî ve tabîî ilimlerle meşgul olan birçok Hristiyan ve Yahudikendilerince vahye dayalı olmayan aklı ve bilimi esas alan tabii bir din anlayışını ihdas ettiklerini ve kendilerini aydınlanmacı olarak ifade ettiklerini söyler. Maddeci bir anlayışla dini anlamlandırdıklarını madde ötesi bir düşünceye karşı yeni bir din anlayışının aydınlanma adı altında sudur ettiğini ifade eden Hafız Kâmil, Müslüman toplumundan da kimilerinin bu görüşte olduğunu söylemektedir. O ilginç bir şekilde Mu'tezilî düşüncüyü bahsini ettiği aydınlanmacı düşünceye benzer görüyor ve kendi zamanında benzer anlayışta insanların olduğunu ifade edip bu insanları küfürle itham etmektedir.

Hafız Kâmil, Hristiyanların delalette kalmasının sebeplerini incelerken delalette kalış nedenlerinin sözde aydınlanmacıların belirttiği dinin kendisi değil onların dinde

yaptığı üç büyük tezvirat olduğunu söylemektedir. Bunların birincisi, babasız doğan İsa'yı ilah edinmeleridir. Oysa Adem'in yaratılması daha üst mucize iken İsa'yı tanrı olarak kabul etmeleri makul olamaz. İkinci olarak İsa'nın ölümleri diriltmesi mucizesidir. Hristiyanlar bu mucizeden yola çıkarak da İsa'yı ibnillah olarak ifade etmişlerdir. Üçüncüsü de incil'de İsa için ibn lafzını kullanmaları sebep olmuştur. İncil'de geçen ibn ve eb ifadesi aslında muallim ve mürebbi anlamına gelen eb ile yetiştirdikleri öğrenci anlamında ibn kastedilmiştir. Ancak bu kullanımı suistimal eden Hristiyanlar yine İsa'yı ibnillah olarak ifade etmişlerdir. Kur'an ise tüm bu batıl görüşleri tashih etmek için inzal olmuştur.

4.5. Peygamberlere İman'a ait görüşleri

Allah (celle celâluh) Hazretleri insanoğluna kendi cinsinden olmak üzere kendisini tanıttırmak ve dünya ve ahirete muhtaç oldukları şeyleri bildirmek için ilahî lütfu ile bir kısım muhterem ve değerli zatlara peygamberlik ihsan buyurmuştur ve onların peygamberliklerini insanların yapamayacağı birtakım mucizelerle doğrulattı. Peygamberlerin ilki Hz. Âdem (aleyhisselam) ve sonuncusu Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi vessellem)'dir. Bu ikisinin arasında kalan peygamberlerin sayısını Allah (celle celâluh) Hazretleri bilir. Kur'an-ı Kerim'de şerefli isimleri zikredilen yirmi sekiz peygamber Âdem (as), İdris (as), Nuh (as), Hûd(as), Salih (as), İbrahim (as), İshak(as), İsmail(as), Yakup(as), Yusuf(as), Şuayb(as), Lut(as), Yahya(as), Zekeriya(as), Musa(as), Harun(as), Davud(as), Süleyman(as), İlyas(as), Eyyûb(as), İlyas(as), Zülkifl(as), İsa (as), Yunus(as), Üzeyr (as), Lokman (as), Zülkarneyn(as), Muhammed(sas)'dir. Üzeyr (aleyhisselam), Lokman (aleyhisselam) ve Zülkarneyn (aleyhisselam) hakkında peygamber olduğunu kimileri de evliyalardan olduğunu beyan etmiştir.

Tüm peygamberler mertebe ve makamına eksiklik vermeyecek şekilde her türlü insanlık özelliklerine ve hallerine sahiptirler. Hastalık, açlık ve susuzluk gibi niteliklere sahip olması onlara uluhiyet iddiasında bulunmalarına engel olmuştur. Peygamber Efendimiz son peygamber olduğundan ondan sonra başka peygamber gelmeyecektir. İsa (aleyhisselam) kıyamete yakın bir zaman nazil olarak Muhammed Mehdi Hazretleriyle birleşip kendisinden evvelzuhur edip dünyada karışıklık çıkararak ve ilâhlık davasını güden Deccal'ı öldürecek Resulullah'ın halefi ve şeriatı islam ile memur olacağını söylemektedir.

Hafız Kâmil'in İsa'nın nuzülü ile ilgili söylemleri sünni ulema arasında icma ettikleri bir hususu teşkil etmektedir.(bkz. el-Keşmiri, 2021)

Hafız Kâmil, peygamberlerin beş sıfatla nitelenmesinin muhal olduğunu söyler. Bunlar; yalan söylemek, emanete hiyanet etmek, tebliği layıkıyla yapmaktan kaçınmak, ahmak olmak ve günah işlemek. Peygamberlerin hepsinin sıdk, emanet, tebliğ, fetanet ve ismet vasıflarını barındırması zorunludur. Peygamberlerden sudur eden hatalar zelle olarak adlandırılır ve bir hikmete binaen yaşanmıştır. Peygamberlerin azli gibi bir şey de söz konusu değildir.

Hafız Kâmil peygamberler için ayrıca mümkün birtakım sıfatlardan da bahsetmektedir. Bu sıfatlar her türlü insanda olabilen peygamberlik vazifesini yerine getirmeye engel olamayacak sıfatlardır. Hastalık, açlık ve benzeri sıfatlar bunlara örnektir. Hafız Kâmil, daha sonra Hz. Muhammed'e ait haber-i vahid veya mütevatir bir şekilde aktarılan mucizeleri mucizeleri sıralar. Bu kelimeler kitaplarının temel özelliğidir. Nübüvvetin ispatından sonra Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatı gereklidir. O da ancak mucizeler ile mümkündür.

Hafız Kâmil miraç mucizesini ayrı bir başlık adı altında inceler. O, İsrâ ve Miraç olayının mahiyet ve muhtevasının tartışmalı olduğu ve bu tür tarihi olaylara yönelik itilafların normal olduğunu ifade eder. Ancak bu olayları kurgusal veya sonradan uydurulmuş olarak değerlendirmenin, tarihle ilgili ciddi bir hafife alma ve geçmişin yeniden şekillendirilmesi çabası olduğu yönünde yorumlar yapar. Tarihi olaylara dair farklı anlatımların ve bakış açılarının bulunabileceği, çünkü bu olayların insanlar tarafından nakledildiği ve çeşitli etkilere açık olduğu hususu akılda tutulmalıdır. Bu nedenle, çoğu zaman bir olay hakkında birden fazla şahit ve kaynak gerekliliği vardır. Miraç olayı, İslam düşünce tarihinde ihtilaflı ayrıntılar olmasına rağmen, genel hatlarıyla kabul edilen bir olaydır. Benzer olaylar, diğer peygamberler için de söz konusudur. (Detaylı bilgi için bkz. S. S. Yavuz, 2011)

4.6. Yeniden dirilme ve ahiret iman'a dair görüşleri

İmanın esaslarından biri ahiret bu nedenle yeniden yaratılmaya iman etmektir. Ahiret âlemi şu dünya âleminin son bulup kıyamet vuku bulunca diğer bir şekil ve surette dönüşeceği zamandan ibarettir. Akil bâliğ olan her bir kişi için ahiret iman etmek farz ve

elzendir. Kıyamet gününe iman farz olduğu gibi kabir ve berzah âlemine de iman vaciptir. Her bir insanın ruhu olup o ruh cesedinde iken melekler vasıtası ile itikada dair sorular sorulacak ve mümin ve itaatkar ise buna göre cevap verecektir. Hafız Kâmil kabirde Münker ve Nekir'in soru sormak için geleceğini Allah'ın da insanların itaatlerine göre ruha belli bir akıl vereceğini söylemektedir.

Hafız Kâmil, kabir hayatının varlığını kabul eder ve kabir azabının kıyamet gününe kadar süreceğini söyler. Kabir azabı Kur'an'da doğrudan yer almayıp hadislerde mevzu bahis olmuştur. Ahâd haberi itikadda delil olarak kabul etmeyen kelamcılar bu nedenle kabir azabının varlığını reddetmişlerdir. Ehl-i sünnet ise Mümin süresi 46. ayette “Onlar sabah akşam cehennem ateşine sunulurlar. Kıyamet kopacağı günde Firavun ailesini en şiddetli azaba koyun” yer alan ifadede Firavun'un kıyamet öncesi kabirde de cezalandırılacağından bahsedilmekte ve bu da kabir azabına delil olmaktadır.(Murat Serdar & Harun Işık, 2021, s. 168)

Hafız Kâmil daha sonra kıyametin alametlerini zikretmeye başlamıştır. Hadislerden yola çıkarak kıyamet alametlerinin tane büyük alametinin olduğunu zikretmektedir. İslam düşünürlerinden Gelenbevi'ye göre kimi hadislerde on, kimi hadislerde yedi kimilerinde üç veya kimilerinde tek bir alametin zikredilmiş olması alametlerin insanların kabiliyetlerine göre zikredilmiş olma durumu söz konusu olabilir. Yani zikredilen her alamet aynı derecede imana zorlayıcı olmayabilir. (Şavluk & Efe, 2022, s. 83) Bu alametler şunlardır:

- 1) Güneşin batıdan doğması.
- 2) Peygamberimiz Hz. Fatıma neslinden Muhammed Mehdi isminde bir zatın dünyaya teşrif etmesi ve Müslümanlara dünyada zaferler elde ettirip İslam'ı dünyaya hakim kılmasıdır. Mehdi anlayışı sünni anlayışın da benimsediği diğer din ve mezheplerde de yer alan bir kurtarıcı kişiyi bekleme düşüncesidir. Hafız Kâmil de bu düşüncüyü benimseyip Mehdî'nin zuhur etmesini beklemeyi benimsiyor.
- 3) Bir dabbetü'l-arzın zuhuru: Neml süresi 82. ayette de bahsi geçen dabbe müfessirler tarafından iyiliği emretme kötülüğü yasaklama anlayışının yitirilmesi durumunda yerden sudur edecek bir yaratığın / hayvanın uyarıcı niteliğinde geleceğini söylemektedirler.
- 4) Deccalın zuhuru; Deccal uzun boylu bir gözü kuru iki gözü arasında “bu kişi kafirdir” yazılı olup o yazıyı müminler okuyabileceklerdir. Dünyaya onun gibi

büyük bela ve musibet gelmemiştir. Uluhiyet davasında bulunacak fakat bir müddet sonra Cenabı hak onu aciz kılıp öyle harikulade şeylere kadir olamayacaktır. Müddeti bir sene yetmiş dört gün olacaktır.

- 5) Cenab-ı Hakkın kudretiyle gökyüzüne yükseltlen Hz. İsa(as)melekler vasıtasıyla gökten inip Deccalı öldürecek ve Hz. Muhammed(as)halifesi olup şeriatıyla amel edecek yalnız şer'î hükümler içerisinde cizyeyi kaldıracaktır.
- 6) Yecüc ve Mecücünzuhuru;bunlar Zülkarneyn Hazretleri'ninyaptığı ve kuzey kutbunda buz dağları altında gizli kapalı olup keşfi olunamayan büyük seddin arkasında oturan ve Hz. Âdem(as) oğlu (Yafes) neslindendir. Ve iki büyük kabile olup kafirdirler. Yecüc ve Mecüc taifesi çıkıp yeryüzüne yayılacakölüm ve kaos oluşturacaklar. Hafız Kâmil' göre, bu güce sahip varlıkların olması mümkündür. Allah'ın da gücü tüm mümkünata şamil olduğu için yecüc ve mecücü aklen reddetmek doğru değildir.
- 7) Duhan'ın ortaya çıkışı.Bu bir duman kafirleri sarhoş gibi yapacak mümine isabetinde nezleye tutulmuş bir hâle getirecektir. Duhan kırk gün devam edecektir.
- 8) Hz. İsa(aleyhisselam)'ınvefatından sonra Kâbe-i muazzamının Habeşilertarafından tahribi.
- 9) Kur'an-ı Kerimin Mushaflardan ve Hafızlardan arınmış olması.
- 10) Tüm insanlığın küfür bataklığına batma.

Hafız Kâmil daha sonra kıyametin kopuşunu betimlemeye girişmiştir. Yine Sünni kelim anlayışına göre haberler ve eserlerden yola çıkmıştır. Hz. İsrail'in sur'a üflemesiöncesindeyer yüzünde ve semada bulunan tüm canlılar vefat ederler. O sırada şiddetli yer yüzü sallantıları, dehşetli volkan patlayacak dağlar, ağaçlar binalar, taşlar havada atılmış yük gibi uçarlar, gökler, güneş, ay, yıldızlar eriyip deryalara dökülür yer altında olan yanar madenlerdendenizlere gözler açılıp deryalar cehennem şeklini alır bunun üzerine bu âlem kırk yıl bir rivayette kırk gün ıssız (boş) olarakkalır o esnada şiddetli yağmurlar yağar sonrasında ise Yüce Allah'ın kudreti ile yer yüzünü düzeltir. Daha önce yarattığı gibi bütün ölülerincesetleriniaslî unsurlarından yaratır. Felsefeciler sadece ruh yaratılacaktır anlayışını reddeden Hafız Kâmil yaratılmanın aslî bedenî unsurla gerçekleşeceğini söylemektedir.Yüce Allah, Hz. İsrail (as)'a bir defadaha (sur) üfürmesini emreder. O da suru üfürür, surda hazır olan ruhlar çıkarak her ruh gidipkendi

bedenine girer. Gerek insan gerek cin ve şeytanlar ve gerekse diğer hayvanlar yani bütün ölüleri Allah'ın yaratarak mahşer meydanında toplanır.

Hafız Kâmil, sünni kelimeler anlayışına göre de sûr hakkında bilgi verir: Sûr boynuz şeklinde nurdan yaratılmış büyük bir cisimdir. Bu sûrun içerisinde bütün ruhların mekânı vardır. İsrâfîl asbir melek olarak bu sûra üflemekle emrolunmuştur. Bütün yaratılmış varlıklar mahşer denilen yerde toplanacaktır. Mahşerde oluşan kalabalık ve bekleme telaşının vereceği endişe ve korku çok fazla olacaktır. Güneş insanlara çok yakın olacak ve herkes amellerine göre ter kokacaktır. Hafız Kâmil, tüm mahlukatın orda toplanacağını söylemekte ve bu Kur'an'da da diğer canlıların da mahşerde olacağına dair ifadeleriyle muvafık kalmaktadır. En'am süresi 38 ve Tekvîr süresi 56 ayetlerde hayvanların da insanlarla beraber haşredileceğinden bahsedilmektedir. Hatta kimi hayvanların insanlardan haklarını talep edeceği rivayet olunmaktadır. (Y. Ş. Yavuz, 2010, s. 416)

Hafız Kâmil, mahşere dair bilgi verdikten sonra amellerin sorgusuyla tüm insanların hakkettiklerini elde edeceklerini hak ve batıl ayrımının artık kesinleşeceğini belirtip Ehl-i sünnetin benimsemiş olduğu şefa'at anlayışına temas etmektedir. O, peygamberin, diğer resullerin, meleklerin, sahabelerin, şehitlerin, ilmiyle amel eden alimlerin ve evliyaların şefa'at yetkisine sahip olduğunu belirtir. Ehl-i sünnete göre şefa'at, günahkâr müminlerin günahlarının affedilmesi sağlar. Onlara göre büyük günah işlemiş olması ve tevbe etmeden ölmüş olması şefa'atin ortadan kalkmasına neden olmaz. Buna karşılık Mu'tezile şefa'ati her ne kadar kendi ilkelerine uygun görmese de naslarda sıkça geçmesinden dolayı iki şekilde yorumlar. Birincisi şefa'at sadece müminlerin cennete gitmeleri durumunda derecelerini âlî kılmak içindir. İkincisi ise şefa'at, büyük günah işleyen ve tevbe etmeden ölen müminler için geçerli olmayacaktır. Şefa'at kavramı hadislerde sıkça geçen bir durumdur. Ayetlerde de yer almasına karşın hem Mu'tezile hem de Sünnî anlayışa göre tevile açıktır. (Y. Ş. Yavuz, 2010, s. 413)

Hafız Kâmil mahşer sorgusundan sonra sırat köprüsünü izah etmiştir. Sırat cehennem üzerinde kurulmuş kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüdür ki cennete gideceklerinden de mutlaka sıratı geçmesi gerekir. Sıratı geçmek zahmetli ve eziyetli bir durum; ancak insanlar amellerine göre bir rahatlıkla oradan geçeceklerdir. Müminlerden cennete gidecekler olduğu gibi günahları fazla olanlardan bazıları da cehenneme

gidecektir. Ancak Hafız Kâmil, Ehl-i sünnetin görüşü olan cezasını çektikten sonra yeniden cennete gidecektir anlayışını benimsediğini ifade eder.

Ahiretle ilgili verilen tüm bilgilerin kesinlik değeri taşıdığı ve bunlara iman etmenin zorunlu olduğunu belirtir.

4.7. Kaza ve Kadere İman’a ait görüşleri

Hafız Kâmil, Müslümanların en önemli tartışma konuları içerisinde yer alan kader meselesine Ehl-i Sünnet’in Mâtürîdî akaidine uygun bir şekilde izah yapar. İnsanın gerçekleştirmiş fiilleri olsun veya gerçekleştirecek olan fiilleri olsun Allah’ın bilgisi dahilindedir ve onun irade ve takdir etmesiyle gerçekleşir. Hafız Kâmil, insanın sorumluluğunu kulun o fiili meydana getirme isteğiyle izah eder. Ona göre Allah’ın dilemesi ve o fiili yaratması kulun iradesine uygun bir şekilde gerçekleşir. Yani kul ne yönde bir murad gerçekleştirirse Allah da o şekilde bir fiili murad eder ve yaratır. Hafız Kâmil’in bu ifadelerinden Allah’ın iradesini kulun iradesine tabî bir şekilde yorumladığını ve böylece cebri bir anlayışı reddettiğini görmekteyiz. İlim ve irade Eş’arî ve Mâtürîdî’de ezeli ve tektir. Dolayısıyla Allah’ın iradesi zamansal bir irade olarak bölünebilir değildir. Yani kulun iradesine tabî olması sonradan irade etmiş olduğu anlamına gelmez. (Taşkın, 2021, s. 155)

Hafız Kâmil, kulun iradesinin var oluşunu fiilin meydana gelmesinde doğal bir sebep olarak görmektedir. Bu anlayışla Eş’arî’ye ait hadis iradenin fiilin meydana gelmesinde tesiri olmadığı söylemine katılmadığı ve Mâtürîdî anlayışını benimsediğini söylebiliriz. Aslında Cüveynî ve Gazzâlî gibi Eş’arî alimler de Eş’arî’nin söylemlerini cebri bulduklarını ve karşı durduklarına dair beyanları mevcuttur. Onlar hem hadis kudretin hem de hadis iradenin fiilin meydana gelmesinde etki ettiğini söylemektedirler. (Cüveynî, 1992, s. 46)

Hafız Kâmil, insanların kendi istek ve arzularıyla Allah’a taat etmek veya isyan etmekle mükellef olduklarını söyler. İnsanların bir fiili kerhen yapmadıkları her şeyi kendi tercihleriyle işlediklerini söylemektedir. O, ilahî iradenin ezeli kabul edilmesi durumunda insanların fiillerinde cebr anlayışı ortaya çıkacaktır fikrini kabul etmeden hem ilahî ezeli iradeyi kabul etmekte hem de insanların iradesinin fiilin meydana gelmesinde doğal bir sebep olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Hafız Kâmil, Allah'a itaat eden müminlerini Muhammed (sav) şeriatını kabul edip ona uygun yaşayanların cennete gideceğini kulların bunu kendi irade ve kudretiyle yapabileceğini söylemektedir. Bununla beraber Allah dilerse günah işleyen kimseyi tevbe edip pişmanlık gösterireni affedebilir. Yine günah işleyip tevbe etmeyen kimseyi de ahirette günahından dolayı cezalandırdığı gibi yine affedebilir. Bu görüşüyle Hafız Kâmil, Mu'tezile'nin va'id görüşünü benimsemediğini beyan etmektedir.

Eş'arilere göre kaza, Allah'ın ezeli iradesinin varlıklara, gelecekteki olaylar da dahil olmak üzere, ilgisi ve iradesiyle yönlendirmesinden başka bir şey değildir. Kader ise, Allah'ın varlıkları, kendi ezeli ilmi doğrultusunda, belirli bir kader ve takdir çerçevesinde yaratmasıdır. Yani, Allah, her şeyi önceden bilir ve bu bilgi doğrultusunda varlıkları yaratır. Tevfik ise, insanların Allah'ın kudreti tarafından yapmaları gereken iyi işleri yapmalarına olanak sağlamak için yaratılan bir yetenektir. Yani, insanlar taat etmek için Allah'ın kudreti tarafından teşvik edilir ve bu sayede iyi işler yapabilirler. Eş'arîlerin kaza kediğine Mâtüridîler kader; Eş'arîlerin kader dediğine Mâtüridîler kaza demektedir. Mâtüridî, "kader" kelimesine iki anlam yükler. Birincisi, kaderin bir şeyin oluşum açısından sahip olduğu konum ve değeri ifade ettiği anlamıdır. İkincisi ise, kaderin her şeyin oluşacağı zaman, mekân, hak veya batıl oluş vasfını ve sonuçları belirlemek olduğu anlamını taşır. Mâtüridî, insanların fiilleri için birinci anlamın geçerli olduğunu savunur, yani insanların eylemleri kendi mahiyetlerine uygun olarak yaratılır. İkinci anlam ise insanların fiilleri üzerinde geçerli değildir, çünkü ölçü ve miktar belirleme yetkisi sadece Allah'a aittir. Kader kelimesinin mahiyetini "ölçü ve miktar" anlamına geldiği şeklinde yorumlar ve bu, Allah'ın ilmi ve takdiriyle uyumlu bir şekilde açıklanır. Takdir, yaratılmışların yaptığı gibi değil, sadece Allah'ın ilmi ve takdiri ile gerçekleşir, yani her şey Allah'ın iradesine ve bilgisine göre belirlenir.(Aktepe, 2012, s. 71)

Mâtüridî, kader ve kaza konularında insanların haklı bir mazereti olmadığını üç gerekçeyle açıklar. İlk olarak, insanlar yaptıkları eylemler için herhangi bir bahane veya delil sunamazlar, çünkü fiilleri kendi iradeleri dışında gerçekleşir ve bu nedenle onlara ait değildir. İkincisi, Allah'ın takdir ettiği şeyler, insanları fiillerini işlemeye zorlamaz veya sevkmez, çünkü kaza ve kader olmasaydı yine aynı şeyleri yapacaklardı. Üçüncüsü, insanlar fiillerini gerçekleştirirken kaza ve kaderi düşünmezler, bu nedenle kendi fiillerinin dışsal etkilere dayandırarak mazeret üretemezler. Mâtüridî, kötülüğün Allah'ın takdiri olduğunu kabul eder, ancak "Şerrin takdiri şerrin kendisi değildir. Fiili şer olanın kendisi

şerir, fiili ifsad olanın kendisi müfaiddir." yorumunu yapar, yani kötülüğün kaynağı insanın kendisidir.(el-Mâtürîdî, 2017, ss. 408-423)

Sonuç olarak, Eş'ariler ve Mâtürîdî arasında insan fiillerinin yaratılması konusundaki farklı görüşleri değerlendirdiğimizde, Eş'ariler "mutlak cebir" ve "mutlak tefviz" görüşleri arasında orta bir yol izlemişlerdir. Eş'arilere göre insanlar, fiillerini kendi istekleri ve iradeleri doğrultusunda gerçekleştirirler, ancak bu irade ve eylemler Allah'ın iradesi ve yaratmasıyla uyumlu olarak meydana gelir. Mâtürîdî ise, bütün varlıkların fiillerinin yaratılmasını Allah'ın emriyle ilişkilendirir. Ona göre, Allah bir şeyi yaratmak istediğinde sadece "ol" demesi yeterlidir ve o şey hemen var olur. İnsanlar sadece Allah'ın dilemesiyle istediklerini yapabilirler, Allah dilemese de insanların istekleri gerçekleşmez. Bu açıdan bakıldığında, her iki görüş de Allah'ın yaratıcı gücünü vurgular, ancak insan iradesinin rolünü farklı şekillerde açıklar. Eş'ariler, insan iradesini vurgularken, Mâtürîdî ise insan iradesini Allah'ın iradesiyle bağlantılı olarak ele alır.

Burada müellif Osmanlı müderrisi olduğu için dönemin itikadi yaklaşımını her ne kadar bu iki mezhebe göre tutsa da önceliğini Mâtürîdî mezhebinden yana göstermiştir. Risalesinde her ne kadar ilk eğitim dönemindeki veya halk nazarındaki ilmi anlayışı ön plana tutmuş olsa bile kelam ilminin daha ayrıntılı bir şekilde tartışmalara sebep olan bu konusunda ayrıntıya girmemiş ve bağlı kaldığı Mâtürîdî mezhebinin öğretilerini kısa ve net bir şekilde serinde aktarmıştır.

4.7.1 İmanı muhafaza etme ve küfür sebepleri

Hafız Kâmil'e göre imanın uhrevî bir mutluluğu kazanabilmesine vesile olması için son nefesini verene kadar kalbinde o inancı taşıması gerekir. Bu nedenle akli başında her müminin imanını ve itikadını değerli görmeli dünyevî arzulardan üstün görüp onu korumalıdır. Küfre sebep olacak fiil ve sözlerden sürekli kaçınmalı ve günün her anında imanının farkındalığında olup sabah akşam şu duayı okumalıdır. “Ey Allah’ım! Bildiğim veya bilmediğim şirkten sana sığınır ve senden afvı talep ederim. Şüphesiz görünen ve görünmeyen her şeyi bilen sensin!” Bu duayla sürekli imanının bekasını talep etmelidir.

Hafız Kâmil, tecdidi imanı gerekli görüp insanın imandan çıkmasını gerektiren durumlara da kısmen değinir. Şöyle bir ikâzla başlar: Kişinin söyleminde titiz ve dikkatli olması gerekir. Din ve imandan uzaklaştırıcı veya küçümseyici sözler insanı dinden çıkartır. Pişman olup yeniden iman etmeden bu şekil üzere vefat ederse edebiyen cehennemde kalır. Eğer söylediği ve itikatettiği küfürden uzaklaşır ve imanını yenilerse yeniden İslâm’a dönmüş ve Müslüman olmuş olur. Fakat o zamana kadar kazanmış olduğu sevaplar bir bütünü yok olup giderler. Buna karşılık daha önceki günahları için tövbe ve istiğfar etmesi yine gereklidir. Aynı şekilde namaz, oruç gibi kazayakalmış farz olan ameller ise tamamen üzerinde durur. Kılmış olduğu namazları ve tutmuş olduğu oruçları tekrar kılmak ve tutmak gerekmezse de küfür önce eğer haccı ifa etmişse bu yeniden hacca gitmesi gereklidir. Bu şahsın gücü yettiği ilk anda hacca gitmesi farz olur.

Hafız Kâmil, insanın mümin olarak ömrünü tamamlamasının mümin kalabilmesinden daha zor görür. Çünkü imana hâlel getirecek şeyler pek çoktur. Dinden çıkarıcı ve yaygın olan durumlar şunlardır: Dinin zaruretinden sayılan bir şeyde şüphe edip de İslam bilginlerinesormadanyok saymaya çalışmak din ve imanını iptal edeceği gibi kişinin küfre girmesine neden olur veya öyle bir sözü söylemek niyetinde olan kişi derhâl kafir olur. Cenabı Hakkın emrine muhalefetkastiyla namazı terk etmek, (Hanbelî mezhebinde tek başına terk etmek terk sebebi) veyahut nehyine karşı inat edip haram işlemek, (Mu‘tezileye göre bizatihi büyük günah işleyen mümin olarak kalmaz) bilerek ve tahkir ederek abdestsiz veya murdar derielbise ile yahut kiblenin aksi yönüne doğru namaz kılmak, Mushaf-ı şerife, şer‘î kitaplara ve dinin rükünlerine ve Peygamber’in sünnetinden bir şeye hürmetsizlik etmek ve haram olan bir şeyin helal olmasını temennietmek küfrü gerektirir. Böyle bir şeyi kastenzaruret hali dışındaişlemek, kullanmak itikadı bozulmasa bile ve latife ve eğlence

tarzında olsa dahi küfrü, dinsizliği gerekir. Böyle bir kişi o anda dinden çıkar. Bu halde iken o kimse mürtet olup (ne Musevi ve ne İsevi) kendisine itibar olunmaz. Yalnız dinsiz, mezhepsiz bir şahıs olur. Bu duruma düşen kimseyi yeniden iman etmeye ve imanını yenilemeye davet etmeli davete karşılık vermesiyle mümin olarak değerlendirmek gereklidir.

Hafız Kâmil, sonrasında mümin kalabilmeyi şöyle özetler: Açıktan veya gizli olarak İslâm'a ait tüm hükümleri kabul edip bu hükümlere itaat etmektir. Mümin olduğunu söyleyen her bireyin muhkem bir şekilde emrolunan tüm hükümleri yerine getirmeli; nehyedilen tüm yasaklardan da kaçınmalıdır. İslâm dini tüm kemal sıfatlarla muttasıf olan Yüce yaratıcının indirdiği sahih dine inanmayı ve kulluk etmeyi emretmektedir.

4.7.2. Kelam ilmine getirdiği eleştiriler

Kelamcılar, kelam ilminin karmaşıklığı ve derinliği nedeniyle herkese öğretilmesini gerekli görmezler. Çünkü kelam ilmini sıradan insanların anlayamayacağına inanırlar. Sıradan insanlara yönelik olan ilim, akait ilmidir. Kelam ilmi, sadece bu ilmin ince detaylarını anlayabilen insanlara öğretilir. Bu kişiler, kelam ilmini sadece gerektiği zaman ve uygun bir zeminde kullanacaklardır. Bu nedenle kelam ilmi, yalnızca ihtiyaç duyulduğunda kullanılması gereken, toplum için gönüllü olarak icra edilen bir ilimdir (farz-ı kifaye).

Kelam ilmi ile ilgili ikâzlar henüz İslam'ın başat döneminde ortaya çıkmış ve özellikle Ehl-i Hadis tarafından öğrenilmesi veya öğretilmesi eleştirilmiştir. Aristo mantığı ve Yunan felsefesinin içine dercedildiğini düşünen Ehl-i Hadis söz konusu ilmin akli yeri geldiği zaman nasstan öne çıkaracağını ve bunu nedenle müminleri sahih inancını ifsat edeceğini söylemiştir. Hafız Kâmil ise Kelam ilmini Ehl-i Hadis'in verdiği hükme aksi bir şekilde kelâm ilmini gerekli görür. Ancak o da Ehl-i Hadis'in eleştirisini göz önünde bulundur ve belli bir birikime ve ilmi kapasiteye sahip olamayan kimselerin kelam ilmiyle değil itikad bilgisi alması gerektiğini ifade etmektedir. Şunu da ifade etmekte fayda gelişen İslam coğrafyasında sadece naklî delilleri kullanmak ve akli delilleri istismar etmek çağa cevap verebilmeye yeterli değildir. Bilimin hâkim olduğu bu çağda akli ilkeleri kullanmak ve akıl ile dini temellendirmek gerekli hale gelmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Araştırmada, Hafız Kâmil'inakâid risalesini ele almasının nedenleri üzerinde durulmuş ve bu durumun, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Kastamonu medreselerinin ve genel olarak Anadolu'daki medrese eğitiminin durumuyla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, Kastamonu medreselerinin ve Anadolu'daki diğer medreselerin son dönemde ekonomik zorluklar, savaşlar ve benzeri olumsuz koşullar nedeniyle öğrenciler ve halk tarafından yaşanan güçlükler vurgulanmıştır. Bu zorluklar, medrese eğitimi alan öğrencilerin ve halkın dini bilgilere erişimini olumsuz etkilemiştir.

Hafız Kâmil'in akaid eserini yazma nedenleri de bu bağlamda ele alınmıştır. Bu nedenler arasında, medresenin ilk eğitim dönemindeki talebelere ve halka yönelik olarak küçük hacimli risaleler yazma ihtiyacı ön plana çıkmıştır. Hafız Kâmil'in akaid eseri, bu olumsuz koşullarda dini bilgilere erişimi kolaylaştırmayı ve temel akaid konularını anlaşılır bir şekilde sunmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla, Hafız Kâmil'in bu eseri yazma nedenleri, dönemin sosyal ve ekonomik koşullarıyla yakından ilişkilendirilmiştir.

Öte yandan, El-Hac Hâfız Kâmil'in İslam akaidi konularına yönelik yazmış olduğu *Cevahir-ül Kelâm Fi BeyaniAkaid-i İslam* risalesi kapsamında incelenen bu çalışma ile El-Hac Hâfız Kâmil'in kelamın tartışmalı hususlarında hangi görüşü tercih etmiş olduğu özellikle Mâtürîdî düşüncede yeri belirlenmeye çalışılmıştır. El-Hac Hâfız Kâmil'in kelâmilmine yönelik düşüncesine katkılarını ortaya koymak bakımından önemlidir. Çalışmada doğrudan ilk kaynak olarak *Cevahirü'l-Kelâm Fî Beyân-i Ak'aidi'l-İslam* (İslam Akidelerinin Beyanında Kelâm İlminin Cevherleri) eserinin transkripsiyonu yapılmış ve kitap künye bilgileri başta olmak üzere yazara ait mevcut bilgilendirmeler ilk bölümde verilmiştir. Bu çalışma ile El-Hac Hafız Kamil'in görüşlerinin akaîd risalesi kapsamında; Din-i Celil-i İslam, Akaid-i İslam, İ'tikadda Mezheb, İman-ı Tafsili, Erkan-ı İman, Tenbiye-i Azim, Allah Te'âla Hazretleri'ne İman, Sıfât-ı İlahiye, Sıfât-ı Subutiye, Meleklerle İman, Kitablara İman, Kur'an-ı Kerim'in İ'cazı, Peygamberlere İman, Ahirete İman, Kaza ve Kadere İman konu başlıkları incelendi. Böylece El-Hac Hâfız Kâmil'in inanç esaslarına bakış açısı bağlamında kelâm ilmi düşüncesine katkıları ortaya konmuştur. Eserdeki konu başlıkları çerçevesinde metinler ayrı ayrı olacak şekilde çözümleyici yöntemle incelendi ve eserden nakledilen bilgiler tasnif edildi. Bilimsel çalışmaların etik

kuralları göz önüne alınarak ve eserin özüne bağlı kalınarak yapılan tasnifle değerlendirmeye tabi tutuldu. Elde edilen sonuçlar ana ve alt başlıklar tümevarım yöntemiyle düzenlendi.

İncelemeler sonucunda, bu eserin Osmanlı İmparatorluğu'nun medrese eğitim geleneğine ve Mâtürîdî mezhebine dayalı bir temel taşı olduğu anlaşılmaktadır. Müellif, geleneksel Osmanlı medrese mantığına sadık kalarak, kelami meseleleri ayrıntılara girmeden ve anlaşılır bir biçimde ele almıştır. Bu eserin özellikle Kastamonu ve çevresinde köy odaları ve camilerinde bulunması, akaid konularında temel bir kaynak olarak kullanıldığını ve bölgede değer gördüğünü göstermektedir. Ayrıca eser, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde medrese eğitime yeni başlayan talebelerin kelim derslerini nasıl ele aldığını ve öğretildiğini detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Bu, Osmanlı medrese eğitiminin temel prensiplerini ve bu eğitimi alan talebelerin nasıl yetiştirildiğini anlamak için önemli bir kaynaktır.

Sonuç olarak, bu eser Osmanlı medrese geleneğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir ve özellikle Mâtürîdî kelamına dayalı akaid konularını ele almasıyla dönemin eğitim anlayışını yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Atay, H. (1983). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. Dergah Yayınları, İstanbul.
- Akkuş, Süleyman. (2009). *Hasan Mahmud Eş-Şaî Kelam'a Giriş* (çev. Süleyman Akkuş) Değişim Yayınları Sakarya
- Bay, Abdullah. (2012) "*Modernleşme Donemi Osmanlı Taşra Medreseleri: Kastamonu Medreseleri ve Taşrada Medrese Hayatı*". Karadeniz Araştırmaları, (33), 59-95
- Baltacı C. (1976). *Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası: İstanbul.
- Beyân'ül- Hak: "Tarık- ı Tedrisin Berveci- i Âti Islâh ve Tesviyesine İhtiyacın Sebebi Beyânındadır", S.15/18 Zi'l- Hicce 1324(1908): 322- 324; Mehmed Fatin, "Tedrisat ve Medârisde İmtihanlar", I/16, 25 Zi'l- Hicce 1326/18 Ocak 1908: 359- 360.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn İbn 'Alî b. Mûsâ. (1991). *Kitâbu'l-esmâ ve's-şifât*. 2 Cilt. b.y. Mektebetu's-Sevâdî.
- BOA, NFS.d.(Nüfus Defterleri): 922: 88- 91; 1149: 341; 924: 82- 87.
- Bolay, Süleyman Hayri (1993), *Aristo Metafiziği ile Gazzali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, Milli Eğitim Bakanlığı: Ankara.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahîh*. (1993). thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dârü İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrût.
- Büyük Şehîd İskilibli Muhammed Âtîf Hocaefendi, *Mir'atü'l-İslâm*, 1332 Baskı, sh:3-5].
- Cihan, Ahmet. (2004). *Reform Çağında Osmanlı İlmîye Sınıfı*, Birey Yayınları, İstanbul.
- Çifci F. (1995). *Kastamonu Camileri- Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Türkiye Diyanet Vakfı Kastamonu Şubesi Yayınları: Ankara.
- Döndüren, Hamdi. (2021). *İslam İlmihali; İslam Akaidi*, Erkam Yayınları: İstanbul.
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, (1961), *Faysalu't-Tefrika, Kahire. Cabiri*, Muhammed Abid, (2000a), *Felsefi Mirasımız ve Biz*, (Çev. Said Aykut), İstanbul.
- Gazali, (1322b). *el-Mustasfa min ilmi'l-usûl*, Bulak.

- Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (2002) *Makâsıdu'l- Felâsife*, (çev. Cemaleddin Erdemci), Vadi Yayınları: İstanbul.
- Genç, Mehmet. (2003). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Otügen Yayınları: İstanbul.
- Güzey, Ahmet Rifat. (2010) "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami-Mescid ve Medreseler", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18, 675-688
- İbn Asakir, (1347). *Tebyinu kezibi 'l-müfteri fi ma nusibe ile 'l-İmam Ebi 'l-Hasan el-Eş 'ari*, Dimaşk.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, (1968). *İ'lâmu 'l-Muvakki 'în*.
- İnalcık, Halil. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt:I, Eren Yayınları: İstanbul.
- İpşirli M. (2003). "Medrese", DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi), XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 323- 333. Ankara.
- Kadı Abdülcebbar, Ebü'l-Hasan Abdü'l-Cebbar b. Ahmed. (1439/2017). *Fadlu'l-İtizal ve Tabakâtu'l-Mu'tezile*, nşr. Fuad Seyyid, Darü'l Farabi, Beyrut.
- Kastamonu: 5 Zi'l- Kâde 1306/3 Temmuz Rumi 1305; 14 Şaban'ul Muazzam 1306, 3 Nisan Rumi 1305, 15 Nisan 1889; 7 Muharrem'ül- Harem 1307/21 Ağustos Rumi 1305/ 2 Eylül 1889; 23 Zi'l- kâde 1306/10 Temmuz Rumi 1305/23 Temmuz 1889; 6 Ramazan- ı Şerif 1306/ 24 Nisan Rumi 1305/6 Mayıs 1889; 7 Zi'l- hicce 1306/24 Temmuz Rumi 1305/6 Ağustos 1889; 28 Muharrem'ül- Haram 1307/11 Eylül Rumi 1305/23 Eylül 1889; 21 Muharrem'ül- Haram 1307/4 Eylül Rumi 1305/16 Eylül 1889.
- Karaman, Hayrettin. (2007). vd., *Kur'ân Yolu*, DİB., Ankara.
- Mehmed Behcet (1341). *Kastamonu Âsar- ı Kadîmesi*, Matbaa- i Âmire: İstanbul.
- Aktepe, O. (2012). Kaza-Kader'in Mahiyeti ve Değişip Değişmemesi Problemi. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 69-90.
- Bilmen, Ö. N. (2015). *Açıklamalı İlm-i Kelâm Dersleri (Muvazzah İlm-i Kelâm)*. Semerkand Yayınları.
- Cürcânî, S. Ş. (1985). *Kitâbu 't-Ta'rifât*. Mektebetü Lübnan.

- Cüveynî, İ.-H. E.-M. R. A. b. A. b. Y. (1992). *Akîdetu'n-Nizamiyye fî'l-Erkânî'l-İslâmîyye*. el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't- Turâs.
- Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî. (2017). *Kitabu't-Tevhid*. TDV Yayınları.
- el-Âmidî, E.-H. S. A. b. M. b. S. es-Sa'lebî. (t.y.). *Ğayetü'l-Merâm fî İlmi'l-Kelâm*. el-Meclisu'l-A'la li's-şuûni'l-İslâmiyye.
- el-Bakillânî, E. B. M. b. T. (1987). *Temhîdû'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil* (İmaduddîn Ahmed Haydar, Ed.). Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye.
- el-Gazzâlî, E. H. M. b. M. et-Tusî. (1994). *El-İktisâd fî'l-İ'tikâd* (Müveffak Fevzî el-Cebr, Ed.). Dâru'l-Hikme.
- el-İsfehânî, Ş. E. A. M. b. M. (2017). *Kitâbu Kavâidi'l-Küllîye* (B. Taşkın & M. Koçinkağ, Ed.). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- el-Keşmirî, M. E. Ş. (2021). *Hz. İsa'nın Nüzulü* (S. Yıldırım & S. Demir, Çev.). Otto.
- el-Kurtûbî, M. b. A. el-Ensârî. (1964). *Tefsîru'l-Kurtûbî Câmî'un li Ahkâmi'l-Kur'an* (Ahmed el-Bedrûnî & İbrahim İtfîş, Ed.; C. 16). Daru'l-Kutubî'l-Misriyye.
<http://quran.ksu.edu.sa/tafseer/qortobi/sura47-aya19.html>
- el-Mâtürîdî, E. M. (2005). *Te'vilâtü Ehli's-Sünne* (Mecdi Maslûm, Ed.; C. 6). Daru'l-Kutubî'l-İlmiyye.
- el-Mâtürîdî, E. M. (2017). *Kitabu't-Tevhîd* (Bekir Topaloğlu & Muhammed Aruçi, Ed.). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- er-Razî, F. (ty). *Meâlim Usûli'd-Din* (Taha Abdurreûf Sa'd, Ed.). Daru'l-Kutubî'l-Arabî.
- Eryiğit, A. (2021). Adîm Kozmolojik Deliller Karşısında Kadim ve Modern Bir Delil Olarak Gaye ve Nizam Delili. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 371-390.
- eş-Şehristânî, M. b. A. (2009). *Nihâyetü'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm* (Alfred Guillaume, Ed.). Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye.
- et-Taftazânî, S. (2022). *Şerhu'l Akaid* (T. H. Alp, Çev.). M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Taşçı, Özcan (2006); "Kelam İlminin "Kelam" olarak İsimlendirilmesinde Vasıl b. Ata'nın Takip Ettiği Yöntemin Muhtemel Katkıları Üzerine", Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık, C.9, s.69-83.

- Ez-Zemahşerî, E.-K. M. b. A. b. A. (1987). *El-Keşşâf an Hakâik-i Ğavâmidî't-Tenzîl* (C. 3). Daru'l-Kutubi'l-Arabî.
- Gömbeyaz, K. (2005). 73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 147-160.
- İlgaroğlu, M. C., & Yaqoob, L. H. (2019). Allah'ın Cüz'îleri (Tikelleri) Bilmesi Meselesi: İbn Sinâ, Gazzâlî ve Hocazade'nin Görüşlerinin Karşılaştırılması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(8), 940-950.
- Îcî, A. (t.y.). *El-Mevâkıf fî ilmi'l-keîâm*. Âlemu'l-Kütüb.
- Kalaycı, M. (2011). *Tarihsel Süreçte Eş'arîlik-Mâtûrîdîlik İlişkisi* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kalaycı, M. (2017). Osmanlı'da Eşarilik-Maturidilik İlişkisine Genel Bir Bakış. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 5, 113-128.
- Kılıç, M. F. (2017). Nasîrüddin et-Tûsî'nin Ezelî İlkelerle Hâdis Varlıkların İrtibatı Hakkındaki Bir Risâlesi (Risâle fî'l-illeti'ttâmme). *Mukaddime*, 8(1), 137-153.
- Koloğlu, O. Ş. (2010). Osmanlı Kelam Geleneği Çerçevesinde Molla Fenari. İçinde T. Yücedoğru (Ed.), *Uluslararası Molla Fenari Sempozyumu* (ss. 375-379).
- Korkmaz, S. (2016). İnsan Fiillerinin Yaratılması Problemi -Kulların Fiileri ve Yedi Mezhep Risalesi Örneği. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41(41), 15-38.
- Murat Serdar, & Harun Işık. (2021). *Sitematik Kelam I*. Kimlik Yayınları.
- Önal, R. (2018). Osmanlı Coğrafyasında Sünnî Düşüncenin Resmi İdeoloji Olarak Benimsenmesi Üzerine Sosyo-Jeopo-Teolojik Analizler. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 10(4 (22)), 1258-1275.
- Özler, M. (2013). İlâhî İsim ve Sıfatlar. İçinde *Kelam El Kitâbı* (ss. 219-259). Grafiker Yayınları.
- Öztürk, R. (2005). Mâtûridî'nin Kelam Sisteminde Allah'ı Bilme (Marifetullah) Meselesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 9(24), 95-100.
- Şavluk, H., & Efe, M. E. (2022). *Gelenbevi'de İman Amel İlişkisi*. İlâhiyât.
- Taşkın, B. (2021). İslam Düşüncesinde İnsan Fiilleri: Farklı Söylemler Ortak Amaçlar. *Kader*, 19(1), 146-176.
- Teftâzânî, S. M. b. 'Ömer b. 'Abdillâh el-Herevî et-. (1305). *Şerhu'l-Makâşid* (1-2). Matbaa-i Muharrem Efendi.

- Teftâzânî, S. M. b. 'Ömer b. 'Abdillâh el-Herevî et-. (1988). *Şerhu'l-Akâidi'n-Neseftiyye*. Mektebetü'l-Külliyyâtî'l-Ezheriyye.
- Ünverdi, V. (2017). Mu'tezile'nin İnanç Sistemi; Usûl-i Hamse/Beş İlke ve Arka Planı. *Artuklu Akademi*, 4(2), 1-28.
- Yavuz, S. S. (2011). *İsra ve Mirac*. Pınar Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2002). Kelâm. İçinde *DİA* (C. 25, ss. 196-203). TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2010). Şefaât. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 412-415). TDV Yayınları.
- Yeşilyurt, T., & Oral, O. (2012). İman'da İkrâr Kavramı. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 31-44.
- Yücedoğru, T. (2005). Mukallidin İmanı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(21), 19-40.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. (1954). *Câmi'ul Beyan, an Te'vîli Ây'il Kur'an*, Şirket'ül Mektebetü ve Matbaatü Mustafa'l-Bâbi, I- XXX, Mısır.
- Taftazani, Sa'duddin Mesut b. Ömer. (2001a). *Şerhu'l Makasid*, (tah.: İbrahim Şemseddin), I-III, Dar el-kutub el-ilmiyyeh, Beyrut.
- Taftazani, Sa'duddin Mesut b. Ömer. (1980b). *Şerhu'l Akaid*, (Çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Taftazani, (1315c). *Şerhu'l-akaid*, İstanbul.
- Taşköprizade, Ebu'l-Hayr İsamü'd-din Ahmed Efendi. (1968). *Miftahu's-Saa'de ve Misbahu's-Siyade fî Mevzuati'l-Ulum*, tahk. Kamil Kamil Bekri & Abdu'l- Vehhab Ebû'n-Nur, Dârü'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire.
- Yüksel, Hasan. (1998). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Özel Yayın: Sivas.
- Varlık, Bülent (1996). *Tarih- i Hayatım*, Kebikeç Yayınları: Ankara.
- Wolfson, Harry Austryn, (1976), *The Philosophy of The Kalam*, Harvard University Press Cambridge and London.
- (1291). *Salnâme- i Vilâyet- i Kastamonu/1291, def'a.6*, Kastamonu: Matbaâ- i Vilâyeti Kastamonu.

(1317). *Salnâme- i Nezâret- i Maârif- i Umûmiye*, Dâr'ül Hilâfet'ül- Âliye: Matbaâ- i Âmire.

EKLER

EK.1 Cevahir-ül Kelâm Fi Beyani Akaid-İ İslam Risalesi Orijinal Nüshası

هر کسه مطالعه سی اهم والن مدر

جواهر الکلام

فی

بیان عقائد الاسلام

مکاتب و مدارس و دارالمعلمینلر ده تدریسه لایق بر صورتده هر بر مسائل
دلیل عقلی و نقلی ایله اثبات ایدیلرک ترتیب ایندیشدر

— مؤلفی —

قسطنطنی مدرسه سی معلملرندن مکتب سلطان امامی
مهاجرین چرا کسه دن الحاج حافظ کامل

هر حق محفوظدر

طبعة ولایت قسطنطنی

۱۳۳۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نحمدك يا من زين قلوبنا بانوار الايمان والايقان والصلاة والسلام على رسوله محمد صاحب الشريعة والبرهان وعلى آله واصحابه الذين اتبعوه بالفضل والاحسان .
 الله تعالى حضر تلزيمه حمد وثنا رسول وآل اصحابه صلاة وسلامدن
 صوكره معلوم اوله كه علم حالي او كرمك هراكك وقادين اوزرينه فرض عيندر .
 علم حال هر مسلم وهر مسلمه ايجون اعتقاد وعمله دائر او كرمسي لازم
 اولان مسئله نري بيلمك ديتكدر .

بر انسان سن رشد و اصل اولديني وقتده اولا كنديني بيلمك و آندن
 صكره كندوسني يوقدن وار ايمان الله تعالى حضر تلزيمي طائيفي وامر ونهي
 بيورديني شيلري بيلمك واعتقاد ايلمك لازمه در .

انسان تسمى ثقلي وفكرلي بر مخلوق اولديغندن يالكيز بر كورونشدن
 عبارت اوليؤب كوزه كورونميان بر ددروحي وارد بروراده روحدن مقصود من
 انسان وحيوانلر دده بولان حياندن يعنى روح حيوانيدن بشقه بر معنادر . آكاده
 روح انساني ونفس ناطقه تعبير اولنور . لطف حق ايله بوروح انساني هر شئي
 آكلار و بيلور موت زماننده (بدن) (جسد) اجزاي اصليه سنه رجوع
 ايدرسه ده روح انساني عاقل ومدرك كوروجي وايشيديجي اولديغي حالده
 باقى قالور ، خطاب الهى ده بوروحه در . سعادت وشقاوت دخي بوروحك
 صفتيدر و بوروح سايه سنده انسان الكمكمل وشرفلى بر مخلوق اولمشدر :

انسانك ميدانده اولان قابله « جسد » و « بدن » تعبير اولنور برشيدن خبري يوقدر . شو قدر كه حيات سييله اوشومكه وايصنمغه وضوصامغه و آچيقه مغه معروض قالور انسانلر ظاهر بدنلري ايچون ييه جك و كييه جك و بارينه جق مكانه محتاج اولديغي كي باطن حاللري عقل و عيقلانلر ينك مكماليتي ايچون دخی ایمان و عمله محتاجدر . انسانلر ك ظاهر لر نجه محتاج اولدقلري شيلري عادتار تعيين اتمكده و هر كس او خصوصلرده عاده تابع اولوب كيتمكده در . انسانلر ك روحلري و باطن حاللري ايچون محتاج اولدقلري شيلر ك (برنجيسي) ایمان (ايكنجيسي) عمل و (اوچنجيسي) اخلاقدر ، بونلري تعيين ايله جك شيء دين و شريعتدر . بزم دين و شريعتمز اسلامدر .

﴿ دين جليل اسلام ﴾

خالق تعالى طرفندن وضع اولنمش بر قانون عموميدر . ايشته بوقانون پيغمبر من محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم افنديمك حق تعالى طرفندن كتير وب خبر و يردكي شيلردر .

﴿ عقائد اسلام ﴾

اهل اسلامك قبول و صحتي حزم و اعتقاد ايلدكلري اموردن عبارتدر . قرآن كريم و حديث شريف ايله معلوم اولان احكام شرعيه اوچ قسمدر : (۱) احكام اعتقاديده در كه بونلري بيلمكدن مقصود تصحيح اعتقاد اولوب اصول اجماليه سي (۶) نوعدر . الله تعالى حضر تلرينك ذات و صفات سبب حانيه سنه ملائكه كرامنه كتابلرينه ، پيغمبرلرينه ، قيامت كونه و دار آخرته قضا و قدر الهی به متعلقدر . شوا احكام جليله نك جمله سنه دين اسلام و ملت حنيفيه دينور كه جميع انبياي عظام بوبابده متنقلدر . بتون پيغمبرلر ك عقائد دينيه نري بر در نسخ و تبديلدن بريءدر .

﴿ اعتقادده مذهب ﴾

اعتقادده مذهب: اهل سنت والجماعت مذهبی در یعنی رسول الله و اصحاب کرامی نه اعتقاد اوزره اولدیلمسه اول اعتقاد اوزره اولقدر . اعتقادده بر چوق مذهبلر وار ایسه ده اهل سنت مذهبندن ماعداسی باطلدر از مذهبلمه کیدنلره فرق ضاله دیرلر بونلرک ضلالتلرینه سبب شریعتندن مأخوذ اولان عقائد ناجیه بی ترک ایدوب عقول فاسده لرینه وفلاسفه عامینه تبمیتلریدر و بعض یهود و مجوسیلر اظهار اسلام ایدوب بعض نسنه لری کندو فکر و اعتقادلرینه موافق تاویل ایدوب ناسی اضلال ایتملریدر و بعضلری دخی بوامتک بیوکاری حقنده عداوت ایلوب و کیمسی آکا محبتده افراط ایدوب صورت صلاحده کورینه رک کندولره مقارن اولانلری اضلال ایتملریدر بونلرک اعتقادندن اجتناب ایتک جمله مسلمانلره فرض درو بونلره اهل هوا و اهل بدعت و فرق ضاله و کلاب جهنم دینور اهل سنت، ماتردیه و اشعریه ناملریله ایکی بیوک فرقه یه انقسام ایدیورلر فقط جمله سی هدایت اوزره درلر ارالرنده اختلافات جزئیاته عائد ولفظی اولوب هیچ زفرقه دیکرینی ضلاله نسبت ایلمز ماتریدخر اسانده ماترید محله سنه منسوب امام ابو منصور محمد حضر تدرینه موافقت ایدن علمای اهل سنت، و اشعریه و امام ابوالحسن اشعری حضر تدرینه متابعت ایدن علمای اهل سنت دیمکدر . بزم اعتقادده امامز ابو منصور محمد ماتریدی حضر تدریدر . مالکی، حنبلی، شافعی المذهب اولانلرک اعتقادده اماملری ابوالحسن الاشعری حضر تدریدر (۲) قسم احکام عملیه درکه بونلری بیللمکدن مقصد اصلاح عملدر افعال مکلفین کی که عاقل و بالغ اولان کسه لرک فعللری بو حکملردن خالی اوله من بونلره شرع شریف و شریعت الهیه دینور . انبیای عظامک شریعتلری هپ بر اولیوب بعضیسی بعضیسنک شریعتنی نسخ و تبدیل ایتشددر . شریعتلرک متعلق بواندقلری افعال مکلفینک انواع اجمالیه سی (۳) در (۱) عبادات نماز، اوروج، زکات، حج

وسائر فرائض و واجبات ، سنن و مستحباتدن عبارتدر (۲) معاملات که بیع و شرا ، شرکت ، کفالت کی . (۳) عقوبات که دیت ، کفارت ، فدیہ کی شیلردر . بوا حکامی تعیینه د' اثر مذاہب کلیہ در تده قرار بولمشدر که (امام اعظم ابو حنیفہ) (امام مالک) (امام شافعی) امام احمد بن حنبل حضرت تارینت مذہب لردن عبارتدر . بومذہبلره سالک اولانلرک جملہ سی هدایت اوزرہدر . ائمہ اربعہ نك اتفاق ایتدکاری حکم لرقطعیاً حق و صوابدر . اختلاف ایتدکاری حکم لرك صواب و خطایه احتمالی وارددر . زیرا امور عملیه ده غایت و غرض تحصیل ظن اولوب کسب یقین اولمندیسه ادله نك جملہ سنك اقواسی که کتاب و سنتدر قطعی الثبوتدر لیکن ظنی الدلالهدر اول جهتدن محل اجتهاد اولمشدر هر مجتهد اجتهادنده خطای سی معلوم اولمدقیجه معفو اولوب کرک کندسی و کرک آکا تابع اولانلر مأجور اولورلر هر کس تابع اولدینی مجتهدك قولنی صواب اعتقاد ایتد لازمدر اگر خطا اعتقاد ایدر سه تقلیدی و اقتداسی جائز اولمز . بزم عملده امامز امام اعظم ابو حنیفہ نعمان ابن ثابت حضرت تلریدر (۸۰) تاریخنده طوغمش و (۱۴۰) تاریخنده بغدادده وفات ایتمشدر . مشار الیه ابو حنیفہ حضرت تلرینك (۲) مشهور تلمیذی وارددر که بری (۱۳۰) تاریخنده و دیگر ی ده (۱۳۵) تاریخنده طوغمش اولان امام ابو یوسف و امام محمد حضرت تلریدر آلدقاری علم و مآذونیتہ بناء استاذلرینك . مذہبنده بر طاقم مسائلده اجتهاد ایدرک بزم مذہب زده مجتهد اولمشدر . جملہ سنندن حق راضی اولسون دین و دنیا یه بیوک خدمت لر ایتمشدر . بز دخی امام اعظم حضرت تلرینك کتاب اللهدن و حدیث شریفردن آکلایوب حقیقار دینی مسائل دینیہ موحیله عملی الزام مذہب پا کنی قبول و امام دخی ایدندك (۳) قسم احوال قلوبه متعلق احکام شرعیہدر که آکاده علم اخلاق تعمیر اولنور . بونی بیلمکدن غرض اخلاق مذمومہ لری ترک و اخلاق حمیدہ لری تحصیلدر . بواوچ قسمی بعون الله تعالی

بر کتابده بیان ایده جکر . (۱) قسم عقائد اسلامیه بیانده در . (ایمان و اسلام) پیغمبر ذی شان افندمرك جنب حق طرفدن هر نه کتیروب و هر نه خبر و یردی ایسه جمله سی حقدر و طوغر بدر . مراد الهی ایله قابله اینساندم و دیلم ایله اقرار ایلدم دیمکدر . بویله دین کسه ایمان اجمالی ایله مؤمن و مسلم اولور . الله تعالی نك امرنی برینه کتیرمش و کفردن قور تولش اولور . بو ایمان اجمالی دار حربه بولنوبده سؤال ایده جك کیمسه بولمדיنی و یا خود ابتداء اسلامه مشرف اولان کیمسه ایچون کفایت ایدرسده دار اسلامده بولان کیمسه لره کفایت ایتیوب ایمان تفصیلی ایله ایمان ایتك لازمدر ایمان اجمالی زیاده و نقصان قبول ایتمز سده ایمان تفصیلی هر مطلع اولدینی حکم دینی شبهه ایتمهرك قبول جزم و تصدیق ایتدکجه کندوسنده کی ایمان تفصیلی تزايد ایدر .

﴿ ایمان تفصیلی ﴾

تفصیلاً بیلین احکام دینیہ یی آری آری تصدیق و اقرار ایتك دیمکدر .

﴿ ارکان ایمان ﴾

ایمان ایدلمسی لازم اولان مسائلك اصول اجمالیہ سی آلتیدر (۱) آمئت بالله (۲) و ملائکته (۳) و کتبه (۴) و رسله (۵) و الیوم الآخر (۶) و بالقدر خیرہ و شره من الله تعالی در بونلرك و مناسی بن الله تعالی حضر تلیشك ذات مقدس و صفات سبحانیہ سنه ، ملککرینه ، کتابلرینه ، پیغمبرلرینه ، آخرت کوننه ، اولدکد نصکره تکرار دیر یلم کلک حق و ثابت اولدیغنه ، خیر و شر ، ایمان و کفر ، منفعت و ضرر جمله سی الله تعالی نك بیلمسیله و دیله مسیله و قضاسا و تقدیر یله اولدیغنه ایناندم ایمان کتوردیم دیمکدر .

﴿ تذبیه عظیم ﴾

مؤمن و متدین اولان بر مسلمانك قلبندن الله قورقوسى چيقماز لندن
وديلندن كيمسه يه فنالق كلز خويي واخلاقى دائما كوزل اولور . طوغرى
بولده قانون الهى يه انقياد و اطاعت اوامرو احكام الهيه يه امثال و جمعيت اسلاميه
ايچروسنده راحتله يشار دنيا نك يلانچى اكلنجهرينه قاييلماز هم دنيا ده
وهم آخرتده صلاح و سعادت ابديه قاووشور زيرا دين ، بر جمعيتك
سبب دواى و شوكت و قدرتك مابه القواميدر بر قومك جناب حقه
قارشو مديون بولديغى وظيفه دينده تكليل و اوامر الهيه دن انحراف
ايتدك . جناب حق اونلره احسان ايلمش اولديغى وسعت رزق ، بقاى شوكت
نعم جليله سنى تغير و تبديل اتمز اما بر قومك افرادى آراسنده وظائف دينيه
ترك ايديلير ، اخلاق ذميمه قبول اولنور و تمايل ايديلير ايسه تدريجاً سعادت
عموميه لرى غائب اوله رق سلامت و عافيتلرى بوزولور و دشمنلر كندولره
هجوم ايدهرك غالب كلور .

﴿ الله تعالى حضر تلىنه ايمان ﴾

الله تعالى حضر تلى و اردر . و بر در وارلغنى و كمال قدرتى بيلدير مك
حكمتنه مبني بز انسانلرى و بوغالملىرى يوقدن وار ايلدى الله تعالى نك وارلغنه
عقلاً دليله نر مشاهده ايتمكه اولديغمز عالم بتون كائناتك حادث و متغير
اولميسيدر تقلاً دليل (نستعين بالله) (فاعلم انه لا اله الا الله) يعنى سن بيلمكه
تحقيق شان الله تعالى دن غيرى اله يوقدر بو كائنات جناب حقدن غيرى موجود
ازلى اوليوب جميع اجزاي عالمك حادث و يوز بيكلرجه صنوف و انواعى
شتمل شو كائناتى ايجاد و خلق بيوره سيدر چونكه بيو و كللكى و غايت
بارلاقلى ايله عقلملى حيرته بر اقان بو بدايع عالمى وجوده كتيرن خلاق

اقدسك وارلغى وبرلىكى و كمال قدرتى هر عقل سليم تصديقه مجبور در
حق مصنوعاتك يوز بيكده بر جزؤ اوله بيله جك كره ارض اوزرنده يراشم
اولدينى بى نياه اشيا ايچنندن يالگىز بر نوعى نظر دفته آله جق اولسه جناب
حقك وارلغى و كمال قدرتى ثابت اولور و بونلر صوكره دن اوله در صكره دن
اولان هر شيك بشقه سنبه احتياجى ضرورى اولديغى كندوليكندن
وجوده كلك امكانى يوقدر مثلاً بر اوك ميدانه كلى براوسته نك يامسييله
اولدينى كى كندى وجودلر يمز بونلكت ماده سنبه وجودى بر مؤثر كى
بر ياپيچينك، بر يرايچينك يامسييله يراشميله ميدانه كلىشدر ديمك اوليوركه بودنيا
يوعالى يرا دان يوقدن ميدانه كلىن بر ذات واردر ايشته والله تعالى حضرت تيريدر
بناء عليه الله تعالى حضرتلرى واردر وارلغى كندىليكندن الله تعالى نك
ذات پاك الهيه سنى كندوسندن ماعدا كيمه سنبه نك يلمسى ممكن دكلدر ذات
الله حقنده بحث و تفكر ايتك دخى جائز دكلدر بوقدر كه ذكر اولندى طالب
معرفة لله تعالى تشويق ايچوندر . انسانك سعادتى معرفنده و عبوديت
و عبادتددر . جناب حقى يلامك صفات الهيه سنى بيلوب حسن اعتقاد ايله اولور .

✽ صفات الهيه ✽

جناب حقك صفات ذاتيه سنى آتيدز :

۱ وجود و اراولمق والله تعالى نك وارلغى كندى ذاتنددر بشقه سندن
دكلدر و اراق كندى ذاتندن اصلاً و قطعاً آيرليوب دائماً وار بولنور عقلاً
دليلدز كائناتك متغير اولمسييدر . نقلاً دليلمز « فاعلم انه لا اله الا الله » آيت
كريمه سيدز .

۲ قدم جنساب حقك و ارلغىك اولى اولماق جناب حق قديمدر يعنى
وارلغىك اولى يوقدر عقلاً دليلمز قديم اولمه حادث و محتاج اولمق لازمكلور

بو ایسه محالدر نقلاً دلیلمز (هو الاول والاخر) یعنی الله تعالی ازیدر
ابتداسی یوقدر . وابدیدر انتهای یوقدر .

(۳) (بقا) جناب حقك وارلغتك آخری وصوکی اولماق دیمکدر .

جناب حق باقیدر . یعنی وارلغتك نهایت و صوکی یوقدر . ازلی و ابدیدر .

رب العالمین در . بزی ، یری ؛ و کوکی ، کوروب بیلمدیکمز دهانیدجه مخلوقلری

یرآئمشدر . دائمدر یعنی ازلاً و ابداً موجوددر . بوقانی کوزلر آنی کورمز

اوهرشیق کورور جمله عالم یوق ایکن جناب حق وار ایدی و بتون کائنات

محو اولوب کیتد کدنصر مینه اوباقیدر . اصلاً تبدل و تغیر قبول ایتمز و قطعاً اولکی

حالی بوزولماز . عقلاً دلیلمز اکر باقی اولسه قدیم اولیوب حادث و محتاج اولق

لازمکلور . بونلر دخی محالدر نقلاً دلیلمز (کل من علیها فان و یبقی وجه ربك

ذوالجلال والاكرام) یعنی هر کس فانی اولور همان الله تعالی نك ذات علیاسی باقی قالور .

(۴) (وحدانیت) بر اولق شریک و نظیری اولماق ، الله تعالی ذاتنده

وصفاتنده و افعالنده ، معبودیتنده بر در . شریکی و نظیری یوقدر هیچ برشیته

محتاج دکلدر . عقلاً دلیلمز ! کر بر اولسه بینلرنده نزاع واقع

و عاجز اولق لازمکلور . بونلر اولو هیته منافیدر . نقلاً دلیلمز (والهمک الواحد)

یعنی سزک معبود کز برالدر بونکله برابر بونجه مخلوقات وجوده کلش و کائنات

انتظام اکمل اوزرینه دوام ایدیور . شو حالده یرلرده و کوکلرده الله تعالی دن

بشق خالق ویرادیچی یوقدر . معبود اولمده دخی واحددر . عبادته لایق

و مستحق آنجق الله تعالی حضرتلری اولوب بو باده دخی شریکی و نظیری

یوقدر . چونکه جناب حقك انسانی اك کوزل صورت اوزره برانهرق

وجود و یرمسی وال ، آ یاق ، کوز ، قولاق ، آغز ، برون کیی اعضای ظاهره

عقل و فکر ، قوه حافظه کیی اعضای باطنه ایله وجود بشری تزین ایلمی

واحوال و افعال مختلفه ده قوللانمغه الویریشلی صورته اعضا رده مفصللر برآئمی

وتنفس اولنه حق هوا انتفاع اولنه حق مشروبات ، ما کولات ملبوسات مسکن ودها بشقه نیجه نعمتله احسان ایلمسی عبادته لایق و مستحق اولدیغنی ایجاب ایدر . زیرا انسانلرک اصلاً استحقاقلری اولمادیغنی حالده محضاً لطف و کرم اوله رق احسان بیوریان ملیلرله درکنده بونجه عظیم نعمتله مقابلنده منعم حقیقی اولان ذات اقدسسه شکر ایتمک و قوللقدده بولنمق عقلاً و شرعاً واجیبدر . بناءً علیه عبادته لایق و مستحق آنجق منعم حقیقی اولان خالق تعالی حضرتلریدر . (۵) (مخالفه لاجواءث) حق تعالی مخلوقاتدن هیسج بر شیشه هیسج بروجهله بکزه مزیدیمکدر . عقلاً دلیلمز اگر بر نسنه یه مشابه اولسه آنک کیبی حادث و محتاج اولوب قدیم و باقی اولماق لازمکلور . بونلرک جمله سی محالدر نقلاً دلیل (لیس کمله شی *) یعنی الله تعالی نك اصلاً مثلی یوقدر .

(۶) (قیام بنفسه) حق تعالی کندی ذاتیله قائم اولوب هیسج بر مکانه محتاج دکلدر دیمکدر . الله تعالی ذاتیله قائمدر قرار ایده جک بر مکانه ، ایچنه کیره جک بر محله ، ایجاد ایده جک بر یرادیجی یه محتاج دکلدر . بوکا عقلاً دلیلمز اگر مکانده اولسه جسم و محتاج اولمق لازمکلور . بونلر دخی محالدر نقلاً دلیلمز نسبتینبالله (هو الحی القيوم) یعنی الله تعالی حیات حقیقیه ایله حی اولوب کندی ذات شریفی ایله قائمدر . ویرلرده ، کوکلرده و سائرجه تکرده بولنمقدن منزهدر . لکن یراندیغنی شیریه هر زرده اولورسه اولسون کوروچی و هر حالارنی بیایجیدر . جناب حق هر یرده حاضر و ناظردر . دیمک علم الهیسه هر شیئی محیطدر دیمکدر . یوقسه ذات و وجودی هر یرده حاضردر . دیمک دکلدر . چونکه بونی اعتقاد کفردر . بو خصوصی دخی عقل قاصرانه من ادراک ایده من .

﴿ صفات ثبوتیه ﴾

الله تعالی حضرتلرینک صفات ثبوتیه سی (۸) در

(۱) (حیات) صفتیدر یعنی حق تعالی دیری اولمق دیمکدر . الله تعالی

حضرتلری کنددی دیرلیکیله دیریدر . و دیرلیکی کسه دن دکدر . ازلی
وقدیم اولوب صوکره دن اولمه دکدر . الله تعالی حضرتلریچون اولوم یوقدر .
بتون عالم آ نك امریله قائمدر .

(۲) ﴿ علم ﴾

حق تعالی نك بیلمسی اولمق دیمکدر . جناب حق علیمدر صفت علمی
اولمش اوله حق هرشیء محیطدر بیلمدیکی هیچ برشی یوقدر . جزئیات
و کلیات یرلرده و کوکلرده حاضر و غائب کیزی و آشکار اولنلری برانسانك
ایچنی طیشنی سویلدیکی کوکلنه کله نی آغاج یاپراقتری بغدای و آره دانه لرینك
قوم و طاشلرك جمله سنك عددنی بیلور بیلمسی ازلیدر و قدیمدر صکره دن
اولمه دکدر . اونو تمقندن غفلتدن سهودن بریدر . علمنك حد و نهایتی
یوقدر . بو ایکی سنه عقلاً دلیل اکر حیات و علم ایله متصف اولسه بو کائناتدن
بری بولمازدی بوصف لرك ضدی لازم کلوددی اول ایسه محالدر نقلاً دلیل
نستعید بالله (هو الحی القيوم) (وهو بکل شیء علیم) یعنی الله تعالی حیات ازلیه
و ابدیه ایله حی درکه ذات جلیلی قائمدر و هرشیء بیلیجیدر .

(۳) سمع) اشمسی اولمق
(۴) بصر) کورمسی اولمق
} حق تعالی حضرتلری

کورلك و ایشیدلك شانندن اولان هرشیء ایشیدر . و کورور کورمسی
و ایشیتمسی ذات پاکنده اولان بر صفت ازلیه ایله در . عقلاً دلیل مز کورمه
و ایشتمه نك ضدی کورلك و صاغرلقدر . بونلر ایسه انسانلرده بولمسی
نقصانلق اولدینی کی خالق تعالی ده بولمسی دخی نقصانلقدر . تصوردر .
جناب حق ایسه جمله نقصانلردن قصورلردن عاری و بریدر . نقلاً دلیل
(وهو السميع البصير) یعنی الله تعالی هر صوتی ایشیدیحی و هر برشیء کوروجیدر

حق قراکق کیجده سیاه طاش اوزرنده یورویان قاره قارنجیه نی کورود
و آیاغک باطردیسی ایشیدر وزمیه کیده جکفی ونه یاپه جنی بیلور .
(۵) (اراده)

حق تعالی نك ديله مسی اولق الله تعالی حضر تلی ديله ییجیدر ديله دیکی اولور .
ديله مدیکی هیج برشی وجوده کلز عقلاً ديلمز بتون کائناتك حادث اولوب
صوکرده دن وجود بولمیدر . چونکه کائنات دن بر شیئك اراده الهیه تعلقی
ایتمهرك موجود اولمسی فرض ایدلسه بالایجاب و بالضروره وجود بولوب
ازلی اولمسی والله تعالیدن غیری خالق اولمسی لازمکاور . حالبوکه جنساب
حق دن غیری موجود ازلی اولوبو جميع اجزای عالمك حادث اولدینی بالاده
اثبات اولندی . نقلاً دلیل (فعلاً لما یريد) یعنی الله تعالی مراد ایستدیکی
شیلری مبالغه ایله ایشله ییجیدر . بوکائنا بوعالم آنك ديله مسیله وجوده کلدیکی
کیی یرلرده کوکلرده وجوده کلان ، یوقلغه کیدن بیوک کوچك آزچوق
زیاده نقصان وقوللردن ظهور ایلان خیر وشر ، ایمان ، طاعت ، کفر عصیان جمله
خدا نات آنجق حق تعالی نك ديله مسیله اولور . جناب حق ديله مدیکجه بر سینک
بيله قنادینی قملداته من عباد اللهك افعال اختیاریه لرندن ایمان ، عبادت کبی خیر
وایو ایشلری هم دیار و همده آندن راضی اولور . فقط کفر ، ظلم ، عصیان
کیی شر ، وکوتو ، ایشلری دیلر سه ده آندن اصلاً راضی اولماز الله تعالی
قوللرینی اراده جزئیله فاعل مختار قیلوب آنلرک فعللرینی یراتمغه آنی
شرط عادی قیلمشدر . قوللر اراده جزئیله وقلیه لرینی نه طرفه صرف ایدر لر سه
دیله سه آنی خالق ایدر یعنی یرادر ديله مزسه یراتماز بوکا افعال جائزه دینور
وقول وسعنده اولیان نسنه ایله تکلیف اولماز . ثواب خدادن فضلدر عقاب
ایسه آندن عدلدر . حرام دخی رزقدر . هرکس کندو رزقنی کرک حلال
وکرک حرام استیفا ایدر کسه کسه نك رزقنی یمکه قادر دکدر . وحق تعالی

خالق ضلالت و هدایت دز . دیلایکنده ضلالت خلق ایدر . و دیلایکنده هدایت خلق ایدر . و حق تعالی لطف و احسانیه قولارینک دعا و حاجتیرنی قبول وروا ایلر (کنهه) استجلال و استخفاف ایتمکجه عبد مؤمنی ایماندن چیقارماز (اعمال) حقیقت ایمانه داخل دکلدر . مقلدک ایمانی صحیحیدر . جناب حقک دیله دیکی وایشلیدیکی هرشیئده فائده لر و حکمت لر واردر . میلان عقرب پیره تخته قورینسی کبی ظاهرأ مضر کوریلان شیلری براتمسندده دخی نیجه حکمت لر ، فائده لر واردر انسانلرک عقلی اکا ایرسن اینجه دوشونورلرسنه بلنکه بعض فائده لرینی آکلایه بیلورلر یر یوزونده کوریلان انسانلر ، حیوانلر ، معدنلر ، دکلر ، ایرمقلر ، اوتلر چیچکلر ، اغاچلر ، کوکده کی ییلدیزلر ، آی ، و کونشیلر ، وانلرده موجود اولان دورلو دورلو شکلر چشید چشید کوزل کوزل رنگلر سـاده بر نظر ایله کوزدن کچیریلوب هربری برر مصلحته الویریشلی بونجه آثار نفیسه یی کورونجه آنلری مراد ایدوب یرادن ذات اقدسک علم ، قدرت ، اراده حکمت صفات جلیله لری ایله متصف بولندیغنی اعترافه انسانک مجبور قاله جنی امر آشکاردر .

(۶) قدرت

حق تعالی نک قوتی یعنی کوجی یتیمی اولمق دیمکدر . جناب حق ممکن اولان هرشیئته هروجه یله قادردر دیلر و ایسترسنه بوکوکلر و برلرکی نیجه بیک یرلر و کوکلر یراتمغه یوق ایتمک و تکرار وار ایتمک قادردر اولوبی دیرلتمک و طاشی ، آغاجی سوبلتمک و یور و تمک نتمک پیغمبرلرده و اولیلارده و اقع اولدیغنی کبی و طاغلی و دکلری آلتون و کوش قیامغه و برقولنی سبحان الله دیه جک قدر و قتده شرقدن غربه و غربدن شرقه ایلمک و برآند یر یوزوندن یدنجی قات کوه کتیروب کپرو کتیرمک قادردر . مراد ایستدیکی شیئی یاتیق ایچون هیچ برشی مانع یوقدر . اوفاق برشیئی یراتمقله بتون یری و کوکی

یراتقی بر در اکاهیچ بر وقتده عجز اسناد اولمز عقلاً دلیلمز یوز بیکارجه
صنوف وانواعی مشتمل اولان شوکائسانی ایجاد بیور مسیدر . چونکی
بیوکلکی وغایت پارلاقنی ایله عقلاری حیرتده بر اقان بوبدایع عالمی وجوده
کتیرن خلاق اقدسک هیچ برشیدن عاجز اولیه جغنی هر عقل سلیم تصدیقه
مجبوردر . الاعادی برشیئی حصوله کتیرمک بیله قدرته توقف ایده چکی
وهر اړک مکملیتی نسبتده مؤثرینک قدرت و کمالاتی آکلاشیله جغنی شبهه
کتورمن حتی مصنوعاتک یوزیکده برجزؤ اوله بیله چک کره ارض اوزرنده
ابداع بیوریلان بی نهایه اشیا ایچندن یالکز برنوعی نظر دقته آله جق اولسه
قدرت فاطره نک مکملیتی وشائبه عجزدن مصونیتی بداهه ثابت اولور .
نقلاً دلیل (وهو علی کل شیء قدير) یعنی الله تعالی هرشیئه قادردر دیمکدر .
اراده و قدرت الهیه ممکنک غیری به تعلق ایلمز .

(۷) کلام

جناب حقک ذاتنده سویلکک صفتی اولمق یعنی الله تعالی حضر تلمی
سویلیجیدر . فقط سویلسی بزم کی دیل واغز ایله دکدر . یعنی کلام لفظی
یرادوب مخاطبه ایشیدیر ریغمبرلر و سماوی کتابلر هپ جناب حقک کسندونده
قائم کلام صفتک اثری و مقتضاسیدر . امر و نهی ایتشدر . ماضی و آتی نی
اخبار بیورمش ولوح محفوظه یازلمشدر . صکره هر پیغمبره زمان مقدره سنده
انزال اولنهرق انلرده امتلرینه تبلیغ بیورمشدر . جناب حقک ذاتیه قائم
سویله صفتنه کلام نفسی دینیرکه حروف ، ترتیب و ترکیب ، سسندن عاری صرف
جناب حقک ذاتیه قائم بر معنا و صفتدن عبارت اولوب قدیم ، ازلی وغیری
مخلوقدر . جناب حقک کو کدن اینن کتابلرینه کلام لفظی دیرلر . حروف
ترتیب ، ترکیب ، کلمه ، جمله کلاملردن عبارت اولوب نظم منزل و مخلوقدر .

قرآن کریمک حرفلرینی کلملرینی جملهلرینی کلاملرینی جناب حق کندیسینی
ترتیب و تنظیم ایلمشدر . بونلرک ترتیبنده پیغمبرک جبرائیلک و بشقه هیچ
برکسته نك دخلی یوقدر . جناب حقک سویله منبی اولدیغنه عقلاً دلیلمز
سویلمکدن عاجز اولمق انسانلر حقنده قصور اولدیغی کی خالق تعالی حقنده
دخی قصوردر . جناب حق ایسه جمله نقصانلر و قصورلردن بریدر . بناءً
علیه سویلمسی اولمق لازمدر . نقلاً دلیل (و کلمه به) یعنی حضرت موسی
مناجات ایچون طوره کلدکده ریسی اکا سویلیدی دیمکدر .

(۸) (تکوین)

حق تعالی نك یراتمسی و ذاتنده ایش ایشلمکک صفاتی اولمق دیمکدر .
لکن ایشلمسی بزم کی اعضا و آلاته دکلدر .
(کل یوم هوفی شأن) فحواستجه هر آن و هر ساعت ایش ایشلر آصلا بوش
طورماز تعطیلدن منزهدر عقلاً دلیلمز اگر الله تعالی حضرتلردن بشقه
برخالقدها اولسه الله تعالی نك شریکی اولمق لازمکلوردی و یا خودهیچ خالق
اولیوب هر شه کندی کندینه وار اولمق لازمکلوردی بونلرده عقلاً محال و باطلدر .
نقلاً دلیل (الله خالق کل شیء) یعنی هر شیئی یرادیجی الله تعالی در (والله خلقکم
و ما تعملون) یعنی ای قوللر سنری و عمللری الله تعالی خلق ایلیدی . یعنی مخلوقات یئرلی
و آنده اولان شیرلی ، کوکلی و آنده بولسان شیرلی یرادان اودر .
انسانلری و حیوانلری و بونلرک عمللرینی ایشلرینی یوروملرینی ، اوطورملرینی
حرکتلرینی سکونلرینی انسانلرک کماللرینی شریلرینی ، خیر و عبادتلرینی
یرادان آنجق اودر . رزق ، خستلق ، صحت و حیات و یرن ، موتی یرادان
موت مقدرلرینه قدر محتاج اولدقلری رزق صوری و معنویلرینی اسباب
عادیله ایصال و احسان ایلیان نباتات و سائر آغاجلری بیتیرهن ، معدنلری
سماواتده بولسان کونش ، آی ، ییلدیزلری آتشک یا قوسی ، قارک اوشوتمسی

قورشونك اولدورمه سي بونلرك وهر شيتك طبيعت و تاثيريني يرادن آنجق
الله تعالى حضرتلريدرك . يوقسه بونلرك كندى تاثيريله دكادر . نيكيم ابراهيم
عليه السلامى نمرود آتسه آ تديني حالده آتش آنى ياقدى چونكه جناب
حق آتسه ياقه بيوردى .

وحضرت يونس عليه السلامى درياده خصوصاً بالق قارنده نيجه زمان
طورمش ايكن بوغولمدي اكر اشيا واسباب مؤثر اولسيدي نارغوردا ابراهيم
بيغمبرى يقاردى و بالق يونس عليه السلامى بوغاردى . فقط آتش ياتق
خاصه سي اولان برشيئه طوقانورسه ياتق اوزره عاده الله جرين ايلش اولديغندن
انسانلر كنديلريني هلا كدن محفظه ايجون هلاك شانندن اولان اسبابدن
صاقمليدر الحاصل هيچ برشيده بالذات تاثير يوقدر . مؤثر حقيقي آنجق
الله تعالى حضرتلريدرك . سبيلريده خلق ايدن آنجق اودر .

حق تعالى حضرتلرينك حياتى ، علمى وسائر افعال الهيمه سي مخلوقاتنه
احسان بيورديني صفات و افعاله بكمزه مزير ا جناب حق ذات عظيم الشانك
عيفى وغيرى اولميان صفات كماليه ايله متصف اولوب نقصان صفتلردن مزه
ومبرادر . الله تعالى نبي بيا ملك بو صفتلري بيا كله اولور .

﴿ ملكاره ايمان ﴾

الله تعالى نك ملكارى واردرك . جناب حقل اسريله عامللردرك . الله تعالى
حضرتلرينه عاصي اولمازلر . و بونلر ديرى اجسام لطيفه نورانيه درلر .
كنديلرينه تعليم اولنان اسماء شريفه يي ذكرلري عقيننده الله تعالى نك خلقيله
دورلو دورلو كوزل صورتلرده ظاهر اولورلر . وانلرده ارككلك و ديشيملك
اولمديغنى كبي انس و جنك سائر حاللري دخي بولماز صابيلريني آنجق
الله تعالى حضرتلري بيلور . يميزلر و ايجملر لكن كوزل قوقوي سورلر فنا
قوقودن اجتناب ايدرلر . بونلرك ايچنده مقربلري و افضلاري واردرك انلرده
(جبرائيل) (عزرائيل) (اسرافيل) (ميكائيل) عليهم السلام در .

— افاده مخصوصه —

باری تعالی و تقدس حضر تالریںک وضع بیورمش اولدینی قانون عمومی
ایله متعین اولان دین ، بر جمعیتک باعث انتظام و دوامی و عظمت
و قدرت ملیه و قومیه نک مابه القوامی در . بر قومک جناب حقّه قارشی
ایفاسنه مجبور اولدینی وظائف دینیه ده تکاسل و رهاوتی و اوامر
الهییه متابعتدن انحراف و عدولی تحمق و تعین ایتدکجه جناب رب
قدیر ، آنلره احسان و تقدیر بیورمش اولدینی وسعت رزق و مالی
و بقای شوکت و سعادت عال العالی تبدیل و تغیر ایله مز. اما بر قومک
افرادى آره سنده وظائف دینیه ترک و اهمال و اخلاق ذمیمه و ردیته
ارتکاب و اختیار اولنور ایسه علی التدریج سعادت و استراحت عمومیه
و سلامت و رفاهیت طبعیه زائل و خللدار اولور . بونک ایچون جناب
رب عباد ، جمله مزى طریق فیض رفیق حق و حقیقته ارشاد و شوکت
و علویت اسلامیه و سعادت عمومیه مزى یومافیه و ماگز داد بیور - ون .

بو عبد حقیر پر تقصیر، جناب فیاض حقیقینک « ادغ الی سبیل ربک
 بالحکمة والموعظة الحسنة » الآیة امر جلیلہ امتثالاً من غیر لیاقة
 اخوان دینہ وخصوصاً اولاد مسلمینہ بر خدمت ناچیزانہ اولمق وعالم
 عقبادہ دہ سبب مغفرتہم بولنمق نیت خالصہ سبیلہ ہر کسک آکلایہ بیلہ جکی
 درجہ دہ بسیط و مختصر اولمق اوزرہ اشہو « جواہر الکلام
 فی بیان عقائد الاسلام » نام رسالہ بی کتب معتبرہ دن جمع و ترتیب ایلدم.
 اللہ ذوالجلال والکمال حضر تلری جملہ بی مطالعہ سبیلہ حصہ منذ
 استنادہ بیورمقلہ برابر پادشاہ عالم پناہ افندہ من حضر تلری بی دہ سریر
 شوکت مصیر ہمایونلر ندہ کمال عافیت و موفقیۃ قائم ودائم و شریعت
 غرای محمدیہ خادم بیورسون آمین بجرمة سید المرسلین .

کامل

- خلاصه مندرجات -

- کتابك مندرجاتی -

صحیفه

۶ - علم حالی او کریمك هر كسه فرض عین اولدینی - علم حالك تعریفی - انسان قسمك تعریف شرعیسی - انسانك ظاهر بدنلری و باطن حالاری ایچون محتاج اولدینی شیلر .

۷ - دین جایل اسلام - عقائد اسلام - قرآن کریم و احادیث شریفه ایله ثابت اولان شیلر .

۸ - اعتقاده مذهب - فرق ضالّه و معتزله نك ضلالتلرینك اسبابی - احکام عملیه بیلمکدن مقصد نه اولدینی - افعال مکلفینك انواع اجمالیه سی - احکام عملیه بی تعیینه دائر اولان مذاهب عملده امامز - احوال قلوبه متعلق اولان احکام شرعیه بی بیلمکدن مقصد .

۱۰ - ایمان و اسلام - ایمان اجمالی و ایمان تفصیلی - ارکان ایمان - تنبیه عظیم .

۱۲ - الله تعالی حضرت تلرینه ایمان - صفات الهیه - صفات ذاتیه و ثبوتیه .
۲۰ - ملکله ایمان - ملائکه بی تعریف - ملائکه ، جن و شیاطینك موجودیتلرینی اثبات - بونلرك وارلغنی انكارك كفر اولدینی - ملائکه نك ایکی قسمه تقسیم .

۲۱ - کتابله ایمان .

۲۲ - قرآن کریمك جهت اعجازی .

قرآن کریمك معجزه کبری اولدینی - خرسیتانلرك اللرنده بولنان کتابلر حقنده اولنه حق اعتقاد - کتب سماویه سائرده وافع اولان تحریفات - مدتلرینك منقضى اولماسیله منسوخ و غیر معمول به اولدقلری - مادیات ، طبیعیات ، مجردات ، معنویات حقنده معلومات .

۲۵ - نصارانك ضلالتده قالمه لرینك اسبابی .

۲۶ - پیغمبرلره ایمان - بونلر حقنده واجب ، محاک ، جائز اولان

صفتلر - پیغمبرلرک اولی و آخری - عیسی علیه السلامک قیامتہ یقین برزمانده نازل اولاجنی - پیغمبر افندمیزک صورت ظهوری

۲۸ - معجزات نبویه نک مشهورلری .

۲۹ - معراج النبی صلی الله علیه وسلم - عشره مبشره - اصحاب کرام - ازواج طاهرات

۳۰ - نشئه آخرته ایمان - احوال قبر - قیامتک تقریبه دلالت ایدن علامت کبرالر وصغرالر .

۳۴ - نفخ صور حادثه سی - احوال محشر - شفاعت عظماء - رؤیت حساب و وزن اعمال - صراط و صراطدن مرورک حکمتی - حوض النبی صلی الله علیه وسلم .

۳۵ - جنت و جهنم - احوال جنت و آنده اولان نعمتلر - رؤیه الله حقنده - احوال جهنم و آنده اولان عذابلر

۳۶ - قضا و قدره ایمان - اراده جزئی و کلیه - احکام توبه - عمومی بر نصیحت .

۳۷ - ایمانی محافظه و تجدید ایتیمک - موجب کفر اولان شیلر - مؤمن عاقله لازم اولان وظیفه - محافظه ایمان قیدنده اولمایه رق آغزینه کلن کفریاتی سویله ین کیسه نک احکامی .

۳۸ - دین و ایماندن خروجه سبب اولان کفریات - کندیسندن بویله چیرکین برشیئک صدورنده وقت کچیرمیه رک (تجدید ایمان) و تجدید نکاحک لزومی .

۳۹ - وظائف اسلامیہ و فوائدی - اسلامک تعریف شرعیسی - طهارت و نمازک مادی و معنوی فوائدی - نمازی جماعتله ادا ایتیمک فوائدی - ۴۱ - اوروج تهذیب نفس ایدن عبادات اسلامیہ نک مسمی اولدینی - زکاتک مادی و معنوی فائده سی - حجک فائده سی .

۴۲ - شریعت احمدیه نک بالجمله اخلاق محمودیه یی امر ایدوب اخلاق ذمیه دن منع و تحذیر ایتدیکی - شریعت مطهره احمدیه نک معاملات بین الافراد و سیاسیات بشریه دن غایت احاطه لی و شمولی بر صورتده بحث ایتدیکی .

جناب حق ايله پيغمبران ديشاني آراسينده وحى شريعت و انزال كتيب خدمتيله صدق و امانتله توسط آنلرك شاندندر . هر ارلك و قادين اوزرينه ملائكه كرامك وجودنى اعتقاد ايتمك و كناه ايشله مك ، اللهك امرينه مخالفت ايتمك و امانه اللهه خيانت ايتمك كى احوال آنلر حقنده اصلا جائز اولمديغنى بيلوب اعتقاد ايتمك فرضدر .

ملائكه كرامك وجودنى انكار كفر اولديغنى كى على الاطلاق آنلردن برى حقنده تحقير يوللو سوز سويله مك موجب كفردر . زيرا ملائكه كرامك و جن و شياطينك ، وجودى بتون شريعتلر و پيغمبرلرك اجماع و اتفاقيله ثابتدر . عقل بونلرك نه وارلنى و نه ده يوقلنى حقنده برشى ديه من . زيرا ملائكه عقل ايله بيلنه جك معلومات جمله سندن دكلدر .

شوقدر واركة سفلى اولان ير يوزنده حيات ، عقل صاحبي انسانلر راد يلوبده علوى اولان كوكلر ن بويله شرفلى مخلوقلردن خالى بولنمى موافق حكمت اوله ميه جفتدن كوكلرده دى حيات و عقل صاحبي مخلوقاتك بولنمىيله عقل حكم ايديور كه ايشته اونلر ملائكه كرامدر .

ملائكه كرام ايكي قسمدر : بر قسمى جناب حقك معرفتده حال استغراقده درلر كه بونلر عليون و ملائكه مقربوندر و ديكر يده قلم الهينك جارى اولدينى وجه اوزره سمان ارضه تدبير امر ايدر بونلرك سماويه و ارضيه لرى واردر بونلردن بر قسمى نى آدمك خير و شرى و سائر احوالى محافظه ماموردرلر آنلره كراما كاتين و حفظه ملائكه لرى ديرلر نقلاً دليل (وان عليكم لحاظين كراما كاتين يعلمون ما تفعلون) يعنى تحقيق سزلك اوزريكزه حافظلر واردر عند الله مكرم اولدقلرى حالده عمللر يكزى يازارلر و نه ايشلديككزى بيلورلر .

﴿ كتابلره ايمان ﴾

الله تعالى حضرت نرى قوللرك سعادت و سلامتى و دين حقى بيان ايجون

جبریل امین واسطه سیله پیغمبران عظامنه کتابلر کوندرمش و امر و نهی و جناب حقه اطاعت و قوللاری ایدنلری رحمت و جنت ایلله تبشیر ایتدی، خدا نك امر و نهی طایم یوب اطاعت ایتدی انلرک عذاب جحیم لایق اولدقلرینی خبر و یرمک اول کتابلرده بیلدیرمشدر آنلرده یوزددرت کتابدر یوزی صحیف دردی بیوک کتابدر (۱۰) صحیف آدم علیه السلامه (۵۰) صحیف، شیت علیه السلامه (۳۰) صحیف، ادریس علیه السلامه (۱۰) صحیف. ابراهیم علیه السلامه (تورات)، موسی علیه السلامه (زبور)، داوود علیه السلامه (انجیل)، عیسی علیه السلامه یازیلی و طوپردن اینمشلردر. قرآن کریم بزم پیغمبریمز محمد مصطفی صلی الله تعالی علیه وسلم حضرت تدرینه جبریل امین واسطه سیله از بردن آیت آیت سوره سوره تدریجاً اقتضا و ایجابی زمانلرنده نازل اوله رق یکریمی اوچ ییلده تمام اولمشدر. بو کتابلرک جمله سی طرف باریدن اولدینی جهتله بردر آنجق تفاوت و تعددی نظم و عباره سی و مقر نزولی و مخبر صادق لری اعتبار یلدهدر. و قرآن کریمده جناب حق صفات و کمالی بیلدیرن اسماء شریفه نك کثرتی و پک چوق منافع دنیویه و اخروییه جامع اولسی جهتله دیگر لرندن افضلدر صکره (تورات) صکره (انجیل) صکره (زبور) صکره سائر کتابلردر. فقط قرآن کریمدن ماعداسنك تلاوت و کتابتی و بعض احکاملری قرآن کریم ایلله نسخ و تبدیل ایدلمشدر.

﴿قرآن کریمک جهت اعجازی﴾

قرآن کریمک ایجاز و بلاغت و عقللره حیرت و دهشت و یره جک مرتبه ده حسن کلام و فصاحتیدر. او قویان و دیکله یان ذره جه اوصاف ناماز و دکلایانلره برخشیت مستولی اولور. حضرت موسی و خضر علیهما السلام فقره لری کبی وقایع ماضیه نی خبر و یرمسیدر چونکه حضرت پیغمبر اتمی ایدی او قومق و یازمق کندولرنجه یوغیدی و هیچ بر عالم ایلله مصاحبت و موالستلری

اولمى و كندولرى اغاجلره و بوطلره طاپار علوم و فنوندىن بي بهره بر قومك
ايچنده بولنديلر آنك ايچون بومللو و قايع ماضيه نك خبر و يرلمسى معجزه در
برده صدق و صحتى مؤخر آئين ايدن بر طاقم اخبار غيبه يي و علوم كيره يي
جامع اولمسيدير كه نه عربده علوم مذ كورده دن آشنالى ونه ، ام سائرده علوم
مذ كورده يي احاطه و ارايدى ايشته اول قرآن كريم علوم اولين و آخري نك
خبرني و مختلف حكملريني و مطيعلرك ثوابي و عاصيلرك عقابي بيان ايتدى
وامر بالمعروف و نهى عن المنكر و ارافه دمدين امتناع و صلوة ارحام و غير ذالك
بر طاقم كوزل شيلرى بيلديردى و فصحا و شعر اى عرب الك اقصر سوره سنك
مثاني آيانه عاجز قالدیلر يعنى اك قيصة سوره سى كى بر كلام ترتيب
ايدمه مديلر قرآن كريمك درجه بلاغتي آنجق لسان عربى يه آشنا اولانلره
معلومدر .

قرآن كريمك معجزه كبرا اولديغى شو و جهله افاده اولنور كه قرآن كريم
جميع اعصار و ازماني شامل و جهله نك كوزلرى او كونده موجود و محفوظ
اولمسيدير .

بو كتابلرك جهله سى الله تعالى نك كلاميدر و هپسى حقدور و هيران كك
و قاديننه بو كتابلرك حق اولديغنه ايمان ايتمك فرضدر . لكن يهودى و نصارانك
الآن اللرنده بولنان تورات ، زبور ، انجيل ، قرآنده مذ كور اولان كتابلر
دكلدر . زيرا يهودك اللرنده بولنان توراتده جنت و جهنم و آخرت احواله
دائر بر حرف بيله يازلماشدر . و خريستيانلرك اللرنده بولنان (٤) انجيل عيسى
عليه السلامك عمر و چندن صكره پاپاسلر طرفدن آنك حال و شائى بيان ايچون
تاريخ طرزنده يازلماشدر . آنلرك مياننده قرآن كريمى تصديق ايدر و ارايسه
عند مزده مقبول ، تكذيب ايدر و ارايسه مردوددر .

آدم عليه السلامدن حضرت محمد عليه السلامه قدر اولان هموم يغمبرلرك
شريعتلرى اصول و عقائدده متحدا ولوب بعض احكام فرعيده مختلفدرلر .
شريعت غراى محمدية ايسه انبياي سالفه نك دين و شريعتلرنده بولنان بتون مسائل

عقائده بی محتویدر . بناء علیه دینلردن هربری دین الهی اصلنده حق و مدتنده
معمول به اولمشلردر . اتباعی طرفندن واقع اولان تحریفات و مدتلرینک منقضی
اولمسیله منسوخ و غیر معمول به اولمشلردر . دینلرک تحریفلرله تصحیح و مدتلرینک
گذرانیه تجدیده احتیاجلری تعدد انبیا و اختلاف ادیان سبب اولمشلردر .
دین موسی بی ، احکام توراتی یهودیار انواع تزویرات و تحریفات ایله دولدرمشلردر
ایشته بونک تصحیحنه مأمور اولان انبیای یهودیلر قتل ایتمشلردر بونک ایچون
دین موسی نصرانیت ایله تجدید و تصحیح ایدمشلردر . بناء علیه دین موسی حکم بدن
ساقط اولمشلردر .

دین عیسی بی انکار ایدن یهودیلر (محرف) دین موسی اوزره قالمشلردر .
قبول ایدنلرده عیسی علیه السلامک رفعندن صکره نصرانیتی شرقدن اهل الیسی
پوت پرست اولان غربه نقل ایتک هوسیه (تثلیث) کبی برچوق باطل اعتقادلری
نصرانیتیه ادخال ایله تحریفده بولنمشلردر .

محرف اولان دین موسی و عیسی علیهما السلامده دین اسلام ایله تصحیح
قلممشلردر . تحریفدن صکره یهودیت تزویرات و نصرانیت دخی ضلالت و جهالت
ایله دین اولمق شکلی غائب ایدرک عقل و حکمتدن اوزاقلاشمش . یهودیلر
و نصرانیلردن علوم عقلیه و فنون طبیعییه ایله اشتغال ایدنلردن بهضیلری بودینلره
لسان طعن اوزاتمشلر ودها صکره بتون دین الهی و دین سماوی بی رفع و انکاره
قالقشمشلردر . انکار ایتمش اولدقلری دین یرینه عقل و اجتهادلری ایله قانونلر
وضع ایدرک او قانونلره دین طبیعی و کبندیلرینه (افکار منوره) احجابی نامی
ویرمشلردر .

اهل اسلامدن معتزله طوائفه سی و زمانم زده اسلام نامی آلتنده برچوق
دینسزلرده آنلره تابع اولمشلر و اولمقددرلر . حالبوکه کائناتده ماده و ماده نک
قوتلرینه منسوب اولان اشیا به مادیات و طبیعیات دنیلدیکی کبی اونلره منسوب

اولیان موجودلره مجردات و معنویات و ماوراء الطبیعیات دینور . روحلر ، ملکلر ، جن ، و شیاطین مجرداتدن و مافوق الطبیعیاتدن .
جناب خالق عالمک عالمده کی موجودلردن طبیعی و مادی اولان موجودلری خلق و ایجادنده بعضیلرینک خلق اولمسی دیگر بعضیسنک ایجادنده سبب عادیلردر . مثلاً ولدی ابونک نطفه سندن و نباتلری ده بذورلردن خلق ایتک اوزره عادت الهیه جاری اولدیغندن آنانک و بابانک و نطفه لرینک وجودلریله اجتماع و اختلاطلری ، نباتاتک ایجادنده ده تخم لرینک بولمسی و زرع اولملری و رطوبت ارض و حرارت شمس و سائر شرائطک وجودلری بونلرک اسباب عادیلریدر .

جناب حقک بویولده ایجادینه متدینلر عادت الهیه دیدکلری کبی غیر متدین طبیعیلرده قوانین طبیعییه دیرلر . بویاجادنده مذکور عادتلر اکثریا تبدیل و تغیر ایتمز . تبدیل ایده جک اولورسه او ایجاد خارق العاده اولمش اولورکه آدم علیه السلام طویر اقدن ، عیسی علیه السلامک رحم مادرنده بلا آب باباسنیر ادمسی ، ابراهیم علیه السلامی نارنمرو دک یاقامسی و موسی علیه السلامک یدنده عصانک اژدرها اولمسی و عیسی علیه السلامک دعاسیله موتانک حیات بولمسی و محمد علیه السلامک اشارتیه اجرام علویه دن اولان قمرک ایکی بلوک اوله رق طورمسی و مبارک پارمقلری آراسنده ماء زلالک یعنی طاتلی صو و جریان کبی معجزاتلر و حضرت عمر رضی الله عنه حضرت تلیرینک مدینه منوره ده منبر اوزرنده خطبه او قورکن دیار بکر طرفنده کی اردوی هایونلرینی کوروب سر عسکری بولنان حضرت ساریه یه یاساریه الجبل بیوره رق ایشتدیرمسی و حضرت ساریه نک دخی ایشتمسی و مکتوبیه نیل مبارکی آقتمسی و ابوالدرداء ایله سلمان فارسینک طعامیرکن اوکارنده قابک تسبیح ایتمسی کبی کرامتلر بوقیلدندر و بونلرک وقوعی تواترله ثابتدر .

﴿ نصار انک ضلالتده قالمالرینک اسبابی ﴾

اوج شیدر (۱) عیسی علیه السلامک باباسنر اوله رق تولد ایتمش اولمسیدر . حالبوکه آدم علیه السلامک خلقتنده اولان خارق العاده آدم علیه السلامک (اله) اولمسنه

دالات ایتدیکی غرابنده اوندن اشاغی اولان عیسی علیه السلامک خلقتنده اولان خارق العاده دخی عیسی علیه السلامک (اله وابن الله) اولسنه قطعاً دالات ایتن. ضالترینک ایکنجی سببی: عیسی علیه السلامک احیای اموات معجزه سیدر. بوسیدنه موسی علیه السلامده عصا معجزه سنک ظهور یله رد اولمشدر. چونکه (فعل الله) اولان احیای اموات عیسی علیه السلامک قولیه صدور معجزه اولوب انبیانک کندهی فعلکری اولمدینی و بلکه انبیای تصدیق ایچون اللرنده ظهور ایدن اللهمک برایشی اولدیغنه دالات ایدر. بو حال موسی علیه السلامک النده کی عصا ییلان اولسیله ظاهر اولدینی، موسی علیه السلامک ایسنه بوندن دولانی (اله وابن الله) اولمدینی جهته نصرانک بوشبهه لرینی ده ابطال ایدهرن. ضالترینک اوچنجی سببی ده انجیلده عیسی علیه السلامه خطاباً ابن لفظنک اطلاق ایدرکه بوده انجیلک نزولندن مقدم مربی و معلمره (بابا) و تربیه ایتدکری متعلمره اوغل و ابن اطلاقک بی اسرائیلک اعتیاد ایتدکرندن انبیایه وحی و اولیایه الهام ایله انسانلری تربیه ایدن جناب حقه (اب) لفظی و تربیه کرده لری اولان انبیای و اتباع لرینه ده ابن لفظی اطلاق ایتمه لریدر. اطلاق مذکور سوء استعمال ایدیلهرک خالق عالم اولان جناب حق ایله عیسی علیه السلامک بابا اوغل اولملری اعتقاد باطلنی میدان قویمش اولان و صور اظهور ایدن جاهل پاپا لر در. اولرک بو خطالری تصحیح ایتک حکم بته بناء نازل اولان قرآن عظیم الشانده و عیسی علیه السلام حقنده باطل اعتقاد لری رد و انکار و اعتقاد باطله باعث اولان اطلاق مذکور دن نهی ایله قرآن کنه دیسنه نازل اولان حضرت پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم افند مزك شرف عبودیتی (سبحان الذی اسرى بعده) آیتله تصویر و (اشهد ان محمداً عبده و رسوله) کلمه سیله ده اعلان بیورلمشدر.

﴿ پیغمبر لره ایمان ﴾

الله تعالی حضرت نبری انسانلرهینه کنددی جنس لرندن اولمق اوزره کندوسنی طانتدیر مق و دنیا و آخرتجه محتاج اولدقلری شیرلی یلدر مک ایچون محضا

لطف الهیسیله برطاقم ذوات کرامه پیغمبرلک احسان بیوردی و آنلرک نبوتی
 انسانلرک یایه میه جنی برطاقم معجزه لرله تأیید و اثبات ایلدی و آنلرده زمانلرنده
 امتلرینی الله تعالی نك امر ایلدیکی شریعتیه دعوت ایتدک لرینه اینا مقدر ، پیغمبرلرک
 اولی آدم علیه السلام ، آخری محمد علیه السلامدر . بوایکیسنک آراسنده کان
 پیغمبرلرک عددینی آنجق الله تعالی حضر تلری یلور . قرآن کریمده اسم شریفلری
 ذکر اولنان یکر می سکیز پیغمبر ذی شاندرکه اسم شریفلری بونلردر :

آدم ، ادریس ، نوح ، هود ، صالح ، ابراهیم ، اسحق ،
 اسماعیل ، یعقوب ، یوسف ، شعیب ، لوط ، یحیی ، زکریا ،
 موسی ، هارون ، داوود ، سلیمان ، الیاس ، ایوب ، الیسع ،
 ذوالکفل ، عیسی ، یونس ، عزیز ، لقمان ، ذوالقرنین ، محمد
 علیهم السلامدر .

عزیر ، لقمان ، ذوالقرنین ، حضراتی حقمنده اختلاف اولندی . بعض
 علما پیغمبر اولدیغنی استدلال ایلدی و بعض علماده اولیاء اللهدن اولدیغنی
 بیان ایلدی ..

پیغمبرلر حقمنده واجب ، محال ، جائز اولان صفتلری بیلمک جملهیه
 واجبدر . (پیغمبرلر حقمنده واجب اولان صفتلر (۵) در .

(۱) صدق — یعنی جمله پیغمبرلر سوزلرنده صادق و کر چک اولمق .
 (۲) امانت — یعنی جمله پیغمبرلر هر شیده امین اولمق .
 (۳) تبلیغ — حق تعالی دن کندولرینه وحی اولنان احکامی امتلرینه
 خبر و یرمک .

(۴) فطانت — جمله پیغمبرلر عقل کامل و ذکاوت فوق العاده
 صاحبی اولمق .

(۵) عصمت — جمله پیغمبرلر کفر و معاصیدن بری اولمق .

(پیغمبرلر حقمنده محال اولان صفتلر (۵) در

یلان سویلمک ، خیانتک ایتک ، جناب حقک امر ونهینی صـ اقامق
امتارینه خبر ویر مامک ، اخمق اولمق ، عصیان ایتک بتون پیغمبرلر حقننده واقع
اولیان صفتلر دندر .

بعضیلری بحکمة الله تعالی له زو خطایه مبتلا اولمشلردر . آدم علیه السلامک
بغدادی یمسی ، موسی علیه السلامک بر کافره طوقات اورونجه اولمسی کبی
بولر نبوتلرندن اول بلا قصد واقع اولان شیلردر . انبیای عظامه سند
نبوت و رسالتدن اصلا عزل اولمازلر .

﴿ پیغمبرلر حقننده جائز اولان صفتلر ﴾

پیغمبران عظامه مرتبه و مقامنه نقیصه و یرمیه جک هر دورلو عوارض
بشریه جائزدر . خستهلق ، آجلق و صوسزلق کبی بومثلاو عوارض بشریه
انیاده بولمسه ایدی ضعیف العقل اولانلر کندولرینه اولو هیت اسناد ایدرلردی .
پیغمبرلرک افضلی ، و آخری بزم پیغمبریمز محمد علیه السلامدر که کافه
ناسه یعنی انس و جنه مبعوث اولدیغندن آند نصکره بشقه پیغمبر کلیه جکدر .
عیسی علیه السلام قیامته یقین بر زمانده نازل اوله رق محمد مهدی حضر تنریله
برلشوب کندولرندن اول ظهور ایدوب دونیانی افساد و دعوای
الوهیت ایلیان (دجال شقی) نی اولدوردجک خلیفه رسول اولوب بزم
شریعتمز شریعت محمدیه ایله عمل و حکم ایایه جکدر . پیغمبرمنز افندمنز
مکه مکرمه ده دونیانی تشریف بیوردیلر . قرق یاشلرنده پیغمبرلک کلوب
(۱۳) سنه دهها مکه مکرمه ده اقامت ایتدکد نصکره (۵۳) یاشلرنده امر
الهی ایله مدینه منوره یه هجرت بیوره رق و اون سنه صکره (۶۳) یاشلرنده
ایکن مدینه منوره ده آخرتی تشریف بیوردیلر . پک چوق معجزاتلری
وارددر . وحد تواتر و اصل اولدینی اصلا شبهه کتورمنز .

﴿ معجزات نبویه نك مشهورلری شونلردر ﴾

جرم قرك اشارت نبویه ایله انشقای یعنی ایکی بولونوب طور مسی و طاشلرك آغا جلك

وحیوانات کثیره نك سویلسی سلام . شهادتی واصابع مبارکه سندن صول
جریانی وبرکشی به آنحق کفایت ایده بیه جك طعامك بیکار جه ذواتی اداره
ایتمسی وبدر غزاسنده آتمس اولدقلری کوجرك طاشلرك ابصار اعدایه
کیورمسی کبی اك بیوکی قرآن عظیم الشاندرکه قیامته قدر باقیدر .

معراج النبی صلی الله علیه وسلم

رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افند، مزك برکیجه نك بعض او قاننده
مکه مکرمه دن جسده بار کاریله حال یقظه ده قدسده کی مسجد اقصایه قدر وارمسی
واوردانده سماواته عروج ایتمسی وعرش و کرسی بی وجنت وناری کورمسی
وارواح انبیایه ملاقی اوله رق پك چوق عجایب وغرائب مشاهده بیورمش
اولمسی وجناب حق مکندن منزله ارلدینی خالده جمال باکالی مشاهده
بیوروب کلام سویلشمسی حق وثابتدر . انبیاد نصکره افضل بشر ابو بکر الصدیق
حضرتلری آند نصکره حضرت عمرو عثمان وعلی حضرت اتی علی الترتیب اجر از
فضیلت ایدر لر . بونلرد نصکره افضل الناس عشره مبشره کرامک باقیلریدرکه
انلر طلحه، زبیر، عبد الرحمن، ابو عبیده، سعد، سعید حضرت ایدر . رضی الله عنهم .
ازواج طاهرانک افضل حضرت خدیجه و آند نصکره عائشه رضی الله عنهم مادر
سیده نساء العالمین فاطمه الزهرا رضی الله عنها حضرتلریدر . اصحاب کرام
افندیلریمز ام سالفه رجالندن و کونلر صکره کلان اولیا و علمادن افضلدر .
بو خصوصه دائر پك چوق دلیلریمز وارددر .

(ان الله اختار اصحابی علی العالمین سوی النین والمرسین) حدیث شریفی بوجمله دندر .
آنلر قرآن کریمه و حدیثده کی تنالرینه نهایت یوقدر . بناء علیه جمله سنه
محبت واحترام ومیانه لرنده وقوعبولان منازعه واختلافه دائر ترك کلام وظائف
قطعیه مزندن معدوددر . رضوان الله تعالی علیهم اجمعین .

﴿ نشئه آخرته ایمان ﴾

(عالم آخرت) شو عالم دنیانک عمری نهایت بولوب اجل معینی حلول
ایدنجه تخریب وافنا اولنه رق دیگر بر شکل و صورته تحول و تبدل ایلدیک
زماندن عبارتدر . شرعاً مکلف اولان هر شخص ایچون یوم آخرته ایمان
ایتمک فرض و لازمدر . یوم آخرت قیامت کونیدر .

یوم آخرتک مشتملاتنه ایمان واجب اولدینی کی اکتقدم ایدن و نصوص
شرعییه ایله ثابت اولان علاماته و قبض روحه ، احوال قبره و بونلره مماثل
حالاته ایمان ایلمک دخی و اجبدر . امدی هر انسانک بر روحی اولوب بوروح
او انسانک جسدنده بولندینی مدتجه او انسان ذی حیات اولق و روحک جسدندن
ملک الموت واسطه سیله مفارقت ایدنجه وفات ایتمک عادت الهیه اقتضا سنددر .
هر بر انسانک عمری ومدت حیاتی تخصیص الهی ایله مقدر اولان زمان
محدوددن نقصان و زیاده اولماز حتی مقتول اولانلر دخی کیندی اچلریله
وفات ایدرلر . بر وجه محرر روحی قبض اولندقدن زنده اولورسه اولسون
الله تعالی حضر تیرینک امریله کرک روحی و کرک سوز آکلامغه مدار اوله جق
و سؤاله جواب و یره یله جک دره جهده حواس و عقلی کندوسنه اعاده قنور .
او حالده یانسه ایکی ملک کلوب اعتقادینی کندوسنددن صورارلر . بوسؤالک
حکمتیده مؤمن و مطیع اولانلر ایله مؤمن و مطیع اولیانلرک ملائکه جه معلوم
اولمسیدرکه اکاکوره عذاب اولنه جقدر .

بوسؤالدنصکره (میت) مؤمن ، مطیع ایسه قبرنده متمم غیر مؤمن
و غیر مطیع ایسه معذب اولور .

معذب اولانلرک عذاب دخی یاقیامت کوننه قدر دوام ایدر . کفار
اولدینی کی ، یاخود منقطع اولور بعض عصبات مؤمنینه اولدینغی کی احوال
قبردن بریده قبرک میتی صیقمسیدراشبوذکر اولنان شیلردن انبیای عظام حضر اتیله

احادیث صحیحہ مستثنیٰ اولانلردن ماعدا کیمسه قورتیله ماز .

(قیامتک تقریبه دلالت ایدن علامت کبرالر (۱۰) در)

(۱) کونشک مغرب طرفندن طوغمسی .

(۲) آل رسول اللهیدن وحضرت فاطمه نسلندن محمد مهدی اسمعده

برعرب ملکی ، پادشاهی اولدینی حالده بر ذلتک ظهوری ، بو ذات دین جلیل

اسلامه نصرت ایچون خلق اولنه حق ویدی سنه غایت دره جهده عدالت اوزره

حکومت ایده جکدر .

(۳) ناسه کلام سویلر ، ضلالتده بولندقلرینی خبر ویرر بردابة الارضک

خروجی اول (جساسه) نامنده بر حیواندرکه آنده حضرت موسی علیه السلامک

عصاسی ایله حضرت سلیمان علیه السلامک مهری اوله حق ، مؤمن ایله کافر

بینی تمیز ایده جکدر .

(۴) دجالک خروجی

دجال اوزون بویلو بر کوزی کوروا یکی کوزی آرمنده (هذا کافر بالله)

یازیلی بر یهود اوغلیدر . او یازی بی مؤمنلر اوقویه بیله جکلردر . دوا بیله

آنک کبی بیوک بلا ومصیبت کلمه مشدر . الوهیت دعواسنده بولنه حق

واستدرج اولق اوزره کندیسنه جناب حق طرفندن اولوبی دیرلتمک ،

یاغمور یاغدیرمق ، نباتات بتیرمک ، انسانلرک قدرتلری یتیمان شیلره اقدار

اولنه حق وبونکله برابر کنوز ارض آنک اسرینه منقاد اوله جقدر . ایشته

بویله خارق العاده شیلره مقتدر اولدینی ایچون آز زمان ایچنده کره ارضک

هر طرفنی استیلا و افساد ایله جکدر .

فقط بر مدت صکره جناب حق آنی عاجز قیلوب اوله خارق العاده

شیلره قادر اوله میه جقدر . مدتی بر سنه یمش درت کون اوله جقدر .

(۵) جناب حقک قدرتیله سمایه رفع ایدلمش اولان حضرت عیسی علیه السلامک

ملکبر واسطه سیله کو کدن اینوب د جالی اولدوره جک و حضرت محمد علیه السلام
خليفة سى اولوب شریعتیه عمل ایده جک یالکز احکام شرعیه دن جزیه یی
قالیره جقدر .

تزوج ایده ب چو جقلى اوله جق و قرق بش سنه معمر اولدقد نصکره
وفات ایده رک حضرت پیغمبرک روضه مطهره سنه دین خاک عطر ناک اوله جقدر .
(۶) (یا جوج و ما جوج خرو جی) بونلر ذوالقرنین حضرت تارینک انشا
ایلدیکی و قطب شمالیده بوز طاغری آلتنده مستور اولوب کشف اولنه میان
سد عظیمک آرقه سنده سا کن و آدم علیه السلامک اوغلی (یافث) نسلنددر .
و ایکی بیوک قبیله اولوب کافر درلر . وقت معینی حلول اینجه (فاذاجاء
وعدر بنی جعله دکاء) نص جلیلی مقتضاسنجه شدتلی حرکت ارض اولقی ،
و ولقان ظهور ایتمک و بشقه سیلر ایله بوز لر آریوب اوسد عظیم تخریب اولنه رقی
یا جوج و ما جوج طائفه سى چیقوب یریوزینه انتشار ایده رک قتل و فساد
سى ایدر لر . بوعقلا ده ممکندر قدرت الهیه ایسه هر ممکنه قادردر . شو حالده
عرض اولنان علامتک افند مزک اخبار ایلدیکی وجه اوزره وقوعه کله سنده
استبعاد اولنه جق بر شی یوقدر .

(۷) دخانک ظهوری که کافره اصابتنده آنی سرخوش کبی یابه جق مؤمنه
اصابتده نوازله طو تلس کبی بر حاله کتوره جک بودخان قرق کون دوام ایده جکدر .
(۸) عیسی علیه السلامک وفاتند نصکره کعبه معظمه نک حبشیلر طرفدن تخریبی .
(۹) قرآن کریمک مصحف لر دن و حفظ لر دن رفی .

(۱۰) اهل ارضک بالعموم کافر اولمسیدر که ایشته قیامت بوانسانلر اوزرینه
قویه جقدر . الحاصل شرع شریفک خبر و یردیکی وجه اوزره جمله سنه ایمان
ایتمک هر مکلف و مکلفیه فرضدر .

بوعلامت کبرالر دن مقدم بر طاقم علامت صغرالر دخی بیان بیورالمشدر .

﴿ علامت صغری ﴾

(۱) امانت اهلنك غیری یه تودیع ایدلنك واسرا اشراذن اولمق .
(۲) فاسق و دینسز اولانلر مشرف و معتبر اولوب مؤمن و متدین اولنلر تحقیر اولنمق .

(۳) اللہك امر ایتدیكى شیلر ترك اولنوب نهی ایتدیكى شیلر ایشلنمك
(۴) حقسزیه قان دوكمك چوغالمق (۵) محكمه لرده حكملر حاكملر طرفندن
صایله رق رشوت آینوب حقوق ناس محو و ابطال اولنمق ، فائض اكلنه ،
غیبت و بهتانه ، شراب وراقی ایچمكه فوق العاده انهءاك اولوب زنا و لواطه
بین الناس شایع اوله رق بونلره مبتلا انسانلر چوغالمق .

(۶) ارککلر کندیلرینی قادینلره ، قادینلرده کندولرینی ارککلره
بکرتمك (۷) جامعلر چوق اولوب جماعت آ ز اولمق ، قرآن قزانجه آلت
ایدلنك (۸) علمای شریعتك انقراضیه علوم شرعیه منقرض اولوب جهل
غالب اولمق و بر طاقم جاهلار میدان آلوب کندی عقللرینه کوره فتوالر
ویرمك ضال و مضل اولمق یعنی کندیلری یولدن صاپوب سائر انسانلریده
شریعت یولندن صایتمق . (۹) اکثر علمالر ظالم و فاسقلر اولوب وعابدلر
جاهل اولمق و امانت شرعیه نااهله ویریلرک ناس علمانی ترك ایله جاهلاره
و بدعته تابع اولمق و شرعه موافق صالح و عابد و امین و فقیه آ ز اولمق
واهل قناعت و دیندار و حق سویلر آ ز اولوب انلرده منع اولنمق (۱۰)
اسلامك آنجق اسمی و قرآنك رسمی قالوب کنجزلر و نسالر فسق ایتمك
واللی قادینك امور و مصالحنی کوروب کوزتمك ایچون برازكك انجق بولنمق
نسبتنده ارککلر آ ز اولوب قادینلر چوغالمق و دهها حدیث شریفلرله بیان بیوریلان
شیلر در .

اشبو علاماتك ظهورندن صکره (نفخ صور) حادثه سی ظهوره کله جکدر .

صورك نفيخه اولى سنده ارض وسماواتده بولغانلر كاملا اولورلر، وفات ايدرلر. اوصرمده شدتلى حركت ارضلر، دهشتلى وولقانلر ظهور ايدمك طاعنلر، آغاچلر، بنالر، طاشلر هواده آتلىش يوك كى اوچارلر كوكلر، كوش، آي يلدزلر اريوب دريالره دوكلور يرالتنده اولان ينبار معادنلردن دازلره كوزلر آچلوب دريالر جهنم شكلنى آلور بونك اوزرينه بو عالم قرق ييل بروايتده قرق كون ايصسر خالى اوله رق قالير اواننده شدتلى ياغموزلر ياغار بيمده خالق تعالى حضرتلرى قدرت الهيه سيله رى دوزلدر. ابتدا خلقى كى بتون اولورلك جسدلرني اجزاي اصليله لرندن يرادر وياخود ايجاد وانشا ايدر (اسرافيل) عليه السلامه بردفمه دها (صور) اوفورمه سنى امرايدر. اسرافيل عليه السلامده صوري اوفورور صورده حاضر اولان روحلر چيقه رق هرروح كيدوب جسم، جسدينه كيرر كرك انسان كرك جن وشباطين وكر كسه سائر حيوانلر بتون اولورلى الله تعالى احيا ايدمك ميدان عرصاته (محشره) جمع ايدمك كدر.

(صور) بوينوز شكلنده غايت بيوك بر جسم نور ايدمك آنده بتون روحلرك مكانى واردر. اسرافيل عليه السلام اكا موكل ومأمور قلنميشدر. (محشر) بالجملة مخلوقات الهيه نك فصل قضاي ورؤيت حساب ايچون طوپلانه جقلرى يردر. او محمله كى اجتماعك اهوالى يعنى قورقو وصيقنديسى بك چوقدر.

نايجه سنه لر محشرده طور مق وشمسك ارض محشره تقرب ايتمسندن خلقك اعمالى نيسبتنده متعفن ترلره مستغرق اولمسي وعمالر ندمكى تفر يطئرى ملائكه كرام طرفندن صورلمسي وانسانك عليه ندم كندى اعضاسى، دريسى، اوزرنده يشاديني ارض، جفظة كرام طرفلر نبدن شهادت اولمسي يوم موقوفك اهوالننددر. اشبو احوال محشردن هيچ برى انبياي عظام و اولياي كرام وسائر صالحاي مؤمنينه اصابت ايتمز و بوشد تارك بواضطر ابلرك آنلره شمولي اوليه جقدر.

یوم قیامتک مشتملاتندن بریده خیلی زمان انتظار ایدلد نصکره فصل قضا
ایچون خلق طرفندن مراجعت اولندقدنه نبی ذیشان صلی الله تعالی علیه وسلم
افندمک (شفاعت عظمایری) اجرا یورمسیدر . بوندن بشقه امتلرینه عائد
بر چوق شفاعت خاصه لریده واردر . شفاعت جلیله نبوت پناهیدن صکره سائر
پیغمبران ، ملائکه کرام و اصحاب کزین ، شهداء علمای عاملین و اولیاء الله دخی
شفاعتده بولنورلر .

یوم قیامتده اولای بلا حساب چنته داخل اوله جق ذوات ظل عرشدن کمال
اعزازله سوق ایدلد کد نصکره هر کسک کتابی لارینه ویریلوب افعال و اعمالی
کتابنده کوره جک مفصلاً حساب رؤیت و وارد اولان سؤاله جوابلری مطالبه
اولنه جق . و مظلوملرک حق ظالملردن آلدن جقدر . الله تعالی حضر تلرینک
عدالتی یرینی بوله جقدر . سیات و حسنات میزان ایله طاریله جقدر .

و او کتابلرک مندرجاتی کندیلرینه بیان اولنه جقدر . فقط بونلرک کینیتینی
علم الهییه حواله ایملک لازمدر . زیرا عقلله ادارک اولنان امور دن دکلدر .
(صراط) جهنم اوزرنده قورلمش قیلدن اینجه قلیجدن کسکین بر
کوپریدرکه جنت اعلایه کچمک ایچون آندن بشقه یول یوقدر . ناس قوت ایمان
و حسن عمللری سایه سنده صراطدن کچیریلور . صراطدن مرورده کی حکمتیه
کلنجه بوده مؤمن و موحد اولنلرک فوز و نجاته مظهریتلری ظاهر اولمش و کفار
و منافقینک و مؤمن اولقله برابر عاصی اولوب برمدت جهنمده قالمغه محکوم
اولنلرک مأیوس و متحسر اوله رق بو کوپریدن مرورلری ائناسننده جهنم
آتشنه دوشمسیدر . مؤمنلر حقنده صراطی غایت کنشلیتمک الله تعالی
حضر تلری البتده قادردر . یوم قیامتک مشتملاتندن بریده نبی مکرم صلی الله
تعالی علیه وسلم افندمزه مخصوص عظیم بر حوضک وجودیدر . مؤمنلر بو حوضه
وارد اولورلر . و عطش اکبر ائناسننده آندن صو ایچرلر . هر بر نینک کندی
امتنه مخصوص برر حوضی واردر .

بوندن بشقه بیانمایدرکه الله تعالی حضر تلری ایکی دار عظیم خلق ایتمشدر .
بری دار نعیم درکه جنتدر و بری دار عذاب درکه جهنمدر . جنت بیوک

و مزين بر محلدركه انده الله تعالى حضرت نرى عباد مؤمنينى ايجون كوز
كورمدك قولاق ايشتمدك خاطر و خيال بشردن اصلا كچمدك نعم جسمانيه
ولذا نذر روحانيه و عديور نمشدر . الك اعظمى (رؤيت الله) در يعنى اهل جنته
جناب حق مكادن ، جهنم دن كيفيتدن منزله اولد ينى حالده ذات پاك مقدسه - نى
كوسترده جكدرد . ايشته جنته كيرمكدن غايت الغايه خالق تعالى نك ذات پاك
صمدانيه - نى مساهده ايتمكدرد . انك ايجون اهل جنت بوندت عظيمه مظهر
اولد قلى ائناده بوندن اول نائل اولد قلى هر درلو جنت نعمتلى نى اوتودير لر .
و آيجق ذات پاك مقدسه به نظر له مستغرق اولور لر . اللهم يسر لنا بجاه نبيك المصطفى
دار عذاب اولان جهنم - مده كى عذابلر اوقدر اليم و شديد دركه انلك ذكريله
انسان تتر اهل جهنم آتشله ، قاينار صوايله ، شدتلى آچلقله ، بيوك بيوك يلانلر ،
عقربلر ودها بشقه نوع شيلرله عذاب اولور لر . وجودلرى يانوب كور حالته
كلد كده حق تعالى تكرار تازه دريلر بتيروب عذاب ايدر . (نعم و عذاب)
ايجون خالق اولنش بوايكى محل آلآن مخلوقدرلر و باقى و ابديدر لر فانى اولمز لر
كفار و منافقين جهنم دن ابدى چقمازلر . عصاة مؤمنين محكوم اولد قلى مدتلك
ختامنده و ياخود نائل شفاعت اولملى نك عقيبنده چيقاريلوب جنته داخل
اولور لر اندن صكره اهل جنت جنتنده و اهل نار اولان كفار دخى جهنمده
ابدى اوله رق قالور لر .

يوقايدن برو بيان اولنان احوال قيامتك جمله سى آيات كريمه و احاديث
نبويه ايله ثابتدر شرعاً مكلف اولان هر شخصك بونلره ايمان ايتمى فرضدر .

﴿ قضا و قدره ايمان ﴾

هر بر مقدركه وجوده كلن خير و شر دن عبارتدر . كرك عبدك افعال
اختياريه سى . و كرك ظهوره كلن و كلكده اولان سائر اشيا جمله سى واجب
تعالى حضرت تلى نك بيلمسيله و ديله و سيله تقدير و قضا سيله وجوده كلور اولديغنه
اينا مقدر .

قول ایچون انجیق یایه بیلجه کی شیلری مراد ایتمک ایسته مک ویاخود
ایسته مامک واردر . قول نه طرفه اراده جزئیه سنی صرف ایدرسه الله تعالی
حضر تلی دیلرسه اول جانبی قدرت الهیه سیله خلق ایدر . ودیله مزسه خاق
ایتمز . شو قدر وارکه عبدك اراده جزئیه سنی اول جانبی یراتمسه سبب عادی
قلمشدر . نتمک شرب ماء عقبنده قائمی اکل طعام عقبنده طویغنی ومس نار
عقبنده یاقغنی خلق ایلدیکی کی قولك دیله دیکی والله تعالی نك راتدیغنی شه رضای
الهیه سینه موافق ایسه طاعت عد اولوب عبد جنت و ثواب قرانور واکر
رضای سبحانیسه مخالف ایسه (کناه) عد اولوب قول عقابه و جزایه مستحق
اولور . واکر عبد عاصی توبه وندامت ایدرسه الله تعالی حضر تلی فضلیله
غفو و مغفرت ایدر . واکر توبه سز آخرته ایمانله کیدرسه مشیت الهیه ده
قالور . دیلرسه غفو ایدر دیله مزسه کناهی مقدار عذاب کورور و جنته البته
داخل اولور . جهنم عذابدن خلاص اولوب جنت اعلا ده کی بونجه نعم عظمايه
نائل اولیق ایسته ین هر اركك وهر قادین کندیلرینی شریعت غرای محمدیه نك
نهی ایلدیکی هرشیدن ؛ جمله معاصیدن منع ایلوب امر ایلدیکی شیلرك كافه سنی
کمال جدیت و آرزو ایله اجرایه چالشمیلدر .

(ایمانی محافظه و تجدید ایتمک و موجب کفر اولان شیلر بیاننده در .)

ایمانك سلامت اخروی و سعادت سرمدیه تأمین ایتمی آخر عمره قدر
دوام و بقا سیله مشروطدر . (مؤمن عاقل) دین و ایمانی هرشیدن عزیز
و قیمتی بیاملی و محافظه سی اوغرینه مال و جانی فدا ایتیلدر . حفظ حمایه سینه
بك زیاده اعتنا ایلر و الوالی موجب اولان اعمال و اقوال کفریه دن صاقتمایلدر .
وهر کون ، هر ساعت ایمانی تجدید ایله برابر صباح ، اقشام (اللهم انی اعوذ بك
من ان اشرك بك شیئاً و انا اعلم و استغفرک لما لا اعلم انک انت علام الغیوب)
دعاسنی او قویهرق جنتاب حقدن ایمانك بقاسنی نیاز ایتیلدر . محافظه ایمان
قیدنده اولیهرق آغرینه کلان کفرلری سویلیان کیمسه (معاذ الله) دین

و ایماندن خروج ایله کفریه النیحق ایدر . نادم اوله رق (تجدید ایمان)
ایتمدن اول حال اوزره وفات ایدر ایسه ابدیانار ججه .ده قالور . اکر سویلدیکی
و اعتقاد ایلدیکی کفردن تبری ایله تجدید ایمان ایده بیلیرسه دین اسلامه رجوع
ایتمش اولور . فقط اوزمانه قدر قزائمش اولدینی ثوابلر کاملاً محو اولوب
کیدرلر . بردها رجوع ایتمزلر . کفردن اول اولان کناهلر یچون آیروجه
توبه ایتمسی اقتضا ایدر . نماز ، اوروج کیبی قضایه قالمش اولان فرائض الهیه
ایسه تماماً اوزره رنده طورور . ساقط اولماز . قیلش اولدینی نمازلری و طوتمش
اولدینی اوروجلری تکرار قامق و طوتمق ایجاب ایتمزسه ده ایفای حج ایتمش
ایدیسه باطل اولمغله زنکین اولدینی تقدیرده تکرار حج ایلمک لازمکلیر .
منکوحه سی وارسه نکاحی منفسخ اولمغله تجدید نکاح لازمکلور . نکاح
ایدنجهیه قدر (خانون) کندیسنه حرام اولور .

﴿ دین و ایماندن خروج سبب اولان کفریات ﴾

ایمانک حفظ و ادامه سی کسب و تحصیلندن دها کوچدر . چونکه
ایمانه خلل کتیرن شیلر یک چوقدر . ضروریات دینییه دن معدود برشیده شبهه
ایدوبده علمایه مراجعتله ازاله سنه چالیشماق دین و ایمانی ابطال ایده جکی
کبی موجب کفر اوله جق برایشی ایلروده ویا اوله بر سوزی سویلمک
نیتنده اولان کیسه در حال کافر اولور .

کذا لک پوته ، طایمق ، بلینه زنار ، یعنی قره بر ایپ باغلامق ، شاپقه
کیمک ، ملل سائر نک آیینلرینه اشتراک ایتمک و مراسم دینییه لرندن بر شیئی
تحسین ایتمک ، شرعاً باطل و حقیر اولان بر شیئی تعظیم ایله یاد ایتمک ، و بویله
برشیئه احترامده بولمق ، دین ، ایمان ، مذهب ، کعبه کیبی نظر شرعده عزیز
و محترم اولان برشیئه سوکک و اونلری فعلاً تحقیر ایتمک موجب کفردر .

جناب حقل امرینه مخالف قصدیه نمازی ترک ایتمک ، و یا خود نهینه

قارشى عناد ايدوب حرامى ايشله مك ، بيلدرك آبدستسز ويا مردار لباس ايله
يا خود قبله نك غيرى جهته طوغرى نماز قيلمق ، مصحف شريفه ، كتب شرعيه
واركان دينيه وسنن نبويه دن بر شيئه حرم تسرك ايتك وعلى الاطلاق دين
مبين اسلامه منسوب بر شيله استهزا ايدوب اكلامك ، جميع اديانده حرام اولان
بر شيئك حلال اولمى و فرائض قطعيه دن بر ينك فرض اولماسنى تمنى ايتك
موجب كفر در . بويله بر شيئي قصداً ضرورتسز بلاا كراه ايشله مك ،
قولانمق اعتقادى بوز و لباسه بيله و لطيفه و اككنجه طرزنده اولسه دخى كفرى ،
دينسزلىكى موجب اولور . همان مسلمانلقدن چيقار . بو حالده ايكن او كي مسه
مرتد اولوب (نه موسوى ونه عيسوى) اعتبار اولماز . ياكز دينسز ،
مذهبسز بر شخص اولور . حسب البشرى كنديسندن بويله چر كين بر حال ظهور
ايدجك اولورسه وقت كچيرمه دن همان (تجديد ايمان) و (تجديد نكاح) ايتك
و بوفعاندن دولاي ده آيريجه توبه ، ندامت و استغفار ايتك لازم اولور .
بر دايما نك بقاسنى آرزو ايليان مؤمن جناب حقه قارشى دائما خوف ايله رجا
آره سنده بولمليدر . چونكه رحمت واسعه صاحبي اولان الله ذوالجلال ك رحمتندن
اميد كسمك و شديد العقاب اولان قهار عزيزك عذاب و انتقامندن قورقماقده
ايمان ضرر و یرن شيلردندر .

﴿ وظائف اسلاميه و فوائدى بيان ددر ﴾

اسلام : احكام الهيه يي ظاهرأ و باطنا قبول ايدوب جناب حقه انقياددن
عبارتدر . هر مسام عقائد دينيه - نى و وظائف اسلاميه سنى او كرده نوب هر مأمور
بهى ايشله مك و هر منهى عنهى ترك ايتك عزم قويسنده اولمق لازمدر . [۱]

[۱] بو كتابك (ايكنجى) و (ادرنجى) قسمنى حارى اولان (درر البحار) نام
اثر طاجرانده به مؤن الله تعالى تفصيلاً بيان اولنه حق اولان وظائف اسلاميه و فوائد
و نمونه سى خلاصه طريقه عرض و بيان اولور .

دیانت جلیله اسلامیه — واجب تعالی و تقدس حضرت تریزک شان الوهیتنه لایق اولان بتون صفات جلیله کمالیه ایله متصف اولدیغنه اعتقاد صحیح ایله اعتقاد ایتلریچون خلقی ، عباد الاهی دعوت و صفات قدسیه ربوبیتنی تنقیص ایده جک کافه احوال دن ذات مقدس الوهیتنی تنزیه ایتلرینی امر ایدیور . و واجب تعالی حضرت تریزک نوع بشر اچون واسطه هدایت اولمق اوزره تخصیص و تعیین و تبلیغ او امر سبحانیه منه مأمور بیوردینی رسل کرام حضرتانک معاصیدن عهده تدرینه و منصب رسالت مغل اولان کافه نقایص دن تنزیه لرینه اعتقادی امر ایدیور .

دیانت جلیله اسلامیه — منافی حقیقتده و نفس الامرده کندی لرینه عائد اولان عباداتک اجر اسنی عبادہ امر ایدیور .

امر ایتدیکی عبادات دن بری طهارتدر . طهارت : وجود بشر اچون نظافت و نشاط کیی منافع عظیمه مادیه نی و کناهلردن انسانک طهارتنی مستلزم اولان توبه نی خاطر کتیر مک کی منافع معنویه نی شاملدر . شریعت مطهره احمدیه : نمازی امر ایدیور . بو عبادت — خضوع ، خشوع ، رکوع ، سجود کی جناب حتی تعظیمه دال اولان پک چوق ارکان مهمه نی مشتمل اولماسندن دولایی حقیقه و جدآ تهذیب نفس ایدن اسبابک اعظمه ننددر . نماز واسطه سیله پخلاق عظیم الشان حضرت تدرینه توسل اولنور . نماز واسطه سیله باب مرحمت ماب الوهیتنه تضرع اولنه رق رحمت ، مغفرت ، اعانت ، عقابدن استعاذه کی خصوصات نافعه و مهمه اچون درگاه ربوبیتنه التجا ایدیور . بوکا مبیدرکه ، نماز ، عبادیه خالق آراستنده سبب و صلندر . عبدک داءما احوال و افعاله ناظر و رقیب اولان واجب تعالی حضرت تدرینی تذکاره سببدر . انسان مولا سندن ، ربندن ، خالقندن ظافل اوله جق درجه ده امور دنیویه ایله اشتغال ایدر . دریای بی انتهای غفلته طالارسه طغیان ، تسویلات شیطانیه ایله خالقنی بتون بتون نسیان ایده جکنده و طریق معاصی و شهوانه سلاک

اوله جمنده شهبه یوقدر . فقط یکرمی دزت ساعت ظرفنده بش دفعه خالق ،
مولاسی حضورنده طورور . وجلال وعظمت ربانیه سنی قلبنده استحضار
ایلر ایسه بر طرفدن ایشلمش اولدینی کناهرلدن توبه واستغفار ایلر ، و دیگر
طرفنده تسویلات شیطانییه مبنی اجر اسنه نیت ایش اولدینی معاصی بی موقع
فعله ایصال خصوصنده دخی بالطبع کوشهر . وذات واجب الوجودك فرقان
عظیم الشانده « ان الصلوة تنهی عن الفحشاء والمنکر » آیت کریمه سنده بولنان
ارشادات حقیقه سنک مصداقی ظاهر اولور .

جماعته ادای فریضه ، جمعه ، عیدین نمازلی ایفا اولنق خصوصلری دخی
بین المسلمین تسهیل حصول تعارف والفته ونصرت دین اسلام اربانهجه منافع
مهمه حصوله وافراد ملت آره سنده استحصال الفتله برابر امیر المؤمنین
حضر تدرینده ایفای وظائف اطاعته سبب اولور .

حاصلی نمازی جماعته ادا اتمه نك منافع ومحسنات عظیمه مادیه ومعنویه سنک
وحاوی اولدینی دهاپك چوق حکم واسرارك تمامیه تعریفی غیر قابلدر .
شریعت مطهره احمدیه اوروجی امر اییدیور . اوروج تهذیب نفس ایدن
عبادات اسلامیه نك الك منه میدر . اوروج انسانی شهوات نفسانیه دن منع ایدر .
وفقرا ومساکینك آ چلقدن چکدکاری اضطرابی انسانه اخطار ایدر .

شریعت غرای محمدیه زکاتی امر ، اییدیور . زکات فقرایه ، بیت المال ،
ضعفایه احسان اتمکدر ضعیفلر ، محتاجلرک احتیاجات واضطرابات موجوده لرینی
دفع ایلکدر . غنی اولانلرک نفوس بشریه لرینی اخلاق مذمومه دن بولنان خلق
بخلدن تطهیر اتمکله تهذیب نفسلرینه خادمدر .

شریعت احمدیه ایفای حجی امر اییدیور . (حج) اماکن مخصوصه بی زیارتدر .
بوزیارت امت ایچون قبول توبه یه سبب اوله جغنی جناب حق رسول اکرم
صلی الله علیه وسلم افندمن لسانیه وعد ایتشددر . فریضه حج شریفک اداسنده
بیکلرجه مسلمانلرک او اماکن مخصوصه ده اجتماعلرینی وبواجتماعده برلرلیله

حصول الفتلری ، حصول معارفه لری نی موجبدر . واجب تعالی حضرت تلمزینک
رسل کر آمدن ، صلحای عبادندن بمضیلرینک اوبقاع شریفه ده جریان ایدن
احوالی ده تذکاره خادمدر . مثلاً آدم علیه السلام ایله زوجه سی و توبه لری نک
قبولی ، حضرت ابراهیم ایله او علی حضرت اسماعیل علیهما السلام امتحانلری ،
امر الهی به اطاعتلری اوراده تذکار اولور . و عباد صالحینک و اختیار ناسک
او مواقع مبارکه ده مولالری نه ایتدکاری عبادت و طاعتلری خاطره کلمکله انلره
التحاق ایچون جاب اشتیاقه سبب و آنلرک اخلاق حسنه لریله تخلقه سائق اولور .
شریعت مطهره احمدیه : بدن ، عقل ، مال ، عرض ، ایچون اینی
اولان هر فعل و عملی امر ایدر . بونلره مضر اولان هر فعل قبیحی منع
ونهی ایدر . شریعت احمدیه اخلاق محمودیه بی امر ایدیور . حلم ، صبر ،
رضا ، مرحمت ، شفقت کی اخلاق حمیده دین احمدینک او امری اقتضاسنددر .
شریعت مطهره احمدیه هر بر خلق ذمیمی نهی ایدیور . کبر ، حسد ، حقد ،
بغض ، عداوت کی مساوی اخلاق دین مبین احمدیده منہیات مضره جمله سنددر .
حاصلی دیانت جلیلہ اسلامیہ بالجمله ایلدکاری امر ایتش و آنلری اجرا به
انسانی تشویق ایتشددر . و بالعکس بتون کو تولدکاری ، مضر و قبیح اولان
بالجمله احوال و اشیا بی نهی و منع ایتشددر .

و ضرری ظاهری اولان بعض منہیات دن نوع بشری منع و تحذیر ایتک ایچون
حدود و عقوبات عاجله دخی تعیین بیور مشدر . ظلماً قتل نفس کی که بلا موجب
قتل نفسده کی قبیح و مضرت محتاج ایضاح اوله ماز . کذاک فعل زنا کی که
اختلاط انسانی مستلزم اولدیغندن قبیح و مضرتی بدیهیدر . کذاک شراب ، مسکرات
ایچمک کی که عقلی ازاله ایدر . و انسانه هر فعل قبیحک اجرا سیچون اهلیت
بخش ایدر .

شریعت مطهره احمدیه معاملات بین الافراددن و سیاسیات بشریه دن دخی

غایت احاطه لی و شمولی بر صورتده بحث ایلمشدرکه اقویا وضعفادن هر برینند
 کنندی حق نه ایسه آنی تمامیه استیفا اتمسنه کفایت ایدر . اصول مبايعات ،
 اصول مناکحات ، شرکتله متعلق معاملات ، میراثله عائد حالات ، جمعیات
 بشریه آراسنده لزومی اولان معاهدات ، اولوالامر اولانله اطاعت کی
 مهم ایشلر و صلاح اتمه مدار اوله بيله جک کلی ، جزئی هرشی ایچون منتظم
 اصوللر ، قاعدلر ، شریعت مطهره احمدیه ده کافی و وافی درجه ده موجوددر .
 (بو حقیقت) اصول و فروعده دائر کتب فقهیه به کسب اطلاع اتمسکه معلوم
 اولور . واللّه الموفق والحمد لله علی التمام والصلاة والسلام علی رسولہ خیر الانام
 وعلی آله واصحابه الکرام و اغفر لنا و لوالدینا و لمشیائنا و لاساتینا و لمن احسن الینا
 و لجمیع المؤمنین و المؤمنات برحمتک یا رحیم و انصر اللهم سلطاننا سلطان المسلمین
 و انصر وزرائه و علمائه و عساکره بنصرک المبین بحاجه سید المرسلین .

صواب	خطا	صحیفه
عاقل	عامل	٦
اعتقاد	اعتقاد	٧
مستحباتدن	مستحباتدن	٨
الترام	الزام	٩
النه حق	اله حق	١٢
پوتلره	پوظلره	٢٣
تبين	تبين	٢٣
طعن	ضعن	٢٤
زله	لهز	٢٨
اوقاننده	اوقاننده	٢٩
اولديغي	اولديغي	٣٠
اوله حق	اوله حق	٣١
شياطين	شباطين	٣٤
افعال	اقبال	٣٥
طبيعيه	طبيعيه	٢٤